

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME VE KÜLTÜR:
EROL GÜNGÖR ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze Nur AYDIN

BURSA - 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME VE KÜLTÜR:
EROL GÜNGÖR ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze Nur AYDIN

Danışman:
Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

BURSA - 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 701644004 numaralı Gamze Nur AYDIN'in hazırladığı "Küreselleşen Modernleşme Ve Kültür: Erol Güngör Örneği" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 12/02/2020 günü 11:30 - 13:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **Başarılı.** (başarılı / başarısız) olduğuna **Oybirliği.** (oybirliği / oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK
Bursa Teknik Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. İbrahim KESKİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24.02.2020

Tez Başlığı / Konusu: KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME VE KÜLTÜR: EROL GÜNGÖR ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 105 sayfalık kısmına ilişkin, 24/02/2020 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)' aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

24.02.2020

Adı Soyadı: Gamze Nur Aydın
Öğrenci No: 701644004
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Sosyoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME VE KÜLTÜR: EROL GÜNGÖR ÖRNEĞİ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

24.02.2020

Adı Soyadı: Gamze Nur AYDIN

Öğrenci No: 701644004

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Sosyoloji

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Gamze Nur AYDIN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Bilim Dalı : Sosyoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : viii + 110
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME VE KÜLTÜR: EROL GÜNGÖR ÖRNEĞİ

Çalışmamız; dün ile yarın arasına inşa edilen köprünün mimarlarından olan, Türk sosyal bilimler alanında özgün bir duruş sergileyen Erol Güngör'ün kültür ile ilgili fikriyatını, modernleşme ve küreselleşme kontekstinde ele almıştır. Teorik kavramlarla ilgili literatür taraması ve Erol Güngör dokümantasyonu eşliğinde gerçekleştirilen bu çalışma, günümüz küreselleşme sürecini; modernleşmenin izdüşümü olarak varsayarak, kültürel bazda değerlendirmiştir.

Dünya konjonktürünün ana dümenini elinde bulunduran küreselleşme sürecinin, kültür üzerindeki tesirlerini analiz etmenin kolay olmayacağı malumdur. Dolayısıyla, her toplumu ayrı ayrı var eden kültür skalalarının, bir toplumun mihenk taşı oluşturduğu milli moralitenin ve değerlerin küreselleşme sürecindeki konumunu; Erol Güngör'ün modernleşme perspektifindeki kültür anlayışı ile yeniden yorumlamanın ehemmiyeti hayli büyük olacaktır. Bu bakımdan, makro düzeyli değişimler paralelinde kültürü oldukça başarılı bir şekilde çözümleyen Erol Güngör'ün bu yolda bir "kültür münevveri" olarak bize kılavuzluk etmesi, sosyolojik kontekstte büyük önem arz edecektir.

Anahtar Sözcükler: Değişim, Erol Güngör, Kültür, Küreselleşme, Modernleşme

ABSTRACT

Name and Surname : Gamze Nur AYDIN
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Sociology
Branch : Sociology
Degree Awarded : Master
Page Number : viii + 110
Degree Date :
Supervisor (s) : Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

GLOBALIZING MODERNIZATION AND CULTURE: THE CASE OF EROL GUNGOR

Our thesis; Erol Gungor's ideas on culture were discussed in the context of modernization and globalization. Because Erol Gungor, one of the architects of the bridge built between yesterday and tomorrow, exhibiting a original stance in the field of Turkish social sciences. This thesis, which was realised with the literature review of theoretical concepts and Erol Gungor documentation, has acknowledge current globalization process assume as a projection of modernization and evaluate on a cultural basis.

It is obvious that it will not be easy to analyze the effects of the globalization process, which holds the main rudder of the world conjuncture, on culture. Therefore, it will be significant to reinterpreted of cultural scales that create each society separately, the national morality that constitutes the cornerstone of a society and values in the position of globalization process, with Erol Gungor's understanding of culture in the perspective of modernization. In this respect, the fact that Erol Gungor, who has successfully analyzed culture in parallel with macro-level changes, will guide us as a “cultural intellectual” in this path will be of great importance in sociological context.

Keywords: Change, Erol Gungor, Culture, Globalization, Modernization

ÖNSÖZ

Düşüncelerini, adeta dönemin sancılı yaşantılarının portresini çıkarırcasına kağıda aktaran ve kültüre verdiği ehemmiyetle otantik güzergahlar çizen Erol Güngör; bir kültür münevveri olarak değerlendirilmesinin hakkını veren bir şahsiyettir. Bu münasebetle; modernleşmenin materyalist felsefesi ve küreselleşmenin bizatihi kültürel keşmekeşliği tesirinde kalan günümüz Türk toplumunda, Erol Güngör'ün kültür anlayışının yeniden değerlendirmesi önemli bir farkındalık kazandıracak ve küreselleşme ile modernleşme sürecinde alınacak tavrı belirleyecektir.

Ünlü filozof Karl R. Popper; “Varsayımsal bilgimiz sonlu, bilgisizliğimiz ise sonsuzdur” der. Bu açıdan belirtmek gerekir ki, bilgi ve öğrenme namütenahidir. Yani daimidir, bir sınırı veya sonu yoktur. Bunun yanı sıra nicelik taşıyan her şey de sonludur. Bu tip çalışmaların veyahut tezlerin de “kapsam” niceliği ve “içerik” niteliğinden meydana geldiği düşünülürse, hemen her metnin bir parça eksiklik taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla elinizdeki metnin mevcut noksanlığı ve basitliğinin de bu minvalde değerlendirilerek hoş görülmesini temenni ederim.

Evvvela, tez döneminin ilk yılında -maalesef ki- çok kısa bir zaman dilimini beraber geçirdiğim, yüksek lisans öğrenimim boyunca da engin fikirleriyle zihnimdeki ışıkları yakan saygıdeğer hocam, ilk danışmanım rahmetli Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'a fikri emeklerinden dolayı şükranlarımı sunuyor, ruhunun şad olmasını diliyorum. Ve tabii ki, çalışmanın muhtevası ve gidişatı boyunca hoşgörülü tutumu, ilgisi ve önerileriyle yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Bengül Güngörmez Akosman'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca, tez yazmanın müşkül sürecinde yanımda olan ve bu çalışmaya katkıda bulunan dostlarıma minnettarım. Son olarak ise, tezin baştan sona hazırlık aşamasının her anında maddi-manevi her türlü destekleriyle bana güç katan, gücümün mimarları, benim yegane varlıklarım; sevgili annem Dilek Aydın'a, sevgili babam Rıfat Aydın'a ve sevgili kardeşim Kadir Aydın'a sonsuz müteşekkirim. Bunca fedakarlıklarına karşılık olarak benden tek beklentileri başarılarıma şahit olmak olan aileme, vefa borcu olarak bu kalender çalışmayı ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK DÜZLEMDE MODERNLEŞME, KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR

1. RADİKAL BİR PROJE: MODERNLEŞME	5
1.1. MODERNİTE KAVRAMININ ETİMOLOJİSİ.....	7
1.2. FARKLI MODERNLİKLER.....	10
2. KAÇINILMAZ BELİRSİZLİK: KÜRESELLEŞME	13
2.1. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL MUHTEVASI	14
2.2. DÜNYANIN BATILILAŞTIRILMASI: KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME	18
3. TOPLUMUN MİHENK TAŞI: KÜLTÜR.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

BİR KÜLTÜR MÜNEVVERİ: EROL GÜNGÖR

1. EROL GÜNGÖR'ÜN HAYATI	25
2. EROL GÜNGÖR'ÜN İLMİ ŞAHSİYETİ.....	26
2.1. GÜNGÖR'ÜN FİKİRLERİNİN ENTELEKTÜEL KONTEKSTİ	27
2.2. TÜRK SOSYAL DÜŞÜNCE HAYATINDA EROL GÜNGÖR PORTRESİ.....	30
3. GENEL HATLARIYLA EROL GÜNGÖR SOSYOLOJİSİ.....	34
3.1. MUKAVEMETLİ YAŞAMA GÜCÜ: GÜNGÖR'DE KÜLTÜR	35
3.2. MİLLİ BİRLİK DAVASI: GÜNGÖR'ÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI.....	39
3.3. İNSANLIĞIN KÖKLÜ VE EVRENSEL DUYGUSU: GÜNGÖR'ÜN DİN ANLAYIŞI	42
3.4. KADİM MİLLİ HAFIZA: GÜNGÖR'ÜN TARİH ANLAYIŞI	45
3.5. BATILILAŞMA İLE MANEVİYAT ARASINDA: GÜNGÖR'ÜN MODERNLEŞME VE DEĞİŞME ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ.....	48
3.6. MÜNEVVERİN AMBİVALENT DOĞASI: GÜNGÖR'ÜN NAZARINDA TÜRK ENTELİJANSİYASI	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME KONTEKSTİNDE EROL GÜNGÖR'ÜN KÜLTÜR ANLAYIŞI

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜR VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME.....	59
2. EROL GÜNGÖR'DE 'KÜLTÜR'	65
2.1. BİR KÜLTÜR HAREKETİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK: KÜLTÜR VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ ...	66
2.2. KÜLTÜRÜN MEMBAI OLARAK DİN: KÜLTÜR VE DİN İLİŞKİSİ	69
2.3. "ÂLEMŞÜMUL" VE "HAYATİ" BİR MESELE: KÜLTÜR-MEDENİYET DEĞİŞMESİ	73
2.4. KÜLTÜREL TABİATIN VASIFLARI: MİLLİ KARAKTER ANLAYIŞI	78
3. KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME KONTEKSTİNDE GÜNGÖR'ÜN KÜLTÜR ANLAYIŞI	81
3.1. GÜNGÖR'DE MODERNLEŞME, BATILILAŞMA VE KÜLTÜR DEĞİŞİMİ.....	82
3.2. KÜRESELLEŞME KONTEKSTİNDE GÜNGÖR'ÜN KÜLTÜR-MEDENİYET ANLAYIŞI.....	87
3.3. YABANCI KÜLTÜR KARŞISINDA GÜNGÖR'ÜN MİLLİ KÜLTÜR ANLAYIŞI.....	94
SONUÇ.....	100
KAYNAKLAR	105

GİRİŞ

Modernleşme ya da modern eki alan (postmodern gibi) kavramlar ile küreselleşme kavramı, son zamanlarda Türkiye’de ve dünya üzerinde bilhassa entelektüellerin sıkça kullandığı popüler kavramlardır. Modernite ve modernleşme; Batı’da yaşanan Rönesans ve Reform gibi makro düzeyli toplumsal değişmelerle birlikte ortaya çıkan Aydınlanma Çağı ile toplumsal tabandaki hemen her şeyin kökten dönüşüme uğradığı bir dönemde zuhur etmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte ‘Endüstriyel çağ’ olarak da adlandırılan modernleşme süreci, bir dizi değişme ile birlikte yeni bir çağı beraberinde getirmiştir: Bilgi çağı, Bilişim çağı ya da Enformasyonel çağ. Bilhassa teknolojiye atılan önemli adımlar ve polarize edilmiş iki kutuplu dünyanın veya Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesiyle ortaya çıkan bu yeni çağ, daha güncel bir süreci doğurmuştur: “Küreselleşme”.

Küreselleşme süreci, kimine göre yeni kimine göre çok eskilere dayanan bir süreç olarak değerlendirilir. Mahiyeti ya da muhtevası bakımından geçmişe uzanan bir süreç olsa da kavram bakımından yeni ve günceldir. Dolayısıyla küreselleşme ve modernleşme süreciyle ilgili her yorumun doğru olacağı gibi bir durum söz konusu değildir. Nitekim bu durum; bakış açısıyla alakalıdır ve bakıldığı perspektife göre değişiklik arz edebilmektedir.

Hakkında çıkan birçok yorum, değerlendirme ve spekülasyonlara rağmen küreselleşme sürecine dair herkesin uzlaştığı bir konu vardır; süreç ciddi anlamda bir hıza sahiptir. Günümüz dünyası, önceki dönemlere kıyasla birçok farklı değişimin en hızlı şekilde yaşandığı bir bilişim çağının tam ortasındadır. Böyle hızlı bir süreci iyi kavrayabilmek ve değişimin rotasını elimizde tutabilmek için bu sürecin temelini, bu temeli iyi kavrayan düşünürler vasıtasıyla anlayabilmek son derece elzemdir. Küreselleşme sürecinin temelini modernleşmenin oluşturduğu varsayılsa, bu minvalde bir “küreselleşen modernleşme” süreci yaşadığımız da söylenebilir. Böyle kompleks bir sürecin değerlendirmesini ise; modernleşmenin mantalitesini başarılı düzeyde analiz etmiş mütefekkirlerin görüşleri eşliğinde yapmak, bize önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

Tezimizin temel sorunlarından biri şudur: “Nasıl aynı zamanda hem modernleşebilir, hem de kendimiz kalabiliriz?” (Arslan, 2017: 60-63) Bu soru kapsamında, tezimizde görüşlerine başvurduğumuz mütefekkir Erol Güngör olmuştur. Erol Güngör’ün bu soru karşısındaki tavrı ve bu soruyla ilgili cevap niteliği taşıyan analizleri, tezimizin ana eksenini oluşturmuştur. Hiç şüphesiz, bahsi geçen soruyu çok daha önce cevaplandıran mütefekkir, Ziya Gökalp’tır. Türk sosyoloji geleneğinin ilk düşünürü olan Ziya Gökalp’in bu formülasyona verdiği cevap, birçok mütefekkir tarafından kabul görüp devam ettirilmesine rağmen onunla aynı çizgide yer alan Erol Güngör, meseleye çok daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Özellikle kültür-medeniyet ayrımı, sanayileşme ve modernleşme süreciyle ilgili öne sürdüğü görüşler, onu Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan çizgisinden daha özgün bir konuma taşımıştır.

Küreselleşme, az önce de ifade ettiğimiz gibi hızlı bir değişim kapsamında yaşanmaktadır. Bu minvalde tezimizin konusu açısından, bir de şu soru önem kazanmaktadır: Bu hızlı değişim karşısında biz kimiz? Bu soruyu cevaplarken eserleriyle Türk düşünce tarihinde iz bırakan Erol Güngör’ün bilhassa modernleşme ve kültür değişmesi hakkındaki görüşlerini, küreselleşme kontekstinde yeniden değerlendirmek önem arz etmektedir. Zira bu kıymetli düşünürün eserleri, yaşadığımız toplumsal ve siyasal değişimlere ışık tutacak bir niteliğe sahiptir. Milliyetçi-muhafazakar tutumuyla yer aldığı sosyoloji geleneğinden daha farklı görüşleri, gerçek bir modernist edası, özgün eserleri ve kendi döneminin ötesindeki sorunları kucaklayabilen tavrıyla dikkat çeken Erol Güngör’ün sosyolojik muhayyilesi, bize bu yolda rehber olacaktır.

Erol Güngör; Türkiye’de gerçekleşen siyasi-sosyal dönüşümü kimlik meselesi ekseninde ele almayı başarmış, yaşadığı dönemin getirdiği sorunlara cevap bulmak üzere kısa ömrüne nazaran uzun uğraşlar vermiştir. Zira Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında gerçekleştirilen ıslahatlar ve özellikle de Cumhuriyet devrimi ile birlikte uygulanan inkılaplar, topyekun değişim ve dönüşümün söz konusu olduğu bir toplumu doğurmuştur. “Batılılaşma” ekseninde yaşanan bu radikal değişimler, toplum üzerinde müspet ve menfi pek çok etkide bulunmuştur. Bu köklü hareketlerle arada kalmış ve genel bir buhran hali yaşayan toplumun yeni sorunları, dönemin diğer öncü isimlerinde olduğu gibi Güngör’ü de etkisi altına almıştır. Erol Güngör, bu yeni toplumun ve

modernleşmenin açmazlarına dair tespitleriyle, Türkiye'deki sosyolojiye önem kazandıran şahsiyetlerden biri olmuştur.

Güngör, yalnızca kendi toplumunu değil, aynı zamanda Batının dinamizmini ve temel paradigmasını da son derece başarılı bir şekilde analiz etmiştir. Özellikle modernleşme ve kültür üzerine inşa ettiği fikriyatı, günümüz küreselleşme sürecine de rehberlik edecek mahiyettedir. Nitekim onun düşünce dünyasında modernleşme ve kültür kavramları iç içe geçmiş haldedir. Bu kapsamda Güngör, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki "Batılılaşma" politikasını enine boyuna değerlendirmeye tâbi tutarak, bu politikanın milli kültür üzerinde oluşturduğu tesiri gözler önüne sermiştir.

Bizim de bu çalışmadaki amacımız, Erol Güngör'ün modernleşme ile ilgili görüşlerini, özellikle de kültür anlayışını küreselleşen modernleşme kontekstinde yeniden değerlendirmektir. Zira küreselleşme sürecinin kültürel emperyalizmi ve değişimi karşısında, köklü geçmişimizden bize miras kalan kültürel değerlerimizin muhafazasını gerçekleştirmek, geleceğimiz adına büyük bir önem taşımaktadır. Erol Güngör gibi kültürel mirasına sahip çıkarak, geçmişin mimarisini bugünün restorasyonu ile yenileme amacı güden sorumlu mütefekkirlerin fikrî katkıları ise, bu güzergahtaki ilerleyişimizin alt yapısını oluşturacaktır.

İlaveten, bu çalışmanın Türkiye'deki sosyal bilimler açısından önemi şudur: Erol Güngör ile ilgili yaklaşık olarak otuz-otuz beş civarında yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır. Bu tezler genel itibarıyla modernleşme süreci bazında farklı kavramların değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bizim çalışmamız ise; daha güncel bir süreç olan ve hayatımızın her alanında bizi çepeçevre saran küreselleşme süreci ekseninde oluşturulmuştur. Yani tezimizde; Erol Güngör'ün modernleşme süreci çerçevesinde şekillenen kültür anlayışının, günümüz küreselleşme sürecinde yeniden gündeme getirilebilecek niteliğe sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Esasında Güngör'ün fikriyatının şekillendiği dönem, modernleşme sürecinin yanı sıra aynı zamanda "ikinci dalga" küreselleşme sürecine tekabül etmektedir. İçinde bulunduğumuz dönem ise; bu sürecin devamı, yani "üçüncü dalga" küreselleşme süreci olarak değerlendirildiğinde, Güngör'ün fikirlerinde günümüzle ilgili imaların mevcut olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla onun görüşlerini, modernleşme sürecine ek olarak küreselleşme süreci

içerisinde de anlamlandırmak; hem yaşadığımız döneme daha uygun olacak hem de Erol Güngör ile ilgili çalışmalara yeni bir boyut kazandıracaktır.

Bu kontekstte çalışmamız üç bölümden meydana gelmiştir. İlk bölüm; tezimizin ana konusu üzerine inşa edilen temel kavramların, mevcut literatüre göre değerlendirilmesinin yapıldığı bölümdür. Sırasıyla modernleşme, küreselleşme ve kültür kavramlarının; etimolojisi ve tanımları yapılarak, bu kavramların genel çerçevede neyi ifade ettikleri ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde modernleşme ve küreselleşme arasında kurulan bağa değinilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise, Erol Güngör ile ilgili olan bölümdür. Bu bölümde; kendisini “kültür münevveri” olarak nitelendirdiğimiz Erol Güngör’ün hayatına, ilmi şahsiyetine ve sosyolojisinin genel hatlarına değinilmiştir. Sosyolojisinin genel hatları derken kastettiğimiz şey; onun genel çizgisi paralelinde üzerinde en çok durduğu sosyolojik konular ve kavramlardır.

Çalışmamızın son aşaması olan üçüncü bölümde ise; ilk iki bölümün bağlantılandırılması niteliğinde olan ve tezimizin ana temasını teşkil edecek vasfa sahip konulara yer verilmiştir. Tezimizin ana kavramı olan kültür, öncelikle; küreselleşme kontekstinde ve Erol Güngör kontekstinde değerlendirilmiştir. Sonrasında ise; küreselleşen modernleşme kontekstinde Erol Güngör’ün kültür anlayışı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de Erol Güngör’ün modernleşme kritiği esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK DÜZLEMDE MODERNLEŞME, KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR

Tezimizin ilk basamağı ve bölümü olan bu başlık altında, umumi anlamları doğrultusunda modernleşme, küreselleşme ve kültür kavramlarının genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu temel kavramların ne demek olduğu; tezimizin konusu, gidişatı ve nihayete bağlanması için önem arz etmektedir. Zira Erol Güngör'ün kültür anlayışı, doğrudan modernleşme süreciyle ve dolaylı olarak günümüz küreselleşme süreciyle ilintili bir perspektife sahiptir. Bu bakımdan elinizdeki bölümde ilk önce, tezimizin anahtar kavramlarına ve bunların kısa bir şekilde teorik tanımlamalarına yer verilmiştir.

1. RADİKAL BİR PROJE: MODERNLEŞME

“Modern olmak, yeninin peşinden koşarken eskiye ihanet etmektir” der Dellaloğlu. (2012a: 34) Modernleşmek adına geride bıraktıklarımız düşünüldüğünde bu söz son derece haklılık payı taşımaktadır. Bu kontekste modernite ve onun süreci olan modernleşme, geçmişten kopuşu temsil etmesi itibariyle çalışmamızda radikal bir proje olarak ele alınmıştır. Geçmişe ve eskiye dair her şeyi topyekun silme gayreti göstererek hemen her alanda kendini “yenilik” olarak inşa eden bu proje, en temel anlamda manadan uzak maddi ilişkiler bütünü olarak değerlendirilebilir. Elbette modernleşme ile ilgili aksi tezler de mevcuttur. Sözelimi Löwith, modernleşmeyi Hıristiyanlık içinde görür ve onu tarihsel sürekliliğiyle okur. (Güngörmez, 2014: 84-102) Ancak bu çalışmada modernleşme, geçmişten kopuş anlamında değerlendirilmiştir. Bu kopuştan kasıt ise, bilhassa “kültürel” manada meydana gelen köklü değişimlerdir.

Bilinir ki, 17. yüzyıl Aydınlanma Çağı ve 18. yüzyıl Fransız Devrimi ile birlikte kapitalist ilişkilerin temelini atılmasıyla modernitenin ve buna bağlı olarak gelişen modernleşme sürecinin önü açılmıştır. Bu vesileyle zuhur eden ilerleme ve teknolojik gelişmeler, bireyi ve toplumsal alanları hem olumlu hem de olumsuz anlamda

etkilemiştir. Hemen her yere nüfuz eden modernleşme; Türkiye’yi ve Türk tarihini, kültürünü, dinamiklerini de tesiri altına almıştır. Avrupa topraklarının dinamizminden beslenerek ortaya çıkan “modernite” ile birlikte başlayan modernleşme; Batının kendisi için ilerleme ve gelişme maksatlı bir ‘süreç’ iken Batı dışı toplumlar için ekseriyetle bir ‘proje’ haline dönüştürülmüş ve dönüştürülmektedir. Aynı şekilde Türkiye’de de modernleşme, bir süreç olarak değil de kültürel manada bir “Batılılaştırma” projesi olarak yaşandığı için tezimizde “radikal bir proje” mahiyetinde ele alınmıştır.

Bunun yanı sıra belirtmek gerekir ki, sosyal bilimlerdeki her bir kavramın, sosyal bilimlerin doğasından ötürü net bir karşılığı yoktur. Fen bilimlerindeki gibi bir kesinliğin olmadığı içtimai alanda her mefhum, pek tabii farklı yorumlamalara açık bir kapı bırakır. Birçok ihtisas sahasında kullanılan ve bizatihi sosyal bilimler alanında neredeyse her iki kelimedenden birini teşkil eden, sokaktan geçen herhangi bir insanın ağzından bile çok sık duyduğumuz bir kavram olan ‘modernleşme’ kavramı, bizim tezimizin de olmazsa olmazlarından biri olarak bu başlık altında yerini almış ve yorumlanmıştır. Tezimizin son kısmında, modernleşmenin kültürle bağlantılı olarak ele alınmasından ötürü bu temel sürecin ana hatları ilk olarak burada çizilmiştir.

Konumuza yoğunlaşmadan önce, pek çok kişi tarafından aynı anlama sahipmiş gibi kullanılan modernite, modernlik, modernizm ve modernleşme kavramlarının aslında farklı şeyler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Modernite; temeli Batı tarihine dayanan aklın ve bilginin yüceltilmesi, kesin ve mutlak arayışının peşine düşülmesi, teknoloji ve matematiksel metodolojinin yükselişe geçmesi gibi karakteristik özelliklere sahip olan tarihsel bir yaklaşımdır. Modernlik ise, moderniteyle hemen hemen aynı mahiyette olmakla birlikte, modernitenin farklı alanlara yansıyış biçimi de denilebilir. Oysa modernizm, modernitenin temel prensiplerinden beslenen ve moderniteden daha geç dönemde modernliğe bir ‘başkaldırı’ niteliğinde ortaya çıkan kültürel, sanatsal veya ideolojik bir akımdır. Modernleşme ise, modernitenin ortaya çıkışıyla başlayan dinamik ve sürekli işleyen bir süreçtir. (Dellaloğlu, 2012b: 43-54; Cevizci, 1999: 598-605) Yani modernite, bir kavram ya da yaklaşımın; modernizm, bir ideoloji veya akımın; modernleşme de bir sürecin adıdır.

1.1. MODERNİTE KAVRAMININ ETİMOLOJİSİ

İlk önce modernleşmenin temel hareket noktası olan ‘modernite’nin etimolojik karşılığını açıklayarak başlayalım. Latince “modernus, modo”, İngilizce “modern”, Fransızca “moderne” ve Almanca “neuer” olan modern kelimesinin Felsefe Sözlüğüne göre anlamı şudur: “Düşüncedeki açıklık, özgürlük, otoritelerden bağımsızlık ve en yeni ve en son dile getirilmiş düşünceler üzerine bilgi anlamına gelen sıfat.” Buna ilaveten Felsefe Sözlüğü, modern kelimesinin altı ayrı tanımına daha yer vermiştir. Bu tanımlar ise şu şekilde yapılmıştır: “1) Ortaçağ ve Skolastiğin karşıtı olan modern, Skolastik bilim ve felsefe anlayışını, Bacon ve Descartes’la başlayan yeni felsefe, Galilei ile başlayan yeni bilim anlayışını niteler. Bu çerçevede içinde, yeni bilim anlayışını modern kılan öge, onun yöntemi, yani deneysel yöntem; 2) Descartes’la başlayan yeni felsefeyi modern kılan öge ise, felsefede nesne ya da varlıktan değil de, öznen hareket eden, Tanrı’yı değil de, insanı merkeze alan, bilimlerdeki gelişmeyi temellendirmeyi amaçlayan bir bakış açısıdır; 3) Modern sözcüğü ayrıca, Aydınlanma geleneğini, aklın ürünü olan rasyonel bilim anlayışı ve yönteminin her alana uygulanması tavrını; 4) Uzmanlaşmış kültürün bilim yoluyla kazandığı birikimin günlük yaşamın zenginleştirilmesi ve rasyonel örgütleniş için kullanılması gerektiğini savunan yaklaşımı; 5) Teknolojinin yükselişiyle ekonomik örgütlerin yeni bir biçim kazanması sürecini; 6) Soyut devletten burjuva devletine dönüşüm sürecini tanımlamak için kullanılmıştır.” (Cevizci, 1999: 598) Ülken’in Sosyoloji Sözlüğüne göre de devirden devre değişen bir kavram ve “çağdaş” kelimesinin eş anlamlısı olarak ele alınan modern kelimesi, az önceki tanımlara benzer olarak şöyle tanımlanmıştır: “Toplumlar arasında en çok gelişmiş olanların temsil ettikleri teknik, bilgi ve zihniyet seviyesi.” (Ülken, 1969: 209)

Modernite, devamlı bir şekilde “yeni olana” yaptığı vurgu yapar. Onun bu vurgusu aynı zamanda bir “ilerleme” vurgusudur ve bu vurgu onun temel itici gücünü oluşturur. Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı ile birlikte meydana gelen entelektüel, kültürel, siyasal, ekonomik, vb. birçok dönüşümün hem sebebi hem de sonucu bizleri moderniteye götürür. Tüm bu dönüşümlerin kökeninde Aydınlanma Felsefesi yatmaktadır. Modernitenin bugün ideolojisi sayabileceğimiz “ilerleme” fikri de bu felsefenin doğurduğu bir paradigmadır. Aydınlanma düşüncesinin modernite temellerini

atan en gözde unsurları; rasyonalizm, hümanizm, insan hakları, sekülerizm, laiklik, demokrasi, uzmanlaşma, mekanikleşme, teknikleşme, bireyselleşme, özgürlük, teknoloji, bilimsel düşünce, eşitlik gibi bir yığın kavramlar kümesinden oluşturulmuştur. Esas itibariyle modernite; kaynağını, Rönesans ve Reform hareketleriyle lineer doğrultuda gelişen Aydınlanma'dan alarak Fransız İhtilali ve sanayileşme dönemleriyle kurumsallaşan bir “dönüşüm projesi” niteliğindedir. (Önder Erol, 2016: 49-52)

Son yüzyıllarda Batı düşünsel ve sosyal hayatında ortaya çıkan radikal değişimler de, dünden kesin bir kopuşu içeren ‘modernite’ kavramıyla ilişkilidir. Modernite kavramı, felsefe alanında Descartes ile; bilimsel alanda Newton, Galileo, Bacon ile; kültürel alanda Aydınlanma ve pozitivizm ile; siyasal alanda Fransız Devrimi ile; teknolojik alanda ise Sanayi Devrimi ile kendini göstermiştir. Tüm bu rasyonel süreçler ve köktenci değişimler, beraberinde birçok belirsizliği ve sorunu da getirmiştir. İşte tam da bu noktada karşımıza çıkan sosyoloji, yeni ihtisas alanı olarak bir nevi modernitenin ürünü kabul edilir. (Atasoy, 2018: 31) Ayrıca modernite mantalitesinin; ‘ya bu ya da o’ mantığı ile oluşturulduğu söylenmektedir. Toplumlar bu bağlamda ‘ya geri ya da ileri’, ‘ya dinsel ya da laik’, ‘ya demokratik ya da otoriter’, ‘ya feodal ya da sinai’, ‘ya geleneksel ya da modern’ gibi sınıflandırmalara ve kutuplaştırmalara maruz bırakılmıştır. (Sarıbay, 2004: 17)

Toplumsal anlamda köklü değişmeler meydana getiren bu modernite olgusu, sosyal bilimlerde de büyük yankılar oluşturmuş ve ünlü düşünürler tarafından enine boyuna değerlendirilmiştir. Mesela eleştirel perspektifin mühim filozoflarından olan Gellner, moderniteyi; yabancı otlarla dolu “vahşi kültür”ün, belli bir nizam içinde oluşturulan “bahçe kültürü”ne dönüşme serüveni olarak görmüştür. Hiçbir gözetim olmadan ve bilinçsiz bir şekilde yetiştirilen “vahşi kültür”, bir bahçıvanın denetimi ve gözetimiyle bilinçli olarak düzenlenmesiyle “bahçe kültürü”ne dönüşmüştür. 17. yüzyılda hız kazanan bu serüven, Batı dünyasında tam manasıyla tamamlanma olayını 19. yüzyılda gerçekleştirmiştir. (Gellner, 2018: 130) Bauman ise, modernitenin temel prensiplerinin akıl ve rasyonalite vurgularından oluştuğunu şu şekilde izah etmiştir: “Modern çağ kendisini her şeyin ötesinde aklın ve rasyonelliğin krallığı olarak tanımlıyordu; buna bağlı olarak, öteki yaşam biçimleri her iki bakımdan da eksik

görülyordu.” (Bauman, 2003a: 136) Bunun yanı sıra Bauman, modernitenin “kesinlik”ler üzerine inşa edildiğini ve aklın her şeyi kesin bir sonuca ulaştıracağı kanısının hakimiyetini; “modernite ‘kesinlik’ sembolü altında doğdu ve bu sembol altında en ihtişamlı zaferlerini kazandı” cümlesiyle belirtmiştir. (Bauman, 2013: 43)

Giddens’a göre ise modernite, Avrupa’da feodalizmden sonra doğan ve zamanla gelişerek 20. yüzyılda yeryüzünün her sahasına yayılmış olan; kendine özgü kurumsallaşma, sosyal yaşam ve davranış biçimleri demektir. Onun modernitesi, en kapsamlı tanımla “sanayileşmiş dünya”dır. Nitekim sanayileşme de modernitenin kurumsal bir koludur. Ona göre modernitenin kendine özgü doğası; “küreselleştirici etkiler” ile “kişisel ihtiyaç eğilimleri” gibi iki zıt etkenleri karşı karşıya getirmiştir. (Giddens, 2010: 11; 28-29) 17. yüzyılda Avrupa’da başlayarak dünyanın her bir noktasına aynı örgütlenme ve sosyal hayat tarzını yayan modernitenin en temel parametreleri; sanayileşme, ulus-devletlerin inşa edilmesi ve bir sistem haline dönüştürülen kapitalist ekonomidir. (Giddens, 1994: 156)

Ayrıca Giddens, modernitenin önceki dönemlerden farklı bir dinamizme sahip olduğunu ve bunun yanı sıra toplumsal hayatın en derinlerine yerleşerek toplumu önemli ölçüde etkilediğini şöyle dile getirmiştir: “Modernite gündelik toplumsal hayatın doğasını kökten değiştirir ve yaşantılarımızın en kişisel yanlarını bile etkiler.” Modernite, “nasıl yaşamam gerekir?” sorusu kapsamında; beslenmemiz, davranışlarımız, dış görünüşümüz ile ilgili kararlarımızı etkileyen bir sistemdir. Bununla birlikte modernite, ürettiği “fark-dışlama-marjinallik” paralelinde bireysel kimliğin ön plana çıkarılması ekseninde varlığını sürekli devam ettirir. Bu noktada Giddens, modernite kurumlarının şekillendirmesiyle zuhur eden yeni bireysel kimliklerin varlığına vurgu yapmıştır. (Giddens, 2010: 12-13)

Bu değerlendirmeler doğrultusunda Giddens, modernitenin hayat tarzlarıyla ilintili olarak bir bireysel kimlik algısı oluşturulduğuna dikkat çekmiştir: “Modernitenin gelenek-ötesi düzeninde ve yeni dolaylı deneyim biçimleri zemininde, bireysel-kimlik refleksif olarak düzenlenen bir çaba haline gelir. Tutarlı ancak her zaman gözden geçirilen biyografik anlatıları sürdürmeyi içeren ‘refleksif benlik tasarımı’ soyut sistemlerin süzgecinden geçen bir çoğul seçimler bağlamında yer alır. Modern dünyada ‘hayat tarzı’ kavramı özel önem kazanır.” (Giddens, 2010: 16)

1.2. FARKLI MODERNLİKLER

Modernleşme; önceden de belirttiğimiz gibi modernitenin süreçsel hali, zamana ve farklı toplumlara yayılma sürecidir. Modernitenin temel dinamikleri, zaman içerisinde modernleşme sürecini şekillendirmiştir. Hareket noktasını akıldan alan modernite, süreç içerisinde her şeyin rasyonel ölçüler esasında yürütülmesine ön ayak olmuştur. Düşünsel ve bilimsel alanlarda metafiziği, teolojiyi ve ilahi olanı geri plana atan bu olgu; pozitivist ve ampirist görüşleri egemen hale getirmiştir. Kapitalizmin döngüsüne kapılan modernite; katı hiyerarşi, belirli düzen ve merkezi kontrol mekanizmaları oluşturmuştur. Bunun yanı sıra ilerleme, Aydınlanma, rasyonelleşme, sekülerleşme, bürokratikleşme, endüstrileşme, özgürlük, evrensellik gibi büyük anlatılara sahip olan modernite olgusu; modernleşme sürecindeki geleneksel olanın reddi ve sadece görülene duyulan inancın temelini oluşturmuştur.

Modernleşme sürecinin dünya üzerinde en genel anlamda iki farklı biçimi mevcuttur: Batı Dünyası modernliği ve Batı dışındaki modernleşme süreçleri. İlki, yani Batı'daki modernleşme süreci, kendi içinden çıkan modernite dinamikleriyle oluşturulduğu için Batı'nın kendiliğinden gelişimine katkı sağlayan bir süreçtir. İkincisi, yani Batı dışındaki ülkelerde ise modernleşme süreci, çoğunun modernite dinamiklerini anlayamayışı ya da yanlış algılayıp yanlış bir biçimde uygulayışı nedeniyle ekseriyetle bir taklitçilik esasına dayanmaktadır. Yani bir nevi ikincilerin süreci, Batı formuna uyum sağlama çabası olmuştur. Bu çabanın neticesinde ise, toplumların Batılılaştırılması sorunu ortaya çıkmıştır.

Batı'da modernleşmenin başlangıcı: “Skolastik felsefenin yıkıldığı, düşünen insan modelinin merkeze alındığı ve Descartes’ın başını çektiği” zaman dilimine tekabül etmiştir. Descartes’ın buradaki önemi, insan aklına verdiği ehemmiyetten ileri gelir. (Atasoy, 2018: 27) Bu başlangıç, Aydınlanma dönemine denk gelmektedir. 1688 yılında entelektüel bir hareket olarak ilk adımı atılan Aydınlanma hareketi, Batı'da aklın her şeyin ölçüsü haline getirildiği bir anlayışa haizdir. 17. yüzyılda yaşanan din devrimi (Katolikliğin yerine Protestanlığın getirilişi) ile temelleri atılan Aydınlanma döneminin düşünürleri arasında Descartes’ın yanı sıra; Voltaire, Locke, Montesquieu, Hegel, Rousseau, Hume, Kant gibi isimler de vardır. Adı geçen düşünürler, yalnızca aklın ürünlerinin bilime dahil edilebileceğini savunarak, her türlü inancı ya da metafiziksel

unsurları saf dışı bırakmıştır. Aydınlanma zihniyetinin tek bir inancı vardır; akla duyulan sonsuz inanç ve iman. Yani bir ‘rasyonalite dini’ doğmuştur. Bu yeni dine göre insan davranışlarının yegane rehberi; “tabiat yasalarının devamlılığı ve sürekliliğinin gözlemleyen akıldır.” (Şimşek, 2008: 46-47)

Modernite en temelde akıl ve ilerleme fikrine dayanır. Bu minvalde sosyoloji biliminin kurucularından olan Simon, Comte ve Marx’ın öncülük ettiği birçok düşünür de, modernleşmeyi tarihsel evrim perspektifiyle ya da ilerlemeci tarihsel anlayışla ele alarak yorumlamışlardır. Mikro ölçekli sistemden tarım toplumuna, oradan da modern toplumlara doğru uzanan çizgisel bir ilerlemeden bahsederek; farklılaşma/uzmanlaşma ekseninde modernleşmenin sembolünü ‘para’ kabul eden metalaşmış toplumları açıklamaya çalışmışlardır. Artık modern toplumda her şeyin ölçüsü bir meta veya maddeden ibarettir. (Atasoy, 2018: 33) Mana ise, silinmeye yüz tutmuştur.

Bauman’a göre ise akılcı ve ilerlemeci anlayış, bize şunu göstermektedir: “Modernlik, hep daha çok istediğinden değil, hiçbir zaman yeterince şeye sahip olamadığından; hep daha hırslı ve maceracı olduğundan değil, maceraları hep acı olduğu ve özlemleri hep boşa çıktığı için saplantılı bir ileriye yürüyüştür. Bu yürüyüş devam etmelidir çünkü varılan her yer geçici bir istasyondur. Hiçbir yer ayrıcalıklı değildir, hiçbir yer ötekinden iyi değildir; çünkü hiçbir yer ufka başka bir yerden daha yakın değildir.” (Bauman, 2003b: 21)

Simmel de; 18. yüzyıl modernleşmesinin, bireyleri tüm toplumsal alanlarda geçmişe ait bağlarından koparmaya çalıştığına dikkat çekmiştir. 19. yüzyıl modernleşmesinin de hem insanın hem de onun işinin ‘uzmanlaşması’ olgusuna yoğunlaştığını ifade eder. Bu minvalde ise; “çağımızda bir izlenimden başka bir izlenime savrulmayı, bir keyif sabırsızlığını yaratan, mümkün olan en kısa zaman dilimi içerisinde olabildiğince çok heyecanı, ilgiyi ve hazzı tıka basa yaşama takıntısını yaratan” şeyin modern dönemin uzmanlaşma vurgusu olduğunu belirtir. (Simmel, 2017: 93; 85)

Günümüz çağdaş dünyasının karşı konulmaz süreçlerinden biri olan modernleşmenin tarihsel perspektifteki ilerleyişi ve yayılışı ise şu şekildedir: “Modernleşme, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve

Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen, sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan bir süreçtir.” Modernleşmenin sürükleyici doğasına çoğu millet ve toplum dahil olarak, bu süreci kendi geleneklerine işlemişlerdir. Böylelikle yeryüzünün her zerresine yayılan modernleşme süreci, oluşturduğu ortak vasıfların yanı sıra farklılıkların konumuna da imkan vermiştir. Modernleşme ekseninde oluşturulan modern toplumlar da esasen geleneksel toplumlardan türetilen yapılardır. Modernleşen toplumlar ayrıca, farklılaşmış ve uzmanlaşmış cemiyetlerdir. İktisadi alanda yaşanan merhalelerle geliştirilen teknoloji vasıtasıyla, bilgilerin sistematik hale getirilmesi ile kurumların uzmanlaştırılması ticari sektörler ve hizmet sektörleriyle de kuvvetlendirilmiştir. (Eisenstadt, 2014: 11-14)

Modernleşme sürecinde meydana gelen modern bilim ise; geleneksel inançları akla yatkın olmamakla suçlayarak dışlamış ve dinsel sembollerin tekeline kırmıştır. Modern hayatın büyük bir gelişme aracı olarak sunduğu kentleşme olgusuyla da bireyci ve anomik bir dünya yaratılmıştır. Biraz daha derin bir perspektiften bakıldığında modernleşme, Ortaçağ iktidarını yıkıp yerine modern çağ iktidarını inşa etmiştir. Hem modernite ile modernleşme hem de onun en temel kolu olan bilim, esasında neye karşı çıktıysa, karşı çıktığı şeyi kendi içinde barındıran bir yapı da inşa etmiştir. Dine karşı çıkmıştır ama kendi de ‘seküler teoloji’ adıyla yeni bir din meydana getirmiştir. (Güngörmez: 2014, 31-50)

Aynı şekilde modernleşme, geleneğe karşı çıkmıştır fakat kendine has bir ‘modernite geleneği’ kurmuştur. Nasıl ki her geleneğin belli kaideleri, normları, dinamikleri mevcutsa aynı şekilde geleneğe karşı çıkan modernite ve modernleşme de kendine özgü bir geleneğe sahiptir. Modernitenin temel paradigmaları, kuralları, dinamizmi ve modernleşme sürecinin kazandırdığı belirli normlar düşünöldüğü zaman bu gelenekten kasıt daha iyi anlaşılacaktır. Modernleşmenin temel hareket noktası olan ilerleme fikri bile, kuralları ve doğasıyla ‘tutucu’ bir tavır sergilemiştir. Nitekim bu tutuculuk, geleneğe ait bir olgudur. Modern çağın ruhu, geleneksel olanın reddi dahilinde özel hayata yaptığı vurgular ve ona çizdiği sınırlar bakımından müdahale edici tavrıyla aslında jakobendir. Yani modernite ve modernleşme süreci; söylemleri ile kendi içinde oluşturduğu durumlar bakımından bir tutarsızlık barındırır.

2. KAÇINILMAZ BELİRSİZLİK: KÜRESELLEŞME

Dünya olarak, zamanın göreceleştigi ve mekânsızlaşmanın doğduğu bir ortamda, herhangi bir durumla ilgili net yargılara varamadığımız bir süreç içerisindeyiz. Küreselleşme adı verilen bu süreç, bir belirsizlikler süreci olarak da değerlendirilebilir. Çok kutuplu veya tek kutuplu; çok boyutlu veya tek boyutlu; ayrıştırıcı veya bütünleştirici; sanal veya gerçek; yerel veya kozmopolit; mutlak veya muğlak; bireysel veya kolektivist; homojen veya heterojen; sınırlı veya sınırsız; olanaklı veya olanaksız; modernist veya postmodernist; eşitlikçi veya eşitsizliklerle dolu; marjinal veya benzeşik... Bu kararsızlık durumu, o kadar komplikedir ki adının 'küreselleşme' olduğundan bile şüphe edenler mevcuttur. Küreselleşmenin doğası, tüm bu ikircikler arasındaki keskin çizgileri ortadan kaldırmıştır. Adeta bir bumerang gibi bu iki uç noktalar arasında sürekli gelgit yapmaktadır. Küreselleşmenin bu ikirciklere haizliği ile modernitenin düalist doğasına benzer duruşunun yanı sıra küreselleşmeyi modernleşmeden ayıran özellik belki de bu belirsiz yapısıdır. Modernleşme; modernliği gelenekselden, yeniye eskiden kesin bir şekilde ayırır; küreselleşme ise iki zıt kavramın ortasındaki çizgiyi kaldırır. Buna ilaveten küreselleşme süreci, temelinde modernleşmenin paradigmasını taşıması ve bunları daha ileri bir boyuta ulaştırması bağlamında modernleşmenin devamı olarak da sayılabilmektedir. Girift niteliğinden ötürü ne olduğunu çözülemese de bilinen tek bir gerçek vardır; küreselleşme kaçınılmaz bir süreçtir. Şu an içinde bulunduğumuz şey olan 'küreselleşme', yaşamımızın her alanında ve bizler de daima onun kapsama alanındayız.

Bu mühim kavramın hayatımızı son derece kolaylaştırdığı aşikardır. Ulaşımdan haberleşmeye, şehir imkanlarından teknolojiye, ekonomik imkanlardan hizmet sektörlerine gibi birçok sahada ilerlemeler ve gelişmeler kaydederek yaratılan 'imkanlar dünyası'nı kuşkusuz ki küreselleşmeye borçluyuz. Fakat her şey mükemmelmiş gibi görünürken yavaş yavaş gün yüzüne çıkan sorunlar ve olumsuzluklar, bizi bir an olsun durup düşünmeye sevk etmektedir. Küreselleşme herkesin dilinde, hayatında, hatta yaşamındadır. Fakat biz küreselleşmenin neresindeyiz? Yani biz, küreselleştirenlerden mi yoksa küreselleşenlerden miyiz? Bu sorunun cevabını belki de hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Ama en azından bazı şeylerin farkına varmak ve sorgulamalar yapmak bizi kısmen de olsa doğruya yaklaştıracaktır. Bu minvalde, elinizdeki başlık altında, global momente dair birkaç tanımlama ve yorumlama yapılmaya çalışılmıştır.

Zira çalışmamızın son kısmında ele alacağımız küreselleşme ve kültür ilişkisi bakımından bu başlık önem taşımaktadır.

2.1. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL MUHTEVASI

Son zamanlarda adından sıkça söz ettiren küreselleşme kavramı, farklı çevrelerce çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Onun bütünleştirici özelliğine vurgu yaparak dünyanın küresel bir köye dönüştüğünü söyleyen de vardır, bireylere tanıdığı özgürlükler ile ortaya çıkan farklılıklar ve ayrışmalara dikkat çeken de. Aynı şekilde teknolojik imkan ve gelişmeleriyle yeni fırsatların önünün açıldığını söyleyenler de vardır, serbest piyasa ekonomisiyle daha çok açılan eşitsizlik farklarını ifade edenler de. Tüm bu tartışma ve yorumlamalar kendi pencerelerinden bakıldığında haklılık payı taşımaktadır. Bu bakımdan küreselleşme kavramı üzerine müşterek bir açıklama yapmak mümkün değildir. Zira her sosyal kavram gibi küreselleşme de alt yapısında çeşitli fikirler barındırdığı için her kesimi her alanı kucaklayacak amaçları yakalaması da güçtür. Bu minvalde değerlendirildiğinde, küreselleşme tanımlamalarını algılamak ve yorumlamak daha kolay olacaktır. (Koray, 2001: 25-48)

Küreselleşme kelimesi, Fransızca kökenli “Globalizasyon (Globalization)” kelimesinin Türkçeleştirilmiş halidir. Kökeni bakımından incelenirse ‘küre’ anlamına gelen “Globe” kelimesi; “farklı boyutları bulunan ve bu boyutlar arasında karşılıklı etkileşimin var olduğu düzenli bir işleyiş” olarak tanımlanabilir. (Erbay, 1998: 147) İçinde bir ‘homojenlik’ barındıran küreselleşme kavramının günümüz anlamıyla ilk kez kullanılmaya başlandığı tarihler, farklı iddialara dayandırılmıştır. Bazılarına göre ilk kullanımı, Kanadalı Sosyolog Marshall Mc Luhan tarafından 1963 yılında “global köy” olarak yapılmıştır. (McLuhan-Powers, 2015: 12-20) Bazı kesimlere göre ise globalleşme kavramı ilk olarak, 1980’li yıllarda Amerika’nın popüler okullarında kullanılmıştır. (Erbay, 1998: 148) Felsefe Sözlüğüne göre ise, küreselleşme sözcüğünün tanımı şöyledir: “Modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinde ve Doğu Bloğunun yıkılmasından sonra, tek kutuplu bir dünyada zuhur eden kültürel sistemine, dünyanın somut bir biçimde tek bir bütün olarak yapılaşması sürecine verilen ad.” (Cevizci, 1999: 540)

Sosyoloji camiasındaki birçok ismin küreselleşme ile ilgili değerlendirmeleri de pek tabii mevcuttur. Misal olarak; David Harvey'in "zaman-mekan sıkışması" kavramı, Daniel Bell'in "sanayi sonrası toplum" kavramı, Jean Baudrillard'ın "tüketim toplumu" ve "simülasyon-simülakr" kavramları, Michel Foucault'nun "gözetim toplumu", Jeremy Bentham'ın "panoptikon" kavramı, Hirst ve Thompson'ın "mit" kavramı, Guy Debord'un "gösteri toplumu" kavramı vs. tüm bunlar küreselleşmeye göndermede bulunan kavramlardır.

Küreselleşme ile ilgili tanımlar; hem kavramın derin ve yoğun mahiyetinden hem de bakış açılarının farklılığından kaynaklanan değişiklikler barındırmaktadır. Bazı tanımlara göre küreselleşme; politik, sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerle oluşturulmuş yığınların, her türlü sınırları aşarak yeryüzünün tamamına yayılması olayıdır. Küreselleşme bu tanımlamaya göre; ülkeler ve toplumlar arasındaki sınırları kaldırdığı için ideolojik kutupları yok eden, egemenlikleri yontan, toplumsal ve kültürel ilişkileri, iletişimleri, etkileşimleri yoğunlaştıran bir süreçtir. Bazı yorumculara göre ise küreselleşme; özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nin, Batı kapitalizminin zaferi ile sonlanması olayını dünyaya duyurma sürecidir. Yani bir nevi emperyalizmin diğer yüzüdür küreselleşme; uluslararası sermayenin egemenliği ve dünya genelinde tekelleşmesinin söz konusu olduğu emperyal bir süreçtir. (Erbay, 1998: 148)

Sosyal bilimlerde küreselleşmeyle ilgili yorumları ve eleştirel muhayyilesiyle dikkat çeken Bauman, "şeylerin kontrolden çıkması" dediği küreselleşme kavramını en genel anlamda şöyle tanımlamıştır: "Dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur." (Bauman, 2017: 75) Bauman, küreselleşmenin daha çok güç kazanması için yerellerin varlığından faydalandığına dikkat çeker. Ona göre küreselleşme; küreselliği yakalayanlar için muhteşem bir süreç iken, ona ayak uyduramayan yereller için son derece kötü bir ortam oluşturmuştur. Küresel ortam; zenginin daha zengin olduğu, yoksulun ise daha çok yoksullaştığı bir ortamdır. (Bauman, 2017: 88) Kutuplaştırıcı bir içeriğe haiz olan küreselleşme; sermayenin göçebe hale geldiği, her şeyin berraklığını kaybettiği, "bulanıklaştığı" ortamdır. Bu ortam ayrıca, zaman ve mekan olgusu ortadan kaldırmıştır. Yani zaman bakımından; insanlar arasındaki etkileşim mesafesi, ulaşım ve haberleşme süreleri

teknolojik vasıtalar aracılığıyla kısaltılmıştır. Mekan bakımından ise; kurumlarda, kuruluşlarda, uluslar arası şirketlerde, örgütlerde, siyasette, sermaye piyasalarında, eğitimde, kültürde, vb. daha birçok alanda merkezilik anlayışı ortadan kalkmıştır. Bilhassa bilgi teknolojisinin gelişmesi, bu tip kurumların merkezsizleştirilmesine, tek bir merkeze veya mekana bağlı olmaksızın işlerini kolayca yürütmelerine olanak sağlamıştır. Böylece zaman ve mekanın eski önemi, anlamı kalmamıştır. Bunlara ilaveten Bauman, küresel süreçte bilhassa politik alanda (yönetim ve güvenlik bağlamında) emniyetsiz bir düzenin varlığından bahsetmiştir. (Bauman, 2017: 14-147)

Bauman'ın yanı sıra Giddens'in da küreselleşme ile ilgili fikirleri önem arz etmektedir. Onun küreselleşme açıklamaları ise şu şekildedir: "Küreselleşme yalnızca uzakta olan, uzak bir gezegende işleyen ve kişisel işleri etkilemeyen bir şey değildir. Küreselleşme 'burada' olan ve bizim kişisel ve mahrem yaşamlarımızı pek çok değişik biçimlerde etkileyen bir olgudur. Kaçınılmaz olarak, küreselleşen güçler, kişisel olmayan kaynakların -medya, internet ve popüler kültür gibi- yanı sıra başka ülke ve kültürlerden gelen bireylerle girdiğimiz kişisel temas yoluyla da bizim yerel ortamlarımıza, evlerimize ve topluluklarımıza girdikçe, bizim kişisel yaşamlarımız değişmiştir." Görüldüğü üzere Giddens, küreselleşmenin birey üzerindeki rolünden yaptığı açıklamasıyla, bu sürecin bireysel yönleri ciddi anlamda etkilediğini vurgulamıştır. (Giddens, 2008: 101)

Küreselleşmeyle ilgili önemli açıklamaları olan bir başka isim de Joseph Stiglitz'dir. Stiglitz ise sürecin yaşattığı olumsuzlukların farkındadır, fakat aynı zamanda Doğu Asya'nın başarısını örnek göstererek küreselleşmenin sağladığı yararları da göz ardı etmemiştir. Ona göre küreselleşmenin; ticaret imkanları, piyasa olanakları, teknolojik kolaylıklar, sağlık sektörünün gelişimi, demokrasinin ve sosyal adalet sağlayıcı sivil toplum kuruluşlarının varlığı konusunda olumlu adımlar attığı doğrudur. Fakat ona göre asıl problematik ekonomik kaynaklıdır: "Sorun küreselleşmede değil nasıl idare edildiğinde. Sorunun bir kısmı oyunun kurallarının koyulmasını sağlayan uluslar arası ekonomik kuruluşlarda; IMF'de, Dünya Bankası'nda ve WTO'da (Dünya Ticaret Örgütü). Bu kuralların çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin değil, daha gelişmiş sanayi ülkelerinin (ve bu ülkelerdeki özel çıkar sahiplerinin) çıkarlarına hizmet edecek şekilde koyuyorlar. Bu çıkarlara başka şekillerde de hizmet ediyorlar; küreselleşmeye

belirli bir ekonomi ve toplum görüşünün şekillendirdiği dar görüşlü bir kafa yapısıyla bakıyorlar.” (Stiglitz, 2004: 241)

Hobsbawn ise, 1960lı yıllardan itibaren büyük bir hız kazanan küreselleşmenin; kontrolsüz serbest piyasa ekonomisiyle birlikte derinleşen eşitsizlikler, huzursuzluklar, karmaşıklıklar ve istikrarsızlıklarla dolu bir ortam yarattığını savunur. Ona göre, ekonomik ve kültürel anlamda bir küresel eğilimden bahsedilebilir fakat aynı şeyi politik alan (siyaset, devlet gibi) için söylemek pek mümkün değildir. Zira günümüz dünyasında ulus devletler yok olmamıştır. Fakat bu yeni süreçle beraber dünya üzerinde terörizm, şiddet ve savaş ciddi düzeyde artış göstermiştir. (Hobsbawn, 2008: 1-49)

Öte yandan küreselleşmeye şüpheyle yaklaşan ve onu bir “mit” olarak gören Hirst ve Thompson’a göre, esasen böyle bir şey yoktur. Zira onlara göre, bugünün süreci olarak bilinen küreselleşme öncesiz değildir; çok daha eskilere dayanır. Öyle ki bu süreç, günümüze kıyasla eskiden çok daha bütünleşik, yoğun ve anlamlı yaşanmıştır. Onlara göre dünya ekonomisi, lanse edildiği gibi “küresel” değildir. (Hirst-Thompson, 2000: 26-32)

Zihinleri son derece meşgul eden küreselleşme kavramının ne olduğu en temel anlamda üç ana görüş etrafında toplanmıştır. Bir kesim küreselleşme yorumcuları, küreselleşmeyi salt veriler ışığında teknolojik gelişmelere bağlayan yaklaşıma sahiptir. Bunlar; enformasyonel teknolojiler, ucuz ve kolay ulaşım ağı gibi gelişmeler ile akışkan ve döngüsel bir hale gelen sermaye ağının, iletişimsel ağların tüm dünyayı yeknesak hale getireceğini ve bu durumun insanlık adına olumlu olacağını savunmuştur. Başka bir kesim de, küreselleşme sürecinin serbest piyasa hareketleri ile başladığını kabul etmiştir. Bunlara göre, 1970’lerden bu yana hız kazanan teknolojik gelişmeler ile üretim-tüketim alışverişi sayesinde serbest bir hal alan ticaret ağları, dünyayı ortak ve tek bir pazar haline getirmiştir. (Koray, 2001: 29) Neo-marksist anlayışla küreselleşme yorumları yapan diğer kesim ise; küreselleşme sürecini kapitalist ideolojiyle bağdaştırarak onun yeni bir olgu olmadığını, en az 500 yıllık tarihi serüvene dayandığını savunmuştur. (Koray, 2001: 30)

2.2. DÜNYANIN BATILILAŞTIRILMASI: KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME

Çağımızın iki dinamik süreci kuşkusuz ki; modernleşme ve küreselleşmedir. Kararlarımız, adımlarımız, güzergahlarımız kısaca yaşamımıza dair hemen her şey bu iki başat süreç tarafından biçimlenmektedir. Hayatımıza bu kadar dahil olan modernleşme ve küreselleşme, kimileri tarafından tamamen ayrı kavramlar olarak ele alınırken kimileri de bu iki sürecin tamamıyla aynı olduğunu dile getirmektedir. Geniş bir perspektiften bakılırsa, iki değerlendirmenin de yanlış olduğu görülebilir. Bu minvalde daha doğru bir yaklaşım; ikisinin ne komple ayrı ne de topyekun aynı olduğunu söylemekle mümkün olacaktır. Elinizdeki metinde ise bu konu, dünyanın şimdiki halini daha iyi yansıttığı düşünülerek formülize edilmiş “küreselleşen modernleşme” kavramı ile ele alınmıştır.

Zira dünya artık modernleşmenin yanı sıra küreselleşme sürecine de dahildir. Hem modernleşmenin küreselleştirici boyutu hem de küreselleşme sürecinin modernleşmenin gelişmelerine eklemlenerek ilerlemesi; bu iki dinamizmin karşılıklı ilişkilerini gün yüzüne çıkarır. Bu doğrultuda modernleşme de, küreselleşmenin imkanlarından faydalanarak evrensel bir boyut kazanmıştır. Ayrı ayrı toplumlar bazında modernleşme süreci, ekseriyetle ayrı ayrı milletlerin Batılılaştırılması olarak yaşanmıştır. Oysa günümüz çağında; toplumların kendi içinde Batılılaştırılmasından ziyade tek bir “dünya” toplumunun Batılılaştırılması söz konusu olmaya başlamıştır. Yani küreselleşen modernleşme, evrensel boyutta tüm dünyayı tek bir kalıba sığdırma çabasıyla “dünyanın Batılılaştırılması” konusunu gündeme getirmiştir.

Modernleşmenin küresel boyutu, enternasyonalizm ve kozmopolitizm gibi olguları ön plana taşımıştır. Öyle ki Batı'nın sömürü ve yağmacılık politikasını kolonyal bir tarzda kendi dışındaki ülkelere uygulaması, karşımıza enternasyonalizm kavramını çıkarmıştır. Özellikle Batı merkezli bu karşılıklı ilişkiler ağı, Avrupa'da, 15. ve 17. yüzyıllar arasında Merkantalizm, 16. ve 19. yüzyıllar arasında köle ticareti, 19. yüzyıldan günümüze kadar da mal alışverişi veya ulaşım olarak kendini göstermiştir. Bir bakımdan emperyalizm olarak da anılan kolonyalizm ideolojisi, ana materyali olan kapitalizm ile küreselleşme dinamiklerini taşımaktadır. Boyutsal olarak modernleşmenin diğer bir unsuru olan kozmopolitizm ise; egosantrik anlayışa haiz Batı'nın kendi biricikliği çerçevesinde merkezi bir konuma sahip olmasıyla birlikte,

diğer kültürel skalalarını modernleşme potasında eritmek istemesi olarak tanımlanabilir. Çeşitli teknolojik iletişim araçları (TV, radyo, telefon, İnternet) vasıtasıyla yaşanan insanlar arası etkileşim ağları, tek biçimli modern dünya kimliğiyle birlikte insanları kültürel kimliklerinden ayırıştırma yoluna giderek kozmopolit bir hava yaratmıştır. Denilebilir ki, küreselleşme sürecinin vaat ettikleri arasında birinci sıralarda yer alan ‘bir dünya kültürü oluşturma’ olayı, derinlerinde kozmopolit bir mahiyet taşımaktadır. (Atasoy, 2018: 30-31)

Giddens ise küreselleşmeyi, modernleşme sürecinin devamı niteliğinde değerlendirmiştir. Bilhassa onun, modernlikle ortaya çıkan kapitalist ekonomiyi ve ulus-devlet sistemini küreselleşmenin dört temel boyutundan ikisine eklemesi; modernleşme ile küreselleşme arasında kurduğu bağı ve devamlılığı gösterir. “Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir” cümlesiyle de bu durumu desteklemiştir. Bunun yanı sıra o, modernliğin bu küreselleştirici yapısının, modern kurumların başat özelliklerinin bir kısmında görülebileceğini de dile getirmiştir. (Giddens, 1994: 62-68) Ona göre küreselleşme, modern ötesi dönem ya da modernitenin radikal bir boyut kazanarak kozmopolitleşmiş halidir. (Giddens, 1994: 157-159)

Buna ek olarak Giddens, modernitenin küreselleştirici eğilimlerini şöyle ifade etmiştir: “Modernitenin küreselleştirici eğilimleri henüz ana hatlarıyla açıkladığımız dinamik etkilerin bir parçasıdır. Zaman ve mekanın yeniden-organizasyonu, yerinden-çıkarcı mekanizmalar ve modernitenin refleksivitesi, hepsi modern toplumsal hayatın geleneksel pratikler karşısındaki yayılmacı, parlak doğasını açıklayan evrenselleştirici özelliklerine dayanır. Toplumsal etkinliğin -modernitenin oluşumuna katkıda bulunan- küreselleşmesi, bazı açılardan, gerçek anlamda dünya çapında bağlantıların, örneğin küresel ulus-devlet sistemiyle veya uluslararası işbölümüyle ilişkili bağlantıların gelişmesi sürecidir. Bununla beraber, genel düzeyde küreselleşme, en iyi şekilde, zamansal-mekânsal uzaklaşmanın temel boyutlarının bir ifadesi olarak anlaşılabilir.” (Giddens, 2010: 37)

Ayrıca Sarıbay da küreselleşme ile modernleşme süreçlerinin parçalayıcı yapılarının ortak olduğunu söylemiştir. Ona göre, küreselleşmenin hareket noktası olan modernite olgusu, parçalamaya müsait bir olgudur ve farklılaşmalardan beslenerek ayakta durabilmektedir. Bu minvalde küreselleşmenin dünyayı bütünleştirdiği kadar

böldüğünü de hesaba katarak, iki kavramın ortak bir paydaya sahip olduğunu belirtmiştir. (Sarıbay, 2004: 11) Ancak bu bölünme, benzerlikler dikkate alındığında çok daha tali kalmaktadır. Dünyanın Batı dışında kalan kısmı hızla Batı ile benzer teknolojik ve düşünsel süreçlere dahil olmaktadır.

3. TOPLUMUN MİHENK TAŞI: KÜLTÜR

Çalışmamızın temel konularından biri olan ‘kültür’ kavramının teorik çerçevesinin, Erol Güngör’ün kültür anlayışına yoğunlaşmadan önce ele alınması gerekmektedir. Zira böyle yoğun içerikli kavramların genel bir değerlendirmeye tâbi tutulduktan sonra spesifik konular altında yorumlanması daha doğru bir yol olacaktır. Tabii ki sosyal bilimlerin hemen her mefhumunda olduğu gibi kültür mefhumu hususunda da tek ve müşterek bir tanıma ulaşmak mümkün değildir. Ancak tezimizin gidişatı için belli başlı tanımlara yer vermek gerekmektedir. Böylelikle mevcut tarifleri Güngör’ün kültür kavramıyla karşılaştırmak ya da ele almak mümkün olacaktır. Bu doğrultuda, kısaca, kültürün etimolojisine ve sosyolojik perspektifteki anlamlarına değinilmiştir.

Kökeni; Latince “cultura” kelimesine dayanan kültür kavramı, ilk olarak bu dilde “sürmek, ekip-biçmek” anlamlarına sahip “colere, cult” fiilinden türetilmiştir. Türkçe karşılığı “ekin” olan “cultura” kelimesi, yaklaşık olarak 17. yüzyıla kadar Fransa’da aynı manada kullanılmıştır. Bu dilde “culture” kelimesinin ilk kullanımını; “insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi” manasıyla yapan kişi ise Voltaire olmuştur. Bu kelime daha sonra “cultur” terimiyle Almanca’ya geçmiştir. Almanca’dan sonra ise; İngilizce, İspanyolca ve Slav dillerine aktarılmıştır. (Güvenç, 1979: 96)

İngilizce’de ise ilk olarak “cultivation” ile kullanılmaya başlanan ‘kültür’ kelimesi; “hayvanların ve ekinlerin yetiştirilmesi” ile “dinsel tapınma” anlamına gelmekteydi. Bu terim yaklaşık olarak 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar; “geniş bir öğrenmeyle bireysel insan aklının ve kişisel görgünün geliştirilmesine” uygulanmıştır. Bir insan için kullandığımız ‘kültürlü’ ya da ‘kültürsüz’ kelimelerinin aslı da buradan gelmektedir. Bu şekilde ‘civilisation’ yani ‘uygarlık’ ile bütünleştirilen kültür kavramı,

aynı zamanda toplumun zaman içerisindeki gelişimi için de kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi İnkılabı ile birlikte ise, bilhassa ‘romantizm’ akımının yükselmesiyle kültür kavramı, toplumun manevi gelişimini adlandırmakla birlikte maddi değişimlerle kıyas için de kullanılmıştır. Ayrıca 19. yüzyıldan sonra ulus-devletlerin ve milliyetçiliğin doğması; halk kültürü ve milli kültür gibi kültürel grupları meydana getirmiştir. (Smith, 2007: 13-14)

Kültür kavramının Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde birden fazla tanımı mevcuttur. Türkçe Sözlüğüne göre kültür: “1) Tarihi, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerle bunları yaratmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin; 2) Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat yapıtlarının bütünü; 3) Gerekli bilgileri edinerek yargılama, zevk ve eleştiri yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla gelişmiş olan biçimi; 4) Bireyin kazandığı bilgi.” anlamlarına gelmektedir. (Çakıcıoğlu-Türkçe Sözlük, 2010: 614)

Felsefe sözlüğüne göre kültür kelimesinin en genel tanımı şöyledir: “İnsan toplumunun, biyolojik olarak değil de, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı.” (Cevizci, 1999: 536) Sosyoloji sözlüğünde ise kültür, şu şekilde tanımlanmıştır: “Belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirler, bilgiler, inançlar, teknik mahsulleri, davranış ve tavır tipleri sistemidir.” (Ülken, 1969: 185) Yani en genel ve basit tanımlamasıyla kültür; bir toplumun yaşantısının ve tarih içerisinde edindiği tecrübelerin hayata geçirilmiş halidir. Toplumun zevkleri, yaşam tarzı, aile hayatı, sosyal ilişkileri, değerleri, felsefi ideolojileri, dini inançları, sanatı, eğlencesi, dili, edebiyatı, ananeleri, gelenekleri gibi çoğu unsur; o toplumun kültürünü teşkil etmektedir.

Türkiye’deki sosyoloji zümresinde, kültür kavramına “hars” adını vererek bu kavrama dair bilinen ilk açıklamalara ve değerlendirmelere sahip olan düşünür Ziya Gökalp’tır. Ona göre kültür ya da hars; “halkın ananelerinden, teamüllerinden, örflerinden, şifahi veya yazılmış edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlakından, bedî ve iktisadi mahsullerinden ibarettir.” (Gökalp, 1968: 93) Yani hars kavramına milli bir anlam yükleyen Gökalp, bu kavramı ekseriyetle “medeniyet” ile

karşılaştırarak ele almıştır. Öyle ki ona göre hars; subjektif bir mefkure, inşaî mefhum, vicdan melekesi ve milli bir amaç iken medeniyet; objektif gerçeklik, ihbarî mefhum, akıl melekesi ve beynelmilel bir araçtır. İlki yani hars, “niçin yaşamalıyız?” sorusuna verilecek olan “mefkure/ülkü” cevabı ile ilgilidir. Oysa medeniyet, “nasıl yaşamalıyız?” sorusuyla ilgilenir ve bu soruya “akla uygun bir şekilde” cevabını vermekten yanadır. (Gökalp, 1997: 28-31)

Kaplan’a göre, sosyologların müşterek tanımlamaları ışığında kültür; bir milleti millet yapan her türlü maddi ve manevi kıymetlerin, müesseselerin, sahaların bütünlük adıdır. Kültür, birçok unsurdan oluşur ve bu unsurlar asıl anlamını bir bütün halinde hareket ettiğinde kazanır. Mesela dil, kültürün unsurlarından birini teşkil eder fakat tek başına bir dil bazen ait olduğu toplumun kültürünü yansıtamaz. Zira aynı dili konuşurken farklı coğrafyalarda ve farklı millet çatısı altında yaşayanlar da mevcuttur. (Kaplan, 2018: 24)

Mümtaz Turhan ise kültür tanımlamasını şu şekilde yapmıştır: “Bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini umumi atitüt, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder.” (Turhan, 1969: 56)

Nitekim insanlar, sosyal hayatlarının bir getirisi olarak ortaya çıkan ihtiyaçlarının karşılanması için bazı vasıtalara ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlar, dönemin şartlarına ve insani ilişkilerine/etkileşimlere göre değişiklik arz eder. Maddi ihtiyaçların tatmini için meydana getirilen işlenmiş bir teknik ve bilginin yanı sıra; manevi ihtiyaçların tatmini için de bir kültürün varlığı elzemdir. Yani insani ilişkilerin düzenlenmesi için gerekli olan belirli bir nizam, kaide, örf, adet, gelenek, görenek, inanç, kanaat, düşünce ve anlayış şekillerinin bir bütün haline getirilmesine kültür denir. (Turhan, 1969: 45)

Cemil Meriç ise kültürü; çok fazla tarifi olmasından ve bir netliğe eriştirilememesinden ötürü “bukalemun”a benzetmiştir. Meriç, Batı’nın uydurduğu bir kavram olarak gördüğü kültür kavramına eleştirel bir şekilde yaklaşmış ve kültür

kavramından şöyle bahsetmiştir: “Kültür, Batı’nın düşünce sefaletini belgeleyen kelimelerden biri; kaypak, karanlık, samimiyetsiz.” (Meriç, 2013: 31) Ona göre Batı’daki manasıyla kültür, eski yasaları ve ölçüleri yok etmek gayesiyle hareket eden yeni bir dünya yaratma özleminden ibarettir. Oysa Batı’nın “kültür” mefhumuna karşılık olarak Doğu’nun “irfan” mefhumu, çok daha geniş kapsamlı ve birleştirici bir mahiyete sahiptir. İrfan; kendini tanımak ile başlayan, ilim-iman-edep üçlüsünün bir arada bulunduğu, insanı insan yapan niteliklerin tümüdür. “Kültür, irfana göre, katı, fakir ve tek buutlu... Kültür, homo ekonomikusun kanlı fetihlerini gizlemeye yarayan bir şal. İrfan, dini ve dünyevi diye ikiye ayrılmaz, yani her bütün gibi tecezzi kabul etmez.” (Meriç, 2013: 32-33) Bu minvalde bizim de tezimizde sıklıkla kullandığımız kültür kavramının mahiyeti, Batı kökenli manasından ziyade Cemil Meriç’in kullandığı “irfan” kavramına daha yakındır. Yani çalışmamızdaki kültür ve milli kültürden kastımız; ilim, iman, edep ve manevi kıymetler bütünüdür; tarihsel hafızamız ve bizi biz yapan hazinelerimizdir.

Bu tanımlamalara ek olarak kültürün çeşitli şekillerde ayrımları ve karşılaştırılmaları da mevcuttur: Maddi kültür-manevi kültür; geleneksel kültür-modern kültür; yerli kültür-yabancı kültür; halk kültürü-aydın kültürü; kültür-medeniyet ayrımı gibi. Bunların; bazen kültürün muhtevasının daha iyi anlaşılması için, bazen de bir tahakküm kurma ve üstünlük gösterme çabasıyla kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan bu ayrımların oluşması pek tabiidir çünkü kültür, skalası çok geniş bir muhtevaya sahiptir.

Kültürün, bazı farklılıklar ekseninde birden fazla gruplandırılmaları görülmesine misal olarak -en sık kullanılanlardan- maddi kültür ve manevi kültür ayrımı verilebilir. En temel anlamıyla maddi kültür; teknik araç-gereçler, üretim mekanikleri gibi somut unsurlardan oluşurken manevi kültür; cemiyetin inancı, dini, değerleri, sembolleri, kaideleri gibi daha soyutsal unsurlara haizdir. Ayrıca bu ayrım, ekseriyetle kültür-medeniyet ayrımına eklemlenmiştir. Bu noktadaki genel kanı şöyledir; manevi kültür ‘kültür’ olarak anılırken maddi kültür ‘medeniyet’ olarak anılmaktadır. Bunun yanı sıra hemen her kültürün bir “izafilik” özelliği vardır. Yani her birinin, kendine has iç ve dış dinamikleri mevcuttur. Bu bağlamda bir kültürün değerleri ile başka bir kültürün kıymetlerinin anlaşılması mümkün değildir. (Şimşek, 2008: 93-95)

İKİNCİ BÖLÜM

BİR KÜLTÜR MÜNEVVERİ: EROL GÜNGÖR

Ele aldığı konularla epistemik cemaatin pratik kaygılarını aşan Erol Güngör, bu anlamda Türk düşünce hayatında özgün ve milli bir duruş sergilemiştir. Batı kompleksinden sıyrılmayı başararak bu minvalde daha objektif analizler ortaya koyan Güngör, kültürel manadaki duyarlılığıyla birçok insana örnek teşkil etmiştir. Bu duyarlılık, aynı zamanda onun entelektüel konumunu da belirlemiştir.

Bilhassa döneminin halktan ve kültürden kopuk münevver çoğunluğu içinde adeta ‘kültür taşıyıcılığı’ görevini üstlenen Erol Güngör, Türk sosyal düşünce geleneğinin mühim şahsiyetlerinden biri olarak gösterilmektedir. Türk-İslam sentezinin en önemli fikir mimarlarından olan Güngör, geçmiş ile gelecek arasındaki köprünün adıdır da. Nitekim onun temel hareket noktası, “kültür” olmuştur.

Kültür; Güngör’ün fikri kontekstinin ab-ı hayatıdır. Onun görüşlerini kültürden soyutlamaya kalkışamazsınız. Her düşüncesinin içinde muhakkak kültür ile ilgili bir irtibat bulunabilmektedir. Fikrî hayatı ile reel yaşantısı bu kadar ahenkli olan bir mütefekkir için bu durum zaten kaçınılmazdır. Zira onun hayatına bakıldığında; köklü bir mirasa haiz soydan gelmesi, son derece sağlam bir gelenek içinde yetiştirilmesi ve daha sonrasında kendini çok iyi şekilde geliştirmesi bu görüşü destekler niteliktedir. O bakımdan tezimizin bu kısmında Erol Güngör’ün “Bir Kültür Münevveri” olarak anılmasının daha doğru olacağına karar kılınmıştır.

Söz konusu kontekstte çalışmamızın merkezî noktasını Erol Güngör’ün kültür anlayışı oluşturmuştur. Tezimizin ikinci basamağını teşkil eden bu bölümde ilk önce Erol Güngör’ün hayatının bilhassa önemli noktalarından kısaca bahsedilmiştir. Bir sonraki alt başlıkta, Güngör’ün yetiştiği muhitin entelektüel konteksti ve Türk düşünce hayatındaki portresi eşliğinde ilmi şahsiyetine yer verilmiştir. Üçüncü alt başlığımızda ise, Erol Güngör’ün düşünce ve fikri muhtevasına genel bir bakış nazarıyla, onun sosyolojisindeki temel kavramlarına değinilmiştir.

1. EROL GÜNGÖR'ÜN HAYATI

Erol Güngör, 25 Kasım 1938 yılında Kırşehir'in Kaya Şeyhi Mahallesi/Değirmen Sokak'ında bulunan (4) numaralı evde dünyaya gelmiştir. Köklü bir aileden gelen Güngör, annesi Zeliha Gülşen Hanım ve babası Abdullah Sabri Bey'in dört çocuğundan üçüncü evladıdır. (Alptekin, 2008: 425) İlk ve orta öğrenimini Kırşehir'de, ailesinin kıymetli maneviyatı ve ilmi geleneği eşliğinde tamamlamıştır. Orta öğrenimi sürecinde dedesi ve babasının yardımıyla Osmanlıca'yı, Lütfi İkiiz'in yardımıyla da Arapça'yı öğrenmiştir. (Yazgan, 2018: 5)

Güngör, 1955-1956 eğitim-öğretim yılında Kırşehir Lisesi'nin Edebiyat bölümünden 'Pekiyi' derece ile mezun olarak ortaöğrenimini tamamlamıştır. (Özarslan: 2010: 19) Aynı yıl, yani 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazanan Güngör, bir ya da iki s0mestr bu b0l0mden eğitim almış; fakat 7 Ekim 1957 yılında b0l0m değişikliğine karar kılarak, Edebiyat Fak0ltesi Felsefe B0l0m0ne geçiş yapmıştır. (Vayni, 2014: 19) Bu geçişte; Fethi Gemuhoğlu'nun Güngör'0 Prof. Dr. M0mtaz Turhan'a takdim etmesiyle birlikte, Güngör'deki ilmi ışığı g0ren Turhan'ın teklif ve tavsiyeleri etkili olmuştur. (Yazgan, 2018: 6) Gayet başarılı olduğu bu b0l0mden Güngör, 1961 yılında "K0lt0r Temaslarının At0tler 0zerindeki Tesiri" adlı bitirme tezi ile -pekiyi derecede- mezun olmuştur. (Vayni, 2014: 19)

Bilgisiyle, perspektifleriyle ve başarılarıyla hocası M0mtaz Turhan'ı son derece etkileyen Güngör; 1961'de mezun olmasının ardından aynı yıl içerisinde Tecr0bi Psikoloji K0rs0s0'nde Turhan'ın asistanlığını yapmış ve Sosyal Psikoloji alanına yoğunlaşmıştır. (Yazgan, 2018: 6) D0rt yıllık çalışmasının ardından, 1965 yılında "Kelami Sahada Estetik Yapı Organizasyonu" adlı çalışması ile de doktorasını tamamlamıştır. 1966 yılında ise sosyal psikolog Kenneth Hammond'un davetiyle ABD'ye gitmiş; Colorado 0niversitesinde "Institute of Behavioral Science"de iki yıl boyunca çeşitli çalışmalar ve araştırmalar gerçekleştirmiştir. (Yıldız, 1998: 18)

T0rkiye'ye d0nd0kten sonra ise Güngör, 1969'da "Şahıslar Arası İhtilafların C0z0m0nde Lisanın Rol0" adlı yoğun çalışmasıyla doçentliğe adım atmıştır. 1973 yılında ciddi sağlık sorunları yaşıyan Güngör, aynı d0nemlerde Şeyma Güngör ile evlenmiş ve 1977 yılında Turhan adında oğlu d0nyaya gelmiştir. Oğlu d0nyaya gelmeden bir yıl 0nce ise yani 1976'da kalp rahatsızlığının ciddi ilerleme kaydetmesi

üzerine İngiltere'ye gitmiş ve Londra'da başarılı bir kalp ameliyatı geçirmiştir. (Çiftçi, 2018: 27-28)

Başarılı geçen ameliyatının ardından tekrardan Türkiye'ye dönmesiyle birlikte Güngör, çalışmalarına hız kesmeden devam etmiştir. 1978 yılında "Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar" konulu çalışmasıyla da profesörlük unvanı kazanarak 1971'den 1982'ye kadar okullarda sosyal psikoloji dersleri vermiştir. 1982 yılında ise YÖK tarafından Selçuk Üniversitesi'ne Rektör olarak atanmış ve sekiz ay gibi kısıtlı bir zaman diliminde hem akademik camianın hem de bulunduğu muhitin gönlünde iyice yer edinmeyi başarmıştır. Fakat tarihler 24 Nisan 1983'ü gösterdiğinde, yolun daha çok başındayken hayata veda etmiştir. (Vayni, 2014: 23)

2. EROL GÜNGÖR'ÜN İLMİ ŞAHSİYETİ

Bir insan 45 yıllık bir ömre neler sığdırabilir? Bunu bilhassa Türkiye'deki bir akademisyen için düşünürsek Erol Güngör'ün çok şey sığdırdığını söyleyebiliriz. Onun kısacık ömrüne sığdırdığı şeyleri; görüşlerini, şahsiyetini, fikriyatını, muhtevasını, düşünce hayatına katkısını kuşkusuz ki anlatmakla bitiremeyiz. Bu bölümde yaptığımız şey, onun görüşlerini daha iyi anlamak ve anlamlandırmak adına fikri alt yapısına kısaca değinmektir.

En temelde onun ilmi şahsiyetinin şekillenmesini iki ana döneme ayırırsak; bunlardan ilkini Kırşehir'deki yetişme dönemi diğerini de İstanbul'daki olgunlaşma dönemi oluşturur. Kırşehir'de bilhassa ailesi, yaşadığı muhiti ve yakın çevresi tarafından etkilendiği, kişiliğinin oluştuğu bir atmosfer mevcuttur. İstanbul'da ise, daha çok ilmi bakımdan münasebetler kurduğu çevrelerce fikri hayatına yaptığı katkıların oluştuğu döneme adım atmıştır. Bu dönem, Güngör'ün alanında ihtisaslaşarak verimli eserler sunmaya başladığı dönemdir.

Onun düşünce dünyasına dair hemen her şeyi bulabileceğimiz yer, şüphesiz ki onun özgün eserleridir. Güngör'ün kitaplarının ilmi ziyafetinin yanında okuma tadına hiçbir zaman doyulmayan bir tarafı vardır. Okudukça daha fazlasını okuma isteği uyandıran eserleri, sadece kelimeleri bir araya getirmekle kalmayıp, insanı alıp o kaotik dönemlere götürerek o anın içinde yaşatmaktadır.

Türk dünyasının son zamanlarda kazandığı şahsiyetlerden biri olan Erol Güngör, kendini hemen hemen her alanda geliştirebilmiş bir mütefekkindir. O; felsefe-psikoloji-sosyoloji alanlarında aldığı eğitim ile birlikte, Türk kültürü ve Türk tarihi başta olmak üzere hemen her konuda geniş bir bilgi birikime haizdir. Aile fertlerinin aşılacağı Türk kültürü sevgisiyle büyüyen Güngör, görüşlerini de bu doğrultuda milli kültür üzerine inşa etmiştir. Ne ilmi milliliğe ne de milliliği ilme feda eden, ikisinin dengesini iyi kuran bir fikri muhtevaya sahiptir. Ayrıca o, salt problematiğe odaklanarak bir çözüm üretmekten uzak fikirler ortaya atanlardan ayrı olarak, problemlere çıkış yolları da eklemiş bir aydındır. (Güner, 1998: 257-259)

Sağlam bir milli karaktere sahip olan Güngör, farklı yönlerde haiz özelliğinden ötürü detaylıca tahlil edilmesi gereken bir entelektüeldir. Bu minvalde illa ki onun ferdi ve ilmi şahsiyetini anlatırken noksan bırakılan yerler olacaktır. Zira sadece bu başlık altına yazılabilecek Güngör'ün fikirleri, detaylı bir anlatımla bir kitap haline bile getirilebilir. Toplumun dününü, bugününü ve geleceğini analiz edişi; milli kültür ve tarih üzerine yazdığı eserleri; İslam'a verdiği büyük önemden ötürü İslam'ı ele alış şekli; çeşitli ideolojilerle ilgili tahlil ve eleştirileri; sosyal psikoloji çalışmaları; önemli tercüme ve yazılarındaki manidar üslubu gibi birden fazla şey ayrı ayrı öneme sahiptir. Öyle ki değerlendirmeye aldığı hemen her konu, Güngör'ün ellerinde adeta bir nakış gibi yeniden işlenmiştir. (Hacıeminoğlu, 1998: 282-283)

2.1. GÜNGÖR'ÜN FİKİRLERİNİN ENTELEKTÜEL KONTEKSTİ

Onun fikri şahsiyetinin kısa analizini çıkarmaya; en başından, yani doğduğu ve yetiştiği muhitten başlayabiliriz. Güngör, Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Kırşehir, onun karakterinin ilk filizlerini verdiği ve bu filizlerin güçlü kökler saldıği ortam olmuştur. Bu bakımdan Güngör'ün doğduğu topraklardan kısaca bahsetmemiz, onun fikri ve şahsi temellerini kavramamız bakımından önem arz etmektedir. Kırşehir; günümüzün rağbet gören değerlerinin temel kaynağını teşkil eden, 'insan' odaklı prensiplere sahip olan, geleneğini din ve tasavvuf inancından alan, Türk esnaf hayat anlayışı mahiyetiyle başlayıp tüm dünyaya örnek olan içtimai bir ahlak sistemi olarak "Ahilik Teşkilatı"nın kurulduğu topraklardır. (Köksal, 2006: 52; 107-109) Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu olan

Ahi Evran-ı Veli'nin yanı sıra Caca Bey, Aşık Paşa, Dadaloğlu, Gülşehri, Neşet Ertaş gibi birçok isim Kırşehir'de yetişmiş mühim şahsiyetlerdir. Bundan dolayı, Orta Asya Türk kültürünün beşiği sayılabilecek bu şehir; "Ozanlar Diyarı" ve "Evliyalar Şehri" olarak anılmaktadır. Kırşehir, maddi veya somut anlamdaki değerlerinden ziyade manevi değerleriyle; külliyesiyle, türbeleriyle, medreseleriyle, camileriyle ve "insan"larıyla meşhur bir memleketdir. Ünlü tarihçi Halil İnancık'ın "Türklüğün Merkezi" olarak nitelendirdiği Kırşehir'in, genel itibarıyla maneviyatı, kültürel zenginliği, tarihsel duruşu ve sağlam geleneği olan bir şehir olması; Güngör'ün bu anlamda kendini çok geliştirmesine katkı sağlamıştır. Nitekim Güngör, hayat tarzıyla ve düşünce kontekstiyle "kültür, milliyetçilik ve din" üçgenini başarıyla çizmiş özgün bir mütefekkindir.

Ağabeyi Hidayet Güngör de yetiştikleri ortamın Erol Güngör üzerinde derin tesirlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Orta Anadolu'nun merkezinde muhafazakar yapılı bir Selçukî şehir olan Kırşehir, geleneksel ve tarihsel atmosferiyle Erol Güngör'de olumlu intibalar bırakmıştır. Bilhassa Güngör'ün manevi kıymetlere ve kültüre verdiği ehemmiyetin kaynağında, ağabeyine göre doğduğu toprakların etkisi hayli büyüktür: "Kırşehir de Konya gibi Türk kültür ve düşünce tarihinin önemli simalarını barındırma şansına sahip illerimizdendir. Bir Aşık Paşa'nın, bir Ahi Evran'ın, Gülşehri'nin burada bu dar zannedilen çevrede yetişmeseler bile yaşadıklarını düşünürsek, bilhassa Hacı Bektaş-ı Veli gibi tesiri hudutlarımızın ötesine ulaşan uluları aklımıza getirirsek, görürüz ki Erol'un kültür meseleleri alanında yetişmesi için çok uygun bir ortam mevcut idi." (Güngör, 1998: 107-108) Bu açıdan bakıldığında, Erol Güngör'ün bir "kültür münevveri" olmasının altında yatan sebepler de anlaşılabilir.

Kırşehir'de 'Hacıhafızlar' olarak anılan Güngör'ün ailesi, bir ulema soyundan gelmiştir. Bilhassa Ahi Tekkesi'nin son şeyhi olan dedesinin ilmi karakterinden fazlaca etkilenen Güngör, henüz lise dönemindeyken Türk-İslam kültürünün temel kaynaklarına hakim olmuş ve Taberi Tarihi'nin büyük bir kısmını ezberlemiştir. (Yazgan, 2018: 5) Ahi Evran Camii'nin imamlığını yapan dedesi Osman Hafız Efendi'nin desteğiyle Güngör, Osmanlıca'yı çok iyi derecede okur, yazar ve öğrenir hale gelmiştir. Aynı zamanda o; iyi derecede İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça dillerine haizdir.

(Kayayerli, 1998: 161) Üzerinde dedesinin fazlaca emeğinin olmasından ötürü kişiliğinin gelişmesinde dedesinin yeri çok başka olmuştur.

İstanbul'a geldikten sonra ise Yahya Efendi Dergahı'na katılan Güngör, ilmi gelişimini burada da devam ettirmiştir. İstanbul'da uğrak mekanı haline gelen Marmara Kıraathanesi'nde de o, dönemin önde gelen münevverleri ile görüşme imkanı bulmuştur. Mükrimin Halil, Asaf Halet Çelebi, Fethi Gemuhoğlu, Nurettin Topçu, Necip Fazıl, Nihal Atsız, Rıza Nur ve Ekrem Hakkı Ayverdi gibi birçok isim ile fikir alışverişinde bulunma fırsatı yakalamıştır. Aynı zamanda lise yıllarında başlayan sosyal ilimler merakı ile Ziya Gökalp, Cemil Meriç, M. Sekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Mehmet Kaplan gibi ünlü mütefekkirlerin okumasını yapmıştır. (Çiftçi, 2018: 24-25) İlave olarak Doğan Cüceloğlu ile ahbaplık kuran Güngör, "bizim neslin en iyi akademisyeni" dediği Mehmet Genç ile de fikri temaslarda bulunmuştur. (Alptekin, 2008: 427)

Çalışma arkadaşları da dahil olmak üzere çevresindeki çoğu kişinin takdirini kazanmış olan Güngör; insanları ve barışı seven, vefakar, seviyeli, sorumluluk bilinci taşıyan ve örnek gösterilen biridir. Kendisi hakkında, birçok düşünürde görülen kararsızlık ve fikir değiştirmelerine pek rastlanılmadığı söylenmiştir. Olup biteni tarafsızca anlatıp, daha sonra ait olduğu cemiyetin fikirleri ışığında değerlendirmeler yaparak ne yapmamız gerektiği hususunda yol gösteren bir 'aksiyon adamı'dır. (Özönder, 1998: 211-217) Türk toplumunun sosyal meselelerine iyi derecede hakim olan Güngör, kutuplaşmaların ve kargaşaların içinde doğmasına rağmen Türk milletini kültürü ve tarihi etrafında birleştirmeye çalışarak Türk milliyetçiliğine de yeni bir boyut kazandırmıştır. Zira onun milliyetçilik anlayışı; bağınaz tutuculuktan ya da kozmopolit eğilimlerden uzak, hoşgörü anlayışı ile yaklaşan naif bir üsluba sahiptir. (Sezer, 1984: 9)

Onun düşünsel hayatında Mümtaz Turhan'ın yeri apayrıdır. Öyle ki ona ithaf ettiği *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* adlı kitabında onunla ilgili şu cümlelere yer vermiştir: "Önce talebesi, sonra mesai arkadaşı olarak birlikte bulunduğum yıllarda ondan öğrendiklerim benim bütün akademik hayatımın çekirdeğini teşkil etmiştir. Onun kıymet verdiği ve itina ile yetiştirmeye çalıştığı bir talebe olmam bana hayatım boyunca gurur verecektir." (Güngör, 1990: 11-12) Bilmukabele Güngör ile ilgili "İşte benim

hakiki eserim, Türkiye onunla büyük bir âlim kazanacaktır” diyen Mümtaz Turhan da, ona verdiği ehemmiyeti bu ifadelerle dile getirmiş ve ondaki cevheri fark ederek Güngör’ün düşünce dünyasına kazandırılmasına büyük bir katkı sağlamıştır. (akt. Topbaş, 1998: 279)

Güngör’ün örnek aldığı ve fikirlerine duyduğu hayranlığın tesiri altında kaldığı bir başka isim de Dündar Taşer olmuştur. “Fazileti kıskanan biri olsaydım, bu adamdan nefret etmem için her türlü sebep mevcuttu. İyi niyetim kusurlarıma galebe çaldı ve ben onu bir insana duyulabilecek sevginin de ötesinde bir ihtirasla sevdim. Hayatta olduğu sürece ona olan yakınlığımı şiddetli bir dostluk olarak görüyordum; şimdi de bu dostluğun hatırası bana sonsuz bir gurur veriyor.” dediği Dündar Taşer’in de ondaki yeri bu satırlardan anlaşılacağı üzere çok farklıdır. (Güngör, 1990: 136) Güngör onu; dünyada çok nadir zamanlarda görülen ve onu görme şansına çok az kişinin sahip olduğu bir ‘kuyruklu yıldız’a benzeterek ona duyduğu derin hayranlığı eserlerinde sıklıkla dile getirmiştir. (Güngör, 1984: 138)

2.2. TÜRK SOSYAL DÜŞÜNCE HAYATINDA EROL GÜNGÖR PORTRESİ

Yukarıda sözü edilen kişilerin fikri mirasını devralan Erol Güngör, gerek düşünceleriyle gerekse şahsi yetenekleriyle Türk Düşünce Hayatının sosyal bilimler kanadındaki sağlam entelektüellerdendir. O; edebi üslubuyla, psikolojik gözlemleriyle, sosyolojik analizleriyle, tarihsel bağıyla ve felsefi alt yapısıyla entelektüel camiada kendini öne çıkarmayı başarmıştır. Kısacık ömrüne nazaran düşünce hayatına kazandırdığı önemli eserleriyle bilhassa kendi döneminde büyük yankılar oluşturmuştur. Üniversite yıllarında eğitimini aldığı hukuk ve felsefe bilgilerine ek olarak tarih, sosyoloji, psikoloji, pedagoji ve psikiyatri alanlarında da yeterli derecede bilgi birikimi sağlamıştır. (Özbek, 1998: 64-65)

Güngör, Türkiye’deki sosyal düşünce hayatına ilk adımını; dergi ve gazetelerde makaleler yazarak atmıştır. O, muhtelif gazetelerde ve dergilerde yazılar yazmaya, öğrencilik ve asistanlık yaptığı yıllarda başlamıştır. Önemli bir mütefekkir ve sosyal bilimci olarak ilk “büyük ışıklar taşıyan, ümit veren yazılarını” ise; *Yol* adlı dergide yayınlamıştır. (Yıldız, 1998: 19-27) 1957 yılında Edebiyat Fakültesi’nde memur olarak

çalışmaya başlayan GÜNGÖR aynı zamanda *İstanbul Gazetesi*'nde musahhihlik (düzeltmenlik) yapmıştır. Bu sırada Profesör Hains'in laboratuvar asistanlığını yaparak onun ders notlarını Türkçeye çevirmiştir. (Yazgan, 2018: 6) Bir süre sonra *Töre* adlı dergide devamlı olarak yazmaya başlamıştır. Aynı dönemlerde *Türk Edebiyatı* dergisinde de edebi anlamda kıymetli eserler ve çevirilere yer vermiştir. 1975'li yıllara geldiğinde ise GÜNGÖR, *Ortaoğu* gazetesinin başyazarı olarak yayın yapmıştır. Burada da bilhassa özgün yorumları ışığında güncel politikayla ilgili görüşlerini beyan etmiştir. Bu görüşlerini her zaman olduğu gibi sosyal ilimlerin, tarihin ve milli kültürün süzgecinden geçirerek yazılarına aktarmıştır. 1980 sonralarında ise; *Yeni Sözcü*, *Yeni Düşünce*, *Doğuş*, *Hamle* gibi birçok dergide fikirlerini sunmaya devam etmiştir. (Vayni, 2014: 27-28)

Daha sonra ise GÜNGÖR, düşünce hayatına ciddi manada katkıları olan telif eserler vermeye başlamıştır. GÜNGÖR, Kırşehir'de gençlik döneminde, okuldan sonra sıklıkla evine Osmanlıca öğrenmeye gittiği Mehmet Lütfi İkiç'e ithafen yazdığı *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri* adlı eserini, "E. Kırşehirli" takma adıyla 1963 yılında yayımlamıştır. Kendi adıyla (Erol GÜNGÖR olarak) 1999 yılında yayınlanan bu kitap; misyonerlik hareketlerinin esasen bir kültürel yayılma hareketi olduğunu vurgulamaktadır. Misyonerlikteki asıl amacın tamamen dini olmadığını belirterek genel anlamda, Türkiye'deki misyonerlik faaliyetlerinin Hıristiyanlık kültürünün yaygınlık kazanması doğrultusunda gerçekleştiğini ifade etmiştir. (Alptekin, 2008: 435)

"Okuyucu, Türkiye'de son yıllarda moda haline gelen iktisadi veya siyasi izah tarzlarını bu kitapta bulamayacaktır; fakat bu türlü basit düşünme alışkanlığının Türkiye'de niçin ve nasıl yayıldığına dair izahlara rastlayabilir" dediği, kendi adıyla basılan ilk kitabı olan *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* eserini GÜNGÖR, kıymetli hocası Mümtaz Turhan'ın aziz hatırasına ithafen kaleme almıştır. (GÜNGÖR, 1990: 11) Bu kitabında Türk kültürü ve sosyal dinamikleriyle temellendirilmiş milliyetçilik anlayışını anlatmıştır. (GÜNGÖR, 1990: 20)

Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik adlı kitabında ise GÜNGÖR, çağa ayak uyduran bir Türk milli kültürü oluşturmanın yollarını aramıştır. Bu kitabı yazmasındaki temel amacını o, şöyle açıklamıştır: "Bizim bu kitaptaki tezimiz, alınacak ve atılacak şeylerin bir envanterini yapmaktan ziyade, Türkiye'de milli bünyeyi kuvvetlendirici tedbirler

üzerinde çalışmanın doğru olacağıdır.” Bu meseleyi tartıştıktan sonra Güngör, milli kültürün sorunlarına değinmiştir. (Güngör, 1989: 7)

“Türk Kültürü ve Milliyetçilik” ve “Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik” adlı eserlerinin devamı niteliğinde olan diğer mühim kitabı ise; *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*’tir. Çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerinden derlenen bu kitapta Güngör, Türkiye’nin Batılılaşma ekseninde son yüzyılda geçirdiği kültür değişmesini ele almış ve tarihsel olaylar hakkında genel tahliller yapmıştır. (Güngör, 1984: 7)

Alptekin’in ifadesiyle; “üzerine en fazla söz söylenen, yazı yazılan” kitabı olan *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*’nde Güngör; siyasi bir dava olmadığını söylediği İslam’ın meselelerini, siyasi konulardan uzak bir şekilde ele almıştır. Hicretin 15. yüzyılına armağan olarak hazırladığı makalelerden oluşan kitabının yeni nesillerde oluşturmak istediği intibası şudur: “Eğer İslam bir hayat tarzı ise, onu bazılarının istediği gibi vicdanların gizli köşelerine hapsedmekten kaçınmalıyız. İslam’ı hayata açmak isteyenler onun her meselesini gün ışığına çıkarmak zorundadırlar.” İslam’ın meseleleri karşısında Güngör’ün çözüm önerisi ise; düzeltme referansı olarak ilk Müslümanlık döneminin ele alınmasıdır. (Alptekin, 2008: 438; Güngör, 2000: 7-13)

İslam Tasavvufunun Meseleleri adlı eserinde Güngör, dini kültürümüz açısından önemli bir yere sahip olan Tasavvuf’un genel muhtevasına ve kısa tarihine değinerek bu konudaki amacını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Benim bu vesile ile dikkatleri çekmek istediğim nokta, İslam’a karşı gelişen ilgi ve bağlılığın verdiği muazzam potansiyeli heba etmemek için, onu en çok ihtiyaç duyulan istikamete çevirmektir. Bu istikamet ‘içtihad’dır. İçtihadı kimlerin, nasıl yapacakları meselesi ise benim ihtisasımın dışında, doğrudan doğruya din ilimleriyle uğraşanların işi olacaktır.” (Güngör, 2018: 170)

Güngör’ün vefatından sonra Ötüken Yayınevi editörlüğüyle basılan diğer önemli kitabı ise; *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*’dır. Bu kitabın muhtevası, Güngör’ün; 1950’lerden vefatına kadar geçen zaman diliminde, Ortadoğu ve Millet gazeteleri haricindeki çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı makalelerden ve kendisiyle yapılan mülakatlardan oluşturulmuştur. Bu bakımdan kitap, son derece dolu bir eser olma

özelliği taşımaktadır. Nitekim bu kitap, Türk toplumunun o zamanki sorunlarının neredeyse hepsine değindiği kıymetli bir eser mahiyetindedir. (Yıldız, 1998: 52-54)

Vefatından sonra basılan diğer önemli eserleri ise şunlardır; *Tarihte Türkler* (1988), *Değerler Psikolojisi* (1993), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* (1995), *Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü* (1998). Bunlara ilaveten Güngör'ün mühim tercüme eserleri de mevcuttur: (Özarıan, 2010: 30-32)

- *Türkiye'de Psikoloji (Fred McKinney) (Doğan Cüceloğlu ile birlikte çevirmiştir.) (1962)*
- *Sosyal Psikoloji: Nazariye ve Problemler (David Krech & Richard S. Crutchfield) (1965)*
- *Yirminci Asrın Manası (Kennet Boulding) (1969)*
- *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri (W. Whitman Rostow) (1970)*
- *Sanayileşmenin Kültür Temelleri (John U. Neff) (1971)*
- *Sınıf Mücadelesi (Raymond Aron) (1973)*
- *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme (Paul Hazard) (1973)*
- *Dünyayı Değiştiren Kitaplar (Robert B. Downs) (1980)*

Erol Güngör'ün tercüme eserleri ekseriyetle; Batı'nın gelişim merhalelerini, inişlerini-çıkışlarını, açmazlarını, dinamizmini ve Batı'daki hızlı dönüşümün altyapısını ele alan, kısmen de olsa Batı kritiği yapılan kitaplardan oluşmuştur. Güngör, bu kitapları Türkçeye kazandırarak Batı'yı daha iyi analiz etme fırsatını bizlere sunmuştur. Yani onun telif eserleri kadar tercüme eserleri de son derece kıymetli bir muhtevaya sahiptir. Zira onun çevirileri, neredeyse eserin baştan aşağı yeniden yorumlanmış hali gibidir. Özellikle Paul Hazard'dan çevirdiği *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme* tercümesi birçok okuyucuda ve düşünürde hayranlık uyandırmıştır. 1680-1715 arası dönemde Avrupa'da yaşanan süratli ve katî düşünce inkılabının hikayesini anlatan, sonunda ise "Nedir Avrupa?" sorusunun cevabını vermeye çalışan bu önemli kitabı Güngör; akıcı ve kendine has üslubuyla, kelimelere yüklediği yerli anlamlarla neredeyse baştan inşa etmiştir. (Hazard, 1999: 13-18; 467-480)

3. GENEL HATLARIYLA EROL GÜNGÖR SOSYOLOJİSİ

Erol Güngör kimine göre modernist, kimine göre muhafazakar, kimine göre restoratör, kimine göre ise milliyetçi olmasıyla birlikte o, en genel anlamda milliyetçi-muhafazakar bir çizgide gösterilmektedir. Yer aldığı bu çizgide Güngör, özgün bir duruş sergilemiştir. Mesela Güngör'ün milliyetçiliği, diğerlerinden farklı bir biçimde ne salt 'Türkçü'dür ne de salt 'Anadolucu'dur. Onunki; ikisinin de başarılı bir sentezini yapan, Türk-İslam geleneği çerçevesinde bir milliyetçiliktir. Geçmişe ait hiçbir dönemi atlamayan, biri için diğerinden vazgeçmeyen bir anlayışa sahip olmakla birlikte, Osmanlı'ya duyduğu hayranlığını da devamlı şekilde dile getiren bir üslubu vardır.

Güngör, milliyetçi-muhafazakar olmasının yanı sıra aynı zamanda bir modernisttir. Zira modernlik, muhafazakarlığa zıt düşen bir kavram değildir; milliyetçilik ve muhafazakarlık esasen modern bir tepki ya da oluşumdur. Bu kontekstte Güngör, Batı taklitçiliği yapan bir 'modernleşmeci' değil; 'modern' bir düşündürüdür. Yani modernliği, bir Batı özentiliği olarak görmez ve modernliğe salt şekilselci perspektifle bakmaz. Batı'nın dış tezahürlerinden ziyade iç dinamiklerini anlamaya çalışır. Bugün Avrupa'nın geldiği aşamayı ve bu aşamanın altında yatanları kavramaya koyulur. Bu minvalde bizim de kendi gelişimsel güzergahımızı çizebileceğimize; kendi modernimizi inşa edebileceğimize inanır.

Hem çizgisiyle hem de öne sürdüğü fikirleriyle Güngör, Türk sosyolojisindeki konumunu farklı bir yere taşımıştır. Öyle ki İslam Can, onun sosyolojisini; "Türk sosyolojisinde yeni arayışların imkanı ya da bir çıkış yolu" olarak görmüştür. Batı sosyolojisine eklemlenmeye çalışılan Türk sosyolojisinin yeterli düzeyde özgünlüğe erişemediğini söyleyen Can'a göre, Güngör'ün duruşunu rehber edinmek Türkiye'deki sosyoloji sahası için son derece elzemdir. Zira Güngör; sosyolojimizde Ziya Gökalp ile başlayan pozitivist ve rasyonel geleneğin karşısına toplumla iç içe, kadim kültürün taşıyıcılığını üstlenen, geleneği yok etmeden modern bir kalkınma planı çizen muhafazakar bir perspektif ortaya koymuştur. Bu durum Güngör'ü, epistemik cemaatin dışında ayrı ve orijinal bir konuma ulaştırmıştır. (Can, 2017: 165-185)

Güngör; uzmanlık alanı olan Sosyal Psikoloji'nin de tesiriyle olaylara karşı sergilediği tutumlarında, bakış açılarında ve fikriyatında manevi kıymetlere, geleneksel boyutlara çok fazla ehemmiyet göstermiştir. Nitekim psikososyal bir varlık olarak insan,

içinde muhafaza ettiği manadan koparıldığında topyekun bir et ve kemik yığınının başka bir şey etmeyecektir. Geçmişine her daim sahip çıkan sorumlu bir münevver olan Güngör'ün, milli hafızaya haizliğinden ötürü sosyolojisinin temel konuları; kültür, milliyetçilik, din ve tarih üzerine kurulmuştur. Edebiyattan sanata; bilimden politikaya; ideolojiden eğitime; aydından sosyal ahlaka kadar birden fazla sahada ve konuda ortaya attığı görüşlerini, sosyolojisinin temel konuları etrafında harmanlayarak oluşturmuştur. Onun kullandığı kavramların neredeyse tamamı kültür ile entegre olmuş haldedir. Fikirlerinin en temel problematiği ve çözüm için üzerine çok fazla kafa yorduğu konu ise, pek doğal olarak, Türkiye'nin modernleşme ya da Batılılaşma serüvenidir. Zira, Güngör böyle bir dönemde dünyaya gelmiştir; modernleşme serüveninin en yoğun şekilde yaşandığı ve değişim-dönüşümün toplumun her köşesine sirayet ettiği kompleks ilişkiler ağı dönemi.

3.1. MUKAVEMETLİ YAŞAMA GÜCÜ: GÜNGÖR'DE KÜLTÜR

“Batı ile bizim kadar uzun ve çetin mücadelelere girdiği halde bizim kadar ona mukavemet etmiş olan ve bu mukavemeti devam ettiren bir başka millet gösterilemez. Bu direnmenin sebebini Türk milletinin intibak kabiliyetindeki eksiklik yerine Türk kültürünün çok sağlam ve köklü oluşu, hatta beşerî ve ahlakî kıymetler bakımından Batı medeniyetine üstün oluşu ile izah etmek daha doğru olur.” (Güngör, 1990: 78)

Güngör, kültür anlayışının temelini; Türk kültürünün karakteristik özelliklerinden aldığı ilhamla oluşturmuştur. O, bir milletin “yaşama gücü”nü, o milletin kültüründeki köklü dayanakların bulunmasına bağlayarak bizi zihinsel buhrandan ve siyasi sefaletten kurtaracak ümit kaynağımızın ‘kültürel unsurlar’ olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre insani değerleri ve ortak kıymetleri, dünya üzerinde Türk kültürü kadar yayan ve geliştiren başka bir kültür bulunmamaktadır. (Güngör, 1990: 78)

Türk kültürünün sağlam temellerine vurgu yapan Güngör, bir kültürün kuvvetini, zaman içerisindeki genişliğiyle değerlendirmiştir. Ona göre kültür değerleri; uzun bir hayat tecrübesiyle, birikimiyle ve köklü bir geçmişle inşa edilmektedir. Mazisini kolayca hatırlayabildiğimiz şeyler, esaslı kültürel kıymetlerin belirgin vasfı olan “şuur dışı kuvvet” özelliğine sahip değildir. Bir kültürel davranış, neden yapıldığı

bilinmeyecek kadar eskiye dayanıyorsa o, kuvvetli bir kültürden gelmiş demektir. Zira ne tarihini ne de yerini hatırlayamadığımız değerler, farkına varamayacak kadar benliğimize ve şuurumuza nüfuz etmiş kıymetlerdir. O yüzden bu kuvvetli kıymetlerin genellikle izahı ve sözlü ifadesi zor olur. Kültürün köklü bir geçmişe haiz olması aynı zamanda kültürel unsurların topluma iyi derecede işlediğini ve sosyal hayatın her alanına yayıldığını gösterir. İşte bu şekilde toplumla kaynaşmış değerler ve kıymetlerin ahengi, kültürel değişimin kati formülasyonunu çıkarmamıza engel olmakta, bulduğumuzu zannettiğimiz formüller de işe yaramamaktadır. Nitekim kültür unsurlarını parçalara bölerek ayrı ayrı ele almak da unsurlar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmak da hiç kolay değil hatta imkansızdır. Kültür unsurları arasındaki bu uyum ve ahenk, kültürel değişme konusunda istenmeyen unsurlara karşı direnç gösteren bariyerler olarak kültürü koruma altına alır. (Güngör, 1998a: 26)

Güngör'ün tanımlamasına göre sosyal bilimlerde kültür: “bir topluluğun kendi hayati problemlerini çözmek üzere denediği ve uzun yıllar içinde standart haline getirdiği usuller ve vasıtalar”dır. Yani o, bir toplumun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına özümlediği ve alıştığı maddi-manevi tüm unsurların dahil olduğu hayat stiline kültür demiştir. (Güngör, 1990: 76) Neden ayrı kültürlerde farklı sosyal normlar mevcuttur ya da neden herhangi bir durum karşısında farklı cemiyetler farklı tepkiler verirler? Bunun cevabı bizi, kültürün tanımıyla ilgili bağlantıya götürür. Aynı durum karşısında cemiyetlerin farklı tepkiler vermesinin nedeni; her kültürün, var olduğu ortamın ihtiyaçları, imkanları ve hayat tecrübelerine göre şekillenmesinden ileri gelir. (Güngör, 1989: 103) Zira her kültür, var olduğu toplumun eseridir ve kültürün sosyal organizasyonlar ile kuvvetli bir bağı vardır. (Güngör, 1998a: 95) Yani genel itibariyle kültür, milli yaşantının oluşturduğu bir değerler sistemidir.

Güngör'e göre bir cemiyetin kültürü; toplu bir biçimde yaşayan insanların, hayatın sorunlarına karşı ürettikleri çözüm yollarından ibarettir. Bu çözüm yolları zamanla uygulandıkça sabit bir konuma oturarak toplumun geneline mal olup, manevi bir kültür oluştururlar. Her cemiyetin kendine has kültürü vardır. Toplumların kültürlerini birbirinden ayırt etmek için, o toplumun kullandığı maddi araçlar ve unsurların ötesindeki manevi kıymetlere ve zihniyetlere bakmak yeterli olur. (Güngör, 1990: 35) Bunun yanı sıra Güngör, her kültürün kendine has dinamiklerinin daima faal

olması gerektiğini ekler. Türklerin bir milli kültürü vardır fakat bu kültür faaliyete geçirilmediği, anlaşılmadığı, tanınmadığı ve tanıtılmadığı için durağan hale gelerek işlerliğini kaybetmiştir. Bundan ötürü, “kütüphane rafları ile müze vitrinleri arasında hapsolan” milli kültüre yeniden canlılık kazandırmak adına dünden alınan mirasların işlenerek yarınlara aktarılması son derece elzemdır. (Güngör, 1998a: 85-86)

Bu bilgilere ek olarak Güngör, Türk kültürünün üç temel kaynağı olduğunu belirtmiştir. Bunlar; ortak bir tarih ve dil mensubu olan Türklerin “kavmi özelliği”, “tarihsel süreçte edindiği bilgisi-tecrübesi” ve “İslam medeniyeti”dir. Ona göre Türklerin İslamiyet’i kabul edişi Türk tarihi açısından bir dönüm noktasını teşkil eder. Lakin İslamiyet’ten önceki Türk kültürünün ve tarihinin de üzerinde önemle durulması gerektiğini savunur. Zira kültürümüzü oluşturan temel yapıtaşlarından biri olan dilimiz, eski Türk kültüründen miras kalmıştır. Dilimiz, kültürel bir köprü misali bizi tarih sahnemizin en başına bağlar. Ayrıca İslamiyet öncesi tarihimiz; imparatorluğumuzun temellerinin atıldığı ve güçlü bir medeniyet potansiyeli taşıyan hazırlık dönemi olmuştur. İslamiyet ile birlikte ise sağlam bir medeniyet inşa ettiğimizi söyleyen Güngör bu noktayı şu cümlesiyle güçlendirir: “İslamiyet bu millete cihanşümul bir vazife yükledi ve onu bu vazife için gerekli şeylerle teçhiz etti.” (Güngör, 1989: 133-134)

Onun kültür anlayışına göre din ve dil, Türklerde milli birliği kuran en temel iki unsurdur. Türkler bilhassa Müslüman olduktan sonra daha güçlü birlikler oluşturmuş, din birliği dil birliğinden daha şamil hale gelmiştir. Öyle ki Türkiye’nin milli bütünlüğünü bozmak isteyenler ekseriyetle mezhep farklılıklarından olay çıkarmıştır. Din ve dil haricinde milli kültürün üçüncü özelliği olan tecrübe ise; kültür karşılaşmalarında elde edilen unsurlar ve asırlardır yaşadığımız coğrafyada geliştirilen kültürel kıymetlerden ibarettir. Yani genel olarak Türklerin kültürü, Asya coğrafyası ve İslam medeniyeti eşliğinde Anadolu ve Rumeli’de oluşturulan bir kültür olmakla birlikte, Batı dünyasından alınanların ilavesi de buna dahildir. (Güngör, 1989: 134-136)

Güngör, yaşadığı dönemin politik hayatındaki kültür faaliyetleri hakkında da birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti’nin kültür politikası; milliyetçilik ve Batılılaşma olmak üzere iki temel kaynağa sahiptir. Milliyetçilik ve Batılılaşma, cumhuriyetten önce başlayıp cumhuriyetten sonra da

devam eden iki tip kültürel politika olarak karşımıza çıkmıştır. Ona göre Cumhuriyet devrimi, bu iki politikaya teorik anlamda bir şey katmamış; yalnızca uygulama bakımından birtakım özellikler kazandırmıştır. (Güngör, 1984: 97) Esasen, inkılap hareketlerinin başlamasından itibaren -cumhuriyet öncesi meşrutiyet döneminde- milliyetçilik, İslamcılık ve Batıcılık olmak üzere üç hareket mevcuttu. Çoğunluğu İkinci Meşrutiyet idaresinden gelmiş ve aynı muhitin aynı fikirleriyle harmanlanmış olan inkılapçılar, meşrutiyet döneminin bu üç büyük hareketinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Fakat Türkiye'nin artık İslam dünyasının lideri olmaması ve Batılı devletler karşısında bağımsızlık kazanmasıyla birlikte politik bir gerçekliği kalmayan İslamcılık fikri bu dönemde tamamen ortadan kaldırılmıştır. Geriye ise; Cumhuriyet ile beraber hareket etmesi gereken iki kültür politikası olarak milliyetçilik ve Batıcılık kalmıştır. (Güngör, 1984: 98)

Kısacası Cumhuriyet dönemi kültür politikası, milliyetçilik ve Batıcılık hareketleri doğrultusunda ilerlemiştir. Bazı zamanlarda ikisinden birinin daha çok ön plana geçtiği görülse de genel itibariyle kültür politikasının karakteri, milliyetçi ve Batıcı istikamette olmuştur. Bununla birlikte tek partili dönemin kültür politikalarında daha radikal kararlar alınıp daha keskin uygulamalar gerçekleştirilirken; demokrasi döneminde, yani çok partili dönemde kültür politikaları daha serbest ve daha işlek bir muhteva kazanmıştır. (Güngör, 1984: 112-113)

Bu kontekstte Güngör de kültür politikaları hususunda serbestlikten yana olmuştur. Kültür hususunda belli bir istikamet bulunamayışı ve hükümetin kültür konusundaki ilgisizliğine vurgu yapan Güngör, bu hususla ilgili birtakım alternatifler sunmuştur. Ona göre kültür politikalarında; devletin -menfi anlamda- kısıtlayıcı politikalarından ziyade kültürün direkleri sayılan fikir, sanat, edebiyat gibi sahalarda rahat bir akış sağlanmalı ve bu doğrultudaki imkanlar genişletilmelidir. Devlet hem bu alanlarda bize ait eserleri milletimize kolaylıkla takdim etmeli hem de kültüre dayanak sağlayacak olan yabancı eserleri bize aktarmalıdır. Aynı şey günümüz dünyası için yani bilgisayar, televizyon, gösteri sanatları gibi alanlar için de gerçekleştirilebilir; yeter ki milli kültür davası için ciddi çözümler üretilsin. (Güngör, 1998a: 87-88) Yani onun temel kültür politikası; tarihi bir alt yapıyla oluşturulmuş çağdaş bir Türk milli kültür

inşasıdır. Onunki; esasını Türk kültüründen alan fakat bunun yanında yabancı kültürle de temas halinde bulunan bir politikadır.

3.2. MİLLİ BİRLİK DAVASI: GÜNGÖR'ÜN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

“Biz büyük bir imparatorluğun ve büyük bir medeniyetin çocuklarıyız, bizim milliyetçiliğimiz sömürgecilerin işgalinden kurtulmak ve devlet kurmak için yapılan siyasi istiklâl mücadelelerine, yahut sıfırdan başlayarak milli kültür yaratma hareketlerine benzemez.” (Güngör, 1990: 11)

Güngör'e göre; yeni kurulan devletlerin en güçlü ve yaygın özelliği olan milliyetçilik, dış mesele bakımından milli kültürün yabancı kültüre karşı çıkması anlamına gelirken iç mesele bakımından milli birliğe engel olabilecek kültürel, politik, ekonomik ve toplumsal farklılaşmaları en aza indirme prensibi taşıyan bir olgudur. Yani onun nazarında milliyetçilik; homojen bir milli birlik oluşturma davasıdır. Nitekim her yeni devletin imkan ve vasıtalarının farklı olması; milliyetçilik politikalarının farklı uygulanmasını yani milli ve yerel olmasını tetiklemiştir. (Güngör, 2000: 110)

Güngör'ün milliyetçilik olgusu, her şeyden önce halkçılık ile bağdaşık bir olgudur. Esasen milliyetçiliği milli kültüre dayandırması durumu, bu görüşünü tasdikler niteliktedir. Onun; “tarih içinde gelişen Türk milli kültürünü daha çok halk kitleleri muhafaza etmiş bulunuyorlar” sözünden; milli kültürü var eden, geçmişten bugüne taşıyan en temel unsurun halk olduğu anlaşılabilir. Halkçılığın temel gayesi, milli kültüre dayalı bir milli devlet oluşturmaktır. (Güngör, 1990: 10-11; 76)

Ona göre milliyetçilik olgusu; Türkiye'de olumlu bir anlama sahip olduğu için, milliyetçilik hareketi dışındaki cereyanlar da bu olgudan tamamıyla bir kopuş sergileyememiştir. Mesela inkılapçılar da kendilerini bir dönem milliyetçi olarak ilan etmişlerdir. Fakat onlar, milliyetçilik ile çıktıkları yolu modernleşme girişimleri içerisinde Batı milliyetçiliğine ve en sonunda Marksizme bırakmıştır. Onların milliyetçilik anlayışı en genel anlamda imparatorluktan kurtuluş hareketidir. Bu kurtuluş; bir bakımdan doğru, bir bakımdan yanlış bir mana içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar tüm milletleri kendi çatısının altında sulh içinde yaşatmış fakat Fransız İhtilali'nin yankıları ve Batı'nın emperyalist emelleri ile Türk olmayan kavimler arasında milliyetçilik cereyanları başlatılmıştır. Bu kavimler

Bulgarlar, Yunanlar, Sırlar, Araplar olmak üzere hepsinin milliyetçilik hareketi; imparatorluktan kurtulma idealiyle yola çıkmıştır. Fakat Güngör'e göre Türk milliyetçiliği tüm bunlardan ayrı olarak, imparatorluktan kurtulmak isteyen bir milliyetçilik idealinden uzaktır. (Güngör, 1990: 17)

Güngör, milliyetçiliğin esasen tarih hakkında bir yorumlama ve bu yorumlamanın öngörülerinden ibaret olduğunu söylemiştir. Çünkü milliyetçiliğin temelini teşkil eden millet kavramı belirli bir tarihsel süreçle meydana gelen bir olgudur. Her milletin hayatı da hayat tecrübeleri de birbirinden farklıdır. Burada bir millet açısından; hayat kelimesinden tarihin, hayat tecrübesi kelimesinden de kültürün kastedildiğini ifade etmiştir. "Dilimizin kaynağı eskilerdedir; dinimizin kaynağı eskilerdedir; soyumuzun kaynağı eskilerdedir" diyen Güngör, bir millet için tarihin ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır. (Güngör, 1989: 78)

Bahsi geçen bu millet ile tarih arasındaki karşılıklı ilişkinin milliyetçilik adına iki büyük önemini de izah etmiştir. Bunlardan birincisi, tarihin millet hayatındaki objektif yeridir. Bu objektif önem, herkesin ortak bir görüş etrafında toplandığı ve herkes tarafından kabul edilen, ispat edilebilen gerçekliklerden oluşur. Tarihin millet hayatındaki asıl büyük önemi olan diğerisi ise, subjektif manada gizlidir. İnsanlar müşterek bir tarihe ait olmasalar dahi kendilerini o tarihe ait hissedebilirler, aynı Şekilde aynı tarihten gelen iki insan birbirinden kopuk bir tarih anlayışına sahip olabilirler. Bu durum tarihin subjektif manasından kaynaklanır. Güngör, bu manaya dayanan millet-tarih ilişkisini 'tarih Şuuru' olarak adlandırmıştır. Ona göre tarih Şuuru, milleti oluşturan bireylerin ait oldukları tarih hakkındaki düşüncelerinden oluşturulur. Bununla birlikte tarih Şuuru, tarihin eski oluşundan ve tarihsel birlik oluşumundan çok daha önemlidir. "Eskiliğin subjektif tarih bakımından nemi Őuradadır: Her türlü adet, inanç, pratik ve her türlü müessese meşruluğunu büyük ölçüde eskiliğinden alır. Bir Şey ne kadar eskiye dayanıyorsa, o kadar haklı, o kadar güçlü manasına gelir. Çok eski olmak o derece denenmiş olmak demektir." (Güngör, 1989: 78-79)

Güngör ayrıca, Türkiye'de milliyetçilik hareketlerinin çok eski bir tarihi olduğunu fakat modernite kapsamında sistemsel bir modern millet fikriyatının Ziya Gökalp ile başladığını belirtir. Milliyetçileri bir araya toplayan Gökalp'ın döneminde, milliyetçiliğin sorunları hususunda aydınlar arasında kopukluklar yaşanacak bir ortam

oluşmamıştır. Lakin ilerleyen yıllarda daha da karmaşıklaşan milliyetçilik meseleleri, iktidardakiler ile muhalefetteki milliyetçiler arasında anlaşmazlıklar yaşanmasına yol açmıştır. Bu anlaşmazlığın nedeni milliyetçiliğin yorumlanış farklılıklarından kaynaklanır; inkılapçıların ‘şoven’ milliyetçilik anlayışını ‘otarşik ve despotik’ bir anlayışa taşımaları; bunların dışında kalanların ise milliyetçiliği ‘Anadoluculuk’ ve ‘Türkçülük’ olarak ikiye ayırmaları, anlaşmazlıkların ve ayrışmaların nedenini oluşturmuştur. Bu yeni sahnede Türkçüler ile inkılapçılar birbiriyle düşman olmuş ve bu düşmanlık inkılapçıların Türkçüleri devlet gücüyle ezmesiyle son bulmuştur. (Güngör, 1984: 146-147)

Bu minvalde Güngör’e göre doğru bir milliyetçilik anlayışına sahip olmak için iki temel hususa dikkat etmek gerekir. Bunlardan birincisi; halka dönüş ile geriye dönüşü birbirine karıştırmamaktır. İnkılapçıların yaptığı gibi salt Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden önceki milli unsurları kullanmaya çalışmak bizi eksik bırakabilir. Zira Türk milletinin son halini olgun bir birey olarak düşünürsek, atalarımızın kültürü ve milli değerleri bizim çocukluk dönemimize intikal eder. Bu milletin olgunluğa erişmesi, çocukluk çağında atılan temeller ile birlikte yüzyıllarca inşa edilen gelişmeler sayesinde gerçekleştirilmiştir. İkinci önemli husus ise; tarihi iyi anlamak ve onu yanlış yorumlamamaktır. Özellikle inkılapçıların yaptığı gibi Osmanlı kültürünü, Arap ve Fars asıllı olarak nitelendirerek onu milli karakterden uzaklaştırmak son derece yanlış bir kanaattir. Zira mensubu olduğumuz imparatorluk devrinin ve temsilcisi olduğumuz bir medeniyetin milli karakterimize zarar verdiği düşüncesi pek akıl işi değildir. (Güngör, 1990: 49)

Onun anlayışına göre milliyetçilik, bir öğreti ya da dogmatik bir sistem değildir; milliyetçiliği bu doğrultuda bir nizama ve sistematiğe bağlamak onun temel anlayışına aykırıdır. Zira milliyetçilik temelini halktan alan bir anlayış olması bakımından demokratik bir çerçeveye milli idareye serbestlik tanıma prensibine sahiptir. Güngör’ün dediği gibi; “fikir hürriyetine imkan vermeyen bir milliyetçilik düşünülemez.” (Güngör, 1984: 154) Bununla birlikte milliyetçilik konusunda herkesin uzlaştığı temel prensip; Türkiye Cumhuriyeti’nin bölünmezlik ve bütünlük ilkesinde saklıdır. Ülkenin ve milletin bölünmezliği ilkesi, mezhep ve bölgesel ayrılıkları kabul etmediği için, milliyetçiler bu prensipte birleşmişlerdir. Bu prensibe ek olarak İslam dini de onları ve

milleti birleştirici, bütünleştirici mahiyette olmuştur. Genel olarak milliyetçiler; Türk devletinin, milletinin, vatanının, bayrağının, dilinin, dininin ve tarihinin bölünmez bir bütün olduğu görüşüyle hareket etmişlerdir. Güngör de bu çerçeveye dahil olarak, en büyük vazifemizin “milli birliğin fikir temellerini işlemek ve birlik şuurunu kuvvetlendirmek” olduğunu savunmuştur. (Güngör, 1984: 155-156)

Bizim milliyetçilerimiz ona göre, Batı'nın çıkar ve sömürü üzerine kurulu milliyetçilik anlayışından çok farklı bir yol izlemiştir. Zira bizim milliyetçilik anlayışımızda tek realite, Türk toplumun çıkarlarıdır. Her türlü tehdide karşı vatan ve milletin birliğini, bütünlüğünü, yükselmesini sağlayan; yabancı güçlere karşı direnç gösteren; milli bir tarih şuuruna sahip olan; Batı medeniyetine karşı Türk milletinin kendi dinamiklerinden medeniyet oluşturma çabasıyla hareket eden zümre, milliyetçilerdir. (Güngör, 1998a: 392-393)

3.3. İNSANLIĞIN KÖKLÜ VE EVRENSEL DUYGUSU: GÜNGÖR'ÜN DİN ANLAYIŞI

“Din duygusu o kadar köklü ve evrensel bir duygudur ki, dinsiz olmak hiç de kolay bir iş değildir. İnsan kolayca dindâr olabilir, ama dünyada gerçek mânâda dinsiz insana pek nâdir rastlanır. Böyle iken insanları rahatlıkla dinsizlikle suçlamak bu kimselerin dinsiz veya din düşmanı olduğunu göstermez, belki onların belli bir din müessesesine ve dolayısıyla cemâata düşman olmalarına yol açar. Hele içtihadı tıkmak, su içmek için gelen bir insana çeşmenin lülesini tıkmak gibidir. Herhalde din ulemâsı kendini bu mevkîde görmek istemez. Üstelik çeşmeden eli boş dönen insanların karşısına geçip de onları çamurlu birikinti sularını içmekle suçlamanın hiçbir manâsı olamaz.”
(Güngör, 2000: 205)

Geçmişten beri insanların dünya içindeki var oluşlarını anlamlı kılmaya çalışmaları, onları din ve inanç ile ilgili sorgulamalar yapmaya yöneltmiştir. Kimilerine göre din, arzu ve ihtiyaçlardan doğan ve insan tarafından icat edilen bir olgudur. Kimilerine göre ise din, salt vahiy temellidir. Fakat şu bir gerçektir ki, din ve inançlar konusunun ispatı ya da inkarı mümkün değildir. Güngör de insanların böyle bir olguya nasıl ve neden bağlandığını ve hatta bu uğurda neden can verdiklerini sorgulamıştır. Ona göre dinin toplumsal anlamda en önemli fonksiyonu ve devamlı ayakta kalmasının temel sebebi; materyalistlerin anlamlandıramadıkları boşluk olan ve insanları bir arada

tutan manevi güçle, inançla, ahlakla, normlarla alakalı olmasıdır. Eşitlik gibi insanlara ait bir ideal ve sosyal ahlak ölçütlerinin en büyük kaynağı din olgusudur. Bir toplumda böyle bir ahlaki ve inançsal düzenin varlığı, kuvvetli olanın zayıfı ezmesine engel olarak toplumu büyük kaoslardan ve çatışmalardan korur. (Güngör, 1990: 177)

Güngör'ün din anlayışı, kültür anlayışından bağımsız değildir. Zira onun milli kültür anlayışı çoğunlukla İslami değerlerle inşa edilmiş halk anlayışına yakın bir pozisyondadır. Zira kültürel nizamın sağlam dayanakları dinde bulunmaktadır. Bu minvalde Güngör, insanların maneviyat ihtiyacını şöyle ifade etmiştir: “İnsanlar dünyanın değişen kıymetlerine karşı değişmeyen esaslar arıyorlar, bir bitki gibi doğum ile ölüm arasında sıkışıp kalmaktan kurtularak ebedi olmak istiyorlar. Tabiatın kör kuvvetlerine karşı hak ve adalet getiren bir nizam istiyorlar. Bunlar ise dinden başka bir yerde bulunamıyor.” (Güngör, 1990: 179)

Güngör, din anlayışı kapsamında İslam ile ilgili düşüncelerine sıklıkla yer vermiştir. Ona göre İslam, insanı maddi ve manevi olarak ikiye bölmeden bir bütün olarak değerlendiren bir sistemdir. İslam'da inanç ve ibadetlerin yanı sıra insanın günlük hayata dair de hükümler bulunur. (Güngör, 2000: 51) İslamiyet; manevi hayat ile maddi hayat arasında, ruh ile beden arasında, din hayatı ile dünya hayatı arasında bir ayrım gözetmez. İki nokta, birbirinden kopuk değildir, bir bütündür. (Güngör, 1998a: 72-73)

Dinin ortaya çıkışı hususunda ise Güngör, kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirtmekle birlikte kültürel unsurlara bakınca dinin de insanın var oluşu kadar eskiye uzandığını söylemiştir. O, geçmişi gibi geleceğinin de kuşkusuz ki insanlık tarihi kadar uzun olacağı tahmin edilen din olgusunun, dünyada ne kadar idame edeceğinden ziyade toplumsal hayat üzerindeki etkisini sorgulamıştır. Kimi yerlerde kardeşlik ve özgürlük çatısı altında barışçıl bir atmosfer oluşturan din, bazı yerlerde de çatışmaların ve zulümlerin temel sebebi olarak gösterilmiştir. Bu çatışma ve zulümlerin olduğu ortamlarda ise din, önemini kaybederek yerini farklı arayışlara bırakmıştır. Mesela, dünya savaşları arasında bunalım dönemine giren Batı'nın yeni dini komünizm, Nazizm gibi ideolojiler olmuş; Avrupa ve Amerika'da Hıristiyanlığın bireyleri tatmin edememesi ile birlikte yeni bir kıymet sistemi olarak “hippilik” doğmuştur. (Güngör, 1990: 175-176)

Modernitenin ortaya çıkışı ve devamında meydana gelen teknolojik gelişmelerle birlikte yabancı güçlerin sömürge arayışları arttıkça dünya üzerindeki savaşlar ve çatışmalar da ivme kazanmıştır. Maddî münasebetlerin ön plana geçmesiyle oluşan bu kaos ortamı ve modern hayatta insanların yeni değerler inşa etmesi, dinin öncelikli konumunu bertaraf etmiştir. Ona göre, bu yeni düzende dine karşı takınılan iki temel olumsuz tavır mevcuttur. İlki, din ile ilmi birbirine karıştıran bilgi hatasıyla alakalıdır. Zira bir ahlak sistemi olarak din, tabiat kanunlarından ziyade sosyal değerler üzerine kurulmuştur. Diğer tavır ise, reformcuların insanlara akıl hocalığı yapmasına dair bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Güngör, bu konuda reformcuları, geri kalmış ülkelerin münevverlerinin hastalığı olarak tanımlamıştır. (Güngör, 1990: 185-186)

Din ve laiklik tartışmalarında ise Güngör, dinin kendine ait bir otorite sisteminin ve hiyerarşisinin olduğunu savunarak bu sistemi laik ya da seküler sistemden ayrı tutmuştur. Toplumsal hayatı düzenleyen kurallar ile dini hayatı düzenleyen kuralların birbirinden ayrıldığı laik düzen, bizatihi modernizmin maddî ilişkiler cereyanıyla birlikte dinin devlete müdahalesinin azaltılmasıyla oluşturulmuştur. Ona göre bu bağlamda, politikacıların da din işlerine karışarak ve din istismarı yapmakta bir sorun görmeyerek laikliğe aykırı bir tutum sergiledikleri söylenebilir. (Güngör, 1990: 186-188)

Öte yandan Güngör, İslam aleminin, modern dünya düzeninde geride kalmasının nedenlerini sorgulamış; İslam dünyasında modern gelişmeler yaşanmasındaki en büyük engeli, klasik din eğitimi görmüş “ulema” zümresinde bulmuştur. Zira bu zümre geleneği, İslam’ı haddinden fazla muhafaza etmeye çalıştığı için, hayattan soyutlanmışlardır. Olması gereken, İslam’ın hayata aktarılmasıdır. “İslam bir hayat nizamıdır, onu hayattan çeken insan İslam’a hizmet değil, belki bilmeden ihanet etmiş olur.” (Güngör, 2000: 201) Ayrıca ulema zümre, toplumda bir içtihat boşluğu oluşturmuştur. Bunun nedeni ise, ulema zümrenin modernleşme sürecinde taklitçilikten kurtulamamasıdır. Ulema, içtihat aşamasında İslam cemaatini aydınlatmak ve İslam doktrinini diri tutmak yerine her şeyin olduğu gibi kalmasını kendilerine tek vazife kılmıştır. (Güngör, 2000: 202-203)

Ona göre, İslam medeniyetinin Batı medeniyeti karşısında gerileme nedeni ise; Batılıların oryantalist hareketlerle bizdeki her gelişme ve toplumsal durum hakkında

bilgi edinmesine karşın bizim Batı’da yaşananlardan pek haberdar olmayışımızdan ileri gelir. İslam alemi olarak Batı’daki gelişmelerin farkına ancak bizde derin yaralar açınca vardığımız da bir gerçektir. Ayrıca iki medeniyetin temelindeki anlayış birbirinden farklıdır. Zira Batı medeniyeti maddi temelini liberal-kapitalist ekonomik sisteme dayandırırken bizde özellikle Osmanlı’da zenginlikten ziyade eşitlik ve adalete verilen önem nedeniyle bir kopukluk oluşmuştur. (Güngör, 1998a: 91) Bu minvalde, Hıristiyanlık inancıyla oluşturulan Batı kültürünün topyekun ictibasının yapılması hiç doğru değildir. Çünkü Hıristiyanlık ve İslam inancı birbirinden ayrı anlayışlara, unsurlara ve bakış açılarına sahip dinlerdir. Bu perspektiften düşünülürse, temelini iki ayrı inancın oluşturduğu iki kültürün birbirinin yerine geçmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim her kültür, kendi coğrafyasında yeşerir.

3.4. KADİM MİLLİ HAFIZA: GÜNGÖR’ÜN TARİH ANLAYIŞI

“Dünyada Türkler kadar eski bir tarihe sahip olan pek az millet gösterilebilir. Bu kadar uzun bir macerası olan bir millet hâlâ yaşadığına ve yakın zamana kadar dünyanın en büyük imparatorluğunu yaşattığına göre her şeyden önce eşi az görülür bir hayat gücüne sahip demektir.” (Güngör, 1990: 77)

Tarih merakı, en eski dönemlerden bu yana daima canlı tutulmuş ve bu meraktan hiçbir zaman vazgeçilmemiştir. Zira tarihin toplumsal anlamdaki en önemli rolü, bir milletin kadim hafızasını teşkil etmesidir. İnsan için zihinsel hafıza ne denli mühimse tarihsel hafıza da milli şahsiyet açısından son derece mühimdir. Kültürel değerler başta olmak üzere hayatımızın temel taşını oluşturan her şey, bir tarihsel geçmiş içinde meydana gelmiştir. Toplumsal olayları anlamak ve değerlendirmek için gerekli olan tarih, sosyal ilimlerin de temel kolunu teşkil eder ve bir ülke için ana dil kadar önemlidir. Nitekim bir milletin milli kimliği, kendi tarihinin şaheseridir. (Güngör, 1998a: 202-203)

Güngör’e göre tarih yalnızca, bugünden ilk insanın ortaya çıkışına kadarki zaman diliminden ibaret değildir. Zira her insanın, her toplumun geçmişi ya da tarihi kendine özel ve subjektiftir. Öte yandan eskiye dair bilmediğimiz bir zaman dilimi bizim için bir geçmiş ya da mazi sayılamaz. “Mazide özlenen şeyler bizim bugünkü hayatta mahrum kaldığımız kıymetlerdir. Mazinin hangi devrinde o kıymetler en yüksek

mevkide ise o devre hasret çekiyoruz.” diyen Güngör, tarihin subjektif yönüne vurgu yapmış ve onu basit bir zaman dilimi olmaktan ayırmıştır. (Güngör, 1989: 61)

Ona göre tarih, insanların bunalım içindeyken sığındıkları liman değildir; aynı zamanda onların geleceği için bir ilham ve misyon kaynağı teşkil ederek onlara yol gösterir. Dolayısıyla tarih, insanlar için vazgeçilmez bir kaynaktır; bir birey düşüncelerini tecrübelere dayandırarak ve eski ile yeni arasında bir neden-sonuç bağı kurarak oluşturur. Bu minvalde Güngör; “bir Şeyin izahını yapmak, her Şeyden önce onun tarihine bakmak demektir” der ve tarih düşüncesinin en ilkel topluluklarda bile var olduğunu sözlerine ekler. (Güngör, 1989: 72-73) Bununla birlikte o, tarihin belli başlı iki temel amacı olduğunu söyler. İlk amacı; içinde bulunulan hayatı dn ile bağdaştırarak ona bir meşruluk katmak ve anlam kazandırmaktır. İkinci amacı ise, geçmişe bakarak gelecekle ilgili öngörülerde bulunulmasını sağlamaktır. Yani Güngör’n bizatihi ifadesiyle tarihin amacı; “kaderin neden ibaret olduğunu anlamak”tır. (Güngör, 1989: 68-69)

Kaderin soyut bütünlüğünde en ufak parça olan insan, daima kendi köklerini aramaya koyularak bir tarihe bağlanmak; nereye ait olduğunu öğrenmek, hangi ailenin ferdi, hangi muhitin insanı, hangi milletin yesi olduğunu bilmek ister. Tarih ile milliyet arasında bir bağ kuran Güngör, milli tarihin milliyetçilik ile birlikte hareket etmesini bu gerekçeye bağlamıştır. Ona göre milliyetçiliğin doğuşu, aynı zamanda milli tarihin doğuşudur; objektif veya subjektif olsun her tarih anlayışının görevi, ayrı ayrı duran parçaları bir bütüne bağlamak ya da tek tek insanları bir millet çatısı altında toplayarak birlik ve beraberlik sağlamaktır. Bu doğrultuda ise Güngör, karşımıza iki kavram çıkartır: “milli tarih Şuuru” ve “tarih Şuuru”. Tarih Şuuru; Marksizm’in sınıf bilincine yakın bir manadadır ve tarihin gidişatıyla ilgili belli bir fikir sahibi olmak anlamına gelir. Milli tarih Şuuru ise; bir millete has olan tarihsel geçmişin basit olaylardan ibaret olmadığını, bugünün çizgisini belirleyen anlamlı olaylar bütününden oluştuğunu ifade eder. Bu milli Şuur, içinde hem bilginin hem de manalı duygular bütününün bulunduğu bir Őuurdur. (Güngör, 1989: 74-76)

Aynı zamanda Güngör’de milli tarih Şuuru; kültürel yayılışın zaman perspektifiyle değerlendirilmesi demektir. Bu Şuur, insandan insana ya da gruptan gruba değişiklik gösterebilir. Örneğin milli tarih Şuuru, halk tabakasında; tarih ile efsanenin

karışımından oluşmuşken münevver tabakada; bilgi temelli olarak bazen geniş bazen de dar bir tarih anlayışına dayanmıştır. Halk tabakasında, tarih ile Müslümanlık iç içedir ve mazi ile bugün arasında kesintisiz bir süreklilik mevcuttur. Oysa münevverlerin asıl tarihi, Cumhuriyet ile başlar ve milli kültürleri de Batılılaşma ekseninde elde edilen yabancı kültür unsurlarından oluşur. (Güngör, 1998a: 27-28)

Tarihsel anlayışı kapsamında, Güngör'ün Türk tarihi hakkında da değerlendirmeleri mevcuttur. Onun nazarında Türk tarihi, oldukça köklü bir geçmişe haizdir. Güngör, bu konu hakkındaki ifadelerini şöyle sürdürür: “Türkler tarih sahnesine çıkış bakımından dünyanın en eski milletlerinden biridir. Dünya yüzünde Türkler kadar yayılmış, çıktığı yerden binlerce kilometre ötede vatan tutmuş bir başka millete de rastlanmaz.” (Güngör, 1989: 133) Mamafih, ona göre Türklerin temel dinamiklerini ve milli şahsiyetlerini anlayabilmenin yolu, tarihten geçmektedir: “Türk'ün milli hüviyetini ortaya çıkarmak üzere tarihe yeniden bakmak, onu yeniden yorumlamak gerekiyordu.” (Güngör, 1984: 99)

Ona göre, Türk tarihi denilince akla ilk gelen şey, kuşkusuz ki Osmanlı İmparatorluğu'dur. Bu şanlı döneme, kendisi de fazlaca ehemmiyet göstermiş; bu dönemi gurur tablosu olarak tarihsel zihninin her daim en üstünde tutmuştur. Güngör'e göre Türk milleti uzun yıllar boyunca elde ettiği tüm gücünü, zaferlerini ve tecrübelerini bir araya getirerek Osmanlı gibi bir İmparatorluğun kurucusu olmuştur. Nitekim ona göre tarihimizin Osmanlı'dan önceki dönemi, bu imparatorluğun bir provası niteliğindedir. İmparatorluk dönemi; teşkilatçılık, idarecilik, hakimiyet duygusu, adalet, dürüstlük, ahlak, yiğitlik ve manevi güç gibi birçok vasfın bir arada bulunduğu ve en gelişmiş haliyle karşımıza çıktığı bir dönemdir. Tanrı'nın adını yücelterek Tanrı'nın kullarına hizmet etmekten başka amacı olmayan bu imparatorlukta, insanlar devlet için yaşayıp devlet için can vermiştir. Zira devlet, Tanrı'nın adaleti ve gücü ışığında himayesi altındaki her kesimin kültürünü, değerlerini ve kıymetlerini hakkaniyetle korumaktaydı. Osmanlı devlet anlayışında, kanun üstünde hiçbir güç yoktu. Bu bakımdan ona göre, Osmanlı imparatorluğu kadar kendi kültürüne bu denli katkıda bulunan başka bir devlet veya imparatorluk bulmak zordur. (Güngör, 1990: 78-80)

Tüm bu yorumlara ek olarak Güngör, tarihimizin şanının ve büyüklüğünün bize verdiği kuvvet kadar bizleri zaafa da uğratacağına; büyük bir tarih ve milli şahsiyet

sahibi oluşumuzun bazen geleceği göremeyecek kadar gözlerimizi kamaştırarak bizi gerçekten uzaklaştırma tehlikesine de dikkat çekmiştir. Bu tehlikeyi; tarihe dair her şeyi atmaya kalkışan inkılapçılar ile tarihin her bir parçasına gözü gibi bakan gelenekçiler arasındaki çatışmalardan anlayabileceğimizi ifade eder. Ona göre geçmişe dair yaptığımız en büyük hata; geçmişte beğendiğimiz şeyleri tek tek benimsemek ve ayrı ayrı almak istememizden kaynaklanmaktadır. Oysa bu tek tek parçalar ancak bir bütün içinde anlam taşımaktadır, bütüne ait bir parça başka bir bütüne dahil edilemez. Aynı şekilde, geçmişin bütününe dahil olan bir unsurun alınıp tek başına yeni hayata aktarılmasının mümkünatı da yoktur. Yapılan bu hataların kaynağında ise; geçmiş ile bugünün tüm parçalarının eşit olarak algılanmasından kaynaklanan bir idrak yanılması yatar. Bu idrak yanılması, Güngör'ün ifadesiyle, hem geçmişe dönük olanlarda hem de geçmişe sırt çevirenlerde görülen bir hatadır. (Güngör, 1989: 64-67)

3.5. BATILILAŞMA İLE MANEVİYAT ARASINDA: GÜNGÖR'ÜN MODERNLEŞME VE DEĞİŞME ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

“Türkiye’deki modernleşme hareketleri Batı dünyasının inkişafında âmil olan hakikî medenî gelişmenin neticesi olan yaşama tarzlarını almak yoluna gittiği için, Türk cemiyetinin medeniyet seviyesi ile manevî kıymetleri arasında büyük bir uzlaşmazlık doğurmuştur.” (Güngör, 1998a: 24)

Güngör, içinde bulunduğu dönemin de tesiriyle, Türkiye'nin ciddi anlamda değişimler yaşadığı modernleşme cereyanlarıyla ilgili konulara çok fazla yoğunlaşmıştır. Doğrudan gözlemleri ve yerinde analizleri ile Türk modernleşmesinin dinamiklerini oldukça iyi kavrayarak bunu görüşlerine iyi bir şekilde aktarmıştır.

Modernleşme döneminde, devletin resmi politikası olarak uygulanan ‘Batılılaşma’ politikasının temelinde ona göre; “Türk devletinin Batı karşısında yenilmesi ve devamlı gerilemesi vakıası” yatar. Yani aslında Batı'nın medeniyet bağlamında bizi mağlup etmesi, devletimizin politik ve askeri yenilgisi anlamı taşımaktadır. İşin özü şudur; Türkiye’de devlet geriledikçe Batılılaşma artmıştır. (Güngör, 1984: 97-98) Türkiye'nin “modernleşen” değil “Batılılaşan” bir ülke olduğunu belirterek ikisinin farkına vurgu yapan Güngör, Batılılaşma karşısında maneviyat temelli bir anlayış inşa etmiştir.

Ona göre, cumhuriyetin kuruluşunun ilk dönemlerinde eski rejimin, yani saltanat-hilafet rejimlerinin geri getirileceğine dair hep bir şüphe ve korku vardır. Bu yüzden gerek aydınlar, gerekse inkılapçılar halkın hiçbir ferdinin geçmişe dönüp bakmasını istememiştir. Her radikal rejimde olduğu gibi cumhuriyet rejimi de işe ilk olarak kendinden öncekini yok etmeyle başlamıştır. Bu, tıpkı modernitenin geleneksel olana karşı açtığı savaşa benzemektedir. Bir ‘yeni’nin var olması ancak ve ancak eskinin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olur. Bu durumda ise genellikle, eskide kalan daima kötüdür ki yerine yenisi, yani ‘iyi’ olan inşa edilebilsin. Burada karşımıza düalist bir anlayış çıkmaktadır. Yani birbirini dışlayan iki kavram mevcuttur. Oysa Güngör, bu iki kavramın (geleneksel ya da modern, eski ya da yeni vb. ne olursa olsun) iç içe geçtiğini söyler. Her gelenekselin içinde bir modernlik veya her modernliğin içinde bir geleneksellik barınabilir. İkisinin birbirinden keskin çizgilerle ayrılarak birinin atılıp diğerinin ön plana çıkarılması pek mümkün değildir.

Güngör’e göre bilhassa İttihatçılar, kendi elleriyle kurdukları meşrutiyetin sonunu yine kendi elleriyle getirmişler; kuvvetli bir Türkiye kurmak adına atılan adımlarla devleti yıkıma uğratarak Batı karşısındaki güçsüzlüğümüzü gözler önüne sermişlerdir. Özellikle Üçüncü Selim’den bu yana gerçekleştirilen faaliyetler içerisinde Tanzimat hareketleri, modernleşme kontekstinde ciddi bir yaptırım olarak karşımıza çıkmıştır. Bilhassa Tanzimat hareketini, diğer yenileşme ve modernleşme hareketlerinden ayıran önemli bir fark vardır. Bu fark; Tanzimat Fermanı’nın modernleşme adı altında Batılılar tarafından aşılana bir anlaşma olmasıdır. Azınlıklara verilecek olan imtiyazlar ve devlet idaresinin kısıtlanması maddeleriyle doldurulan bu sözde anlaşmalar, aslında alenen bir Batı dayatmasıdır. Ona göre; yeni bir medeniyet kimliği kazandırılmak adına koskoca milletin kendi devleti, kıymetleri ve kültürü hiçe sayılmış, hor görülmüştür. İşin en kötü yanı da bu anlaşmaların zamanla, devletin resmi ideolojisi haline getirilmesidir. (Güngör, 1990: 90-92)

Güngör, modernleşme cereyanında münevverlerin takındıkları tavırları da eleştirerek, onların modernleşme çabalarını bir erkek çocuğun şahsiyet kazanmak adına büyümekten ziyade babasına benzemeye çalışması ile betimlemiştir: “Çocuk sakalı çıkmadığı halde tıraş olmaya kalkar, babasının elbiselerini giyerek aynada kendini seyreder. Bütün bilmediklerini babasına sorar ve her ihtilafta babasının hakemliğine

müracaat eder. En büyük sevinci babası tarafından beğenilmektir, buna layık olmak için yapmayacağı şey yoktur.” (Güngör, 1990: 70) İşte tıpkı bu örnekteki gibi İkinci Meşrutiyet’in Batıcı pozitivist münevverleri de, Avrupalıların düşmanlığından kurtulmak için onlardan üstün meziyetlerimizi, bilhassa tarihimizi ve kültürümüzü reddederek yeni bir şahsiyet kazanmanın müphem yoluna girişmiştir. Balkan Savaşı’ndan sonra kendimizi Batı’ya nasıl medeni olarak tanıtacağımızın sualleriyle kaybolan Türk münevverleri, bir bozgun psikolojisine bürünmüş ve kurtuluşu Batı’ya teslim olmakta bulmuşlardır. (Güngör, 1990: 71-72)

Modernleşme cereyanında münevverlerin takındıkları tavırların yanı sıra Güngör, bu dönüşüm silsilesine hazırlıksız yakalanan Türkiye’nin durumuyla ilgili de birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Türkiye’de hızlı nüfus artışıyla birlikte cehaletin de artış gösterdiğini ve bu durumun eğitim kurumlarına olumsuz bir şekilde sirayet ettiğini söylemiştir. Onun cehaletten kastı, bilgi-maharet yokluğu ve düşünce kıtlığıdır. Ona göre bu cehalet; hızlı nüfus artışına bağlı olarak yaşanan kentleşmenin ve demokratikleşmenin, Türkiye gibi büyük bir dönüşüm geçirerek sarsıntıya uğramış bir ülkedeki doğal sonucudur. Türkiye’de nüfusun artışına bağlı olarak sanayileşme alanında da önemli bir gelişme sağlanamaması, ülke politikalarının hemen her alanında sorun çıkmasına da sebep olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte ilkel ziraatla geçinemeyen köylüler, mevcut toprağın artan nüfusu besleyemeyişinden ötürü şehirlere göç etmeye başlamıştır. Oysa Batı’da sanayileşme ile nüfus artışı birbirine paralel bir şekilde ilerlemişken bizde birbirinden bağımsız bir ilerleyiş sergilemiştir. Tarımın teknoloji seviyesi, nüfus artışı, sınai ilerlemelerin hızı; birbirinden kopuk ve dengesiz bir biçimde yol alınca köyden kente göç edenler kentte de yaşayamayıp yurtdışına göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Böylece Güngör’ün dediği üzere Türkiye: “fakir olduğumuz için kalkınamıyoruz, kalkınamadığımız için fakir kalıyoruz” gibi bir çıkmazın içine düşmüştür. (Güngör, 1990: 212-215)

Onun fikirleri ekseninde şunu belirtmek lazımdır ki; Türkiye, sömürgecilikten kurtulup bağımsız olmuş bir ülke değildir. Zira Türkiye, cumhuriyet öncesinde de kendine has kültürü ve medeniyeti olan bağımsız bir ülkeydi. Cumhuriyetle birlikte değişen şey, siyasi rejimdir; yeni bir devlet kurulmamış, yalnızca yeni bir siyasi rejim oluşturulmuştur. Tarihsel bağlamda böyle bir devamlılığa sahipken Türkiye’de yeni bir

kimlik yaratma çabalarının nedeni, büyük çaplı kültürel ve sosyal değişimlerdir. (Güngör, 2000: 111) Yani ülke olarak modernleşme aşamalarında, tekniksel değişimlerden ziyade kültürel değişimlere tanık olunmuştur.

Böylelikle Türkiye’de modernleşmenin zihinsel yapısıyla ilgili değişimlerden ziyade sembolik yenilikler daha çok reaksiyona sebep olmuştur. Bu sembolik yenilikler, kültürün sert noktalarına çarpmış ve bu sert noktalar toplumun daha çok direnç göstermesinde rol oynamıştır. Zira: “herhangi bir fonksiyonel kıymeti bulunmayan, üstelik insanların ‘benlik’ duygusunu sarsan değişimler daima böyle mukavemetle karşılanı gelmiştir.” (Güngör, 2000: 178-179) Mesela halk, düşman hattında yıllarca savaşmış mağlup ettiği ve kendi topraklarından kovmak için seferber olduğu Avrupa devletlerine neden benzemeye çalışıldığını bir türlü anlamlandıramamıştır. Bilhassa kıyafet inkılabı gibi şekilsel şablonlarda halkın bu tepkisi daha çok gün yüzüne çıkmıştır. Öyle ki ilk defa Sultan İkinci Mahmud’un getirdiği Avrupai kıyafet tarzlarından ötürü halk kendisine ‘Gavur Padişah’ lakabını takmıştır. (Güngör, 1989: 141)

Ayrıca Güngör; modern hayat ile ilgili sorgulamalar, bunalımlar ve sorunsalların bizde İslam cemiyeti tarafından eleştirildiği gibi Batı’daki Hıristiyan din adamlarının kendi modernitelerini bizden daha da fazla eleştirdiğine değinmiştir. Nitekim Batı’da bir zamanlar hakim olan kilise gücünün toplumsal değişimlerle birlikte önemli ölçüde kırılması, modernizm ıstırabını daha fazla artırmıştır. İşbölümü ve uzmanlaşmanın ilerlemediği zamanlarda hem günlük faaliyetlerin önemli bir kısmı din kapsamında şekillenmiş hem de bilgilerin, değerlerin, ideallerin kaynağı din olmuştur. Fakat sanayi toplumunun hakimiyeti ile dinin etki alanları daraltılmış; işbölümü ve uzmanlaşma ile din, sosyal müesseselerden ayıklanmıştır. Modern hayatla birlikte din, “manevi ihtiyaçlarımızın bir kısmını tatmin etmeye yarayan bir saha” olarak ihtisas alanlarından sadece bir tanesi haline gelmiştir. Bu durumu Güngör şöyle tasvir etmiştir: “İnsanlar her bir ihtiyaçlarını birbiriyle irtibatı pek bulunmayan apayrı müesseseler vasıtasıyla tatmin ediyorlar: Kolları bir tarafta, bacakları bir tarafta, kafaları bir tarafta, ruhları bir taraftadır. Bu istikamette meydana gelen değişimler sanayi cemiyeti bünyesini kazanan Batı ülkelerinde hemen bütün neticeleriyle görülmüş, sanayileşme yolundaki cemiyetlerde ise yavaş yavaş görülmektedir.” (Güngör, 2000: 206)

Modernleşme süreciyle birlikte ruhu bedeninden ayrılan Batı'nın bu bunalımları, aynı şekilde Batı iktibası yapılan toplumlarda da görülmüştür. Güngör'e göre kendi medeniyetine bağlı bir şekilde kurulan ahlaki ve kültürel nizama sahip Batı'nın kıymetleri, kendisiyle aynı medeniyet seviyesinde olmayan ülkelere aktarıldığı zaman da bir uyumsuzluk ve buhran ortaya çıkarmaktadır. Bu uyumsuzluk, genellikle toplumun münevver kitlesi ile halk tabakası arasında da derin bir uçurum oluşturmuştur. Bunun yanı sıra kentlerin farklı semtlerinde yaşayan insanlar arasında bile ciddi anlamda farklılaşan değerler ve inançlar hakim olmaya başlamıştır. (Güngör, 1998a: 22-24) Yani bizde de modernleşmenin insanlarda yarattığı ıstıraplar, derinden hissedilmiştir.

Bilhassa cumhuriyet dönemi inkılapçılarının tutarsız davranışları ve hareketleriyle birlikte dönemin genç nesilleri, huzursuzluk ve boşluğa düştükleri için farklı ideolojik arayışlara yönelmiştir. Güngör, o dönemin içine düştüğü buhranı şu ifadelerle dile getirmiştir: “Bugünkü Türk gençliği büyükleri tarafından terk edilmiş çocuklara benzemektedir; bir kısmı kurtuluş vaadiyle aldatılıyor, bir kısmı da kendi başına kurtulmaya çalışıyor.” (Güngör, 1990: 17) Bu değişim buhranında Güngör'ün önerisi; Osmanlı İmparatorluğu'nun referans alınmasıdır. Bu referansın bize önemli katkıları olacağını şu şekilde belirtmiştir: “Bizim medeniyet eserlerimizin ve kültür kıymetlerimizin adeta inbikten geçmiş numunelerini vermiş ve yaratıcı gücümüzün en yüksek sembolü haline gelmiş olmakla milletimize sonsuz bir ilham kaynağı olacağı muhakkaktır.” (Güngör, 1996: 425)

3.6. MÜNEVVERİN AMBİVALENT DOĞASI: GÜNGÖR'ÜN NAZARINDA TÜRK ENTELİJANSİYASI

“Türk münevverlerinin kendi kültürlerine sırt çevirişi karşısında hayrete düşen Yugoslavyalı bir tarihçi bize şöyle demişti: ‘Öyle görünüyor ki Türklerden en son kurtulan siz oldunuz.’ ” (Güngör, 1990: 50)

Güngör ilk olarak, bizdeki münevver kelimesinin muğlak bir anlamının olduğunu söyler. Halka daha yakın olanlar için “münevver”, uzak olanlar için “aydın”, tarafsız olmak isteyenler için de “intelijansiya” kelimesinin kullanıldığını ifadelerine ekler. (Güngör, 1990: 223) Ona göre “aydın” ile “sokaktaki adam” arasındaki farkı

oluşturan en temel nokta, ikisinin bir olay karşısındaki bakış tarzı ile olaylar arasındaki bağlantıları yorumlayışıdır. Aydını halktan ayıran taraf; onun farklı ve ileri düzeydeki bilgiye erişimini sağlayacak olan düşünme metoduna ve zihni bir terbiyeye sahip olmasıdır. Aydının, görünenlerin arkasındaki bağları keşfetmesi ve görünenler ile görünmeyenler arasında neden sonuç ilişkileri kurması, onu objektif gerçekliğe götürür. Halk, fikirlerini inançlarına dayandırırken aydın, bir fikrin arkasında ispat aramaya çalışır. (Güngör, 1998a: 253-254) Aydın olmak bir meslek olarak kabul edilirse, aydınların kendine özgü bir meslek nizamına ve ahlakına sahip olduğu da söylenebilir. Onların hem ahlak disiplinine hem de zihin disiplinine haiz olmaları çok önemlidir. Dünyaya, büyük çoğunluktan farklı bir şekilde bakan aydınlar, bir hakikat endişesi taşırlar. Herhangi bir sorun karşısında “bu benim işime yarar mı?” diye düşünmekten ziyade, “hakikat bu mudur?” diye sorgular. Ayrıca aydınlar, düşünce ile heyecanı birbirine karıştırmazlar. Yani aşırı hareketlerden ve slogan haykırmaktan uzak dururlar. (Güngör, 1998a: 372-374) Güngör’ün zihnindeki aydın ideali, genel çerçevesiyle bu şekildedir.

Türkiye’nin çok hızlı bir şekilde modernleşme çabası içerisine girdiğini ve bu çabanın faaliyetlerini üstlenen kitlenin ağırlıklı olarak münevverler olduğunu söyleyen Güngör’e göre asıl mesele; Türkiye’de gerçekçi bir modern kültür birliği kuracak olan münevver kitle ve onların bu görevi başarıyla sürdürecektir. Fakat ona göre Türkiye’de münevver kitle bu başarıyı sağlayamamıştır. Zira Batılılaşma ile birlikte Türk münevverlerinin halka aşılama çabası, son derece yanlış ve sahte kalmıştır. (Güngör, 1990: 34) Bilhassa Cumhuriyet sonrası Türk aydınlarının ‘medeniyet’ adına çabaladığı şeyler, toplumsal değerlerde yozlaşmalara ve kısmi çöküşlere sebebiyet vermiştir.

Bu noktada Güngör, münevver kültürü ve halk kültürü olmak üzere iki ayrı kültür oluşumundan bahsetmiştir. Özellikle Türkiye’de çok sık görülen bu kültür farkının temel sebeplerinden biri; Batı medeniyetinin halka ve münevverlere yansımalarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Batı medeniyeti ile iyi bir temas içinde olanlar büyük avantajlar elde ederken, ondan uzak kalanlar yıkıcı etkilere maruz bırakılmıştır. Bu yıkıcı etkilere rağmen halk kitlesi, Batı medeniyetiyle bağı tamamiyle koparmamışken asıl mesele; münevver kitlesinin geçmişine ve kültürüne

olan inancını, saygınlığını yitirerek bağımsızlığını kaybetmiş olmasıdır. (Güngör, 1990: 36-37) Yani Güngör, Türkiye’deki eski kültürden ve tarihten kopuşun halk tabakasında değil, münevver tabakasında gerçekleştirildiğini söylemiş ve şu cümleyi eklemiştir: “Batının tesiriyle Türkiye’deki kültür bütünlüğü sarsıldığı zaman, ortaya kozmopolit münevver kültürü ve geleneksel halk kültürü olmak üzere iki ayrı kültür çıkmıştır.” (Güngör, 1989: 159)

Nitekim Avrupalı gibi görünmek isteyen Türk münevveri, benimsediği yenilik hareketleriyle halktan tamamıyla ayrılarak halk karşısındaki saygınlığını da kaybetmiştir. Özellikle mecburi kültür değişmelerinde empoze edilmeye çalışılan bazı unsurlar, Türk münevverler tarafından “Avrupa tehlikesini ve düşmanlığını uzak etmek” adına kabul edilmesine rağmen bu durum topluma, münevverlerin kendi reform hareketleri olarak yansıtılmıştır. (Güngör, 1990: 42)

Öte yandan Güngör, İkinci Meşrutiyetle birlikte Türk münevverlerinin devleti kurtarmak ve geliştirmek adına üç istikamette yol aldığını dile getirmiştir. Bunlardan ilki olan Garbiyatçılar; Batı dünyasıyla bütünleşme ve Batı’nın kültür-medeniyetini alma taraftarıdır. İkinci olarak İslamcılar; modern teknoloji haricinde diğer unsurları İslam kıymetleri esasında ele alarak İslam ile bütünleşmek isteyenlerdir. Üçüncü olarak Türkçüler ise; Batı medeniyeti ve Türk kültürü ortak yapımı modern toplum oluşturarak Türk dünyası ile bütünleşmeyi esas alırlar. (Güngör, 1990: 238)

Türkiye’nin de dahil olduğu Batı dünyası dışındaki ülkelerde münevverler, sadece entelektüel hak ve özgürlüklerini korumakla kalmayıp toplumun ekonomik ve siyasi bünyesini de değiştirmeye çalışmışlardır. Bu minvalde Türkiye’deki modernleşme hareketlerinin Avrupa’ya benzeme gayretinde başlıca iki yol izlenmiştir. Birincisi, yeni münevverlerin Batılı bir değer sistemine göre yetiştirilmesi ve bu nedenle halk ile arasındaki bağı koparmasıdır. İkincisi ise, modernleşmenin ekonomik ve askeri gelişmeye önem vermesiyle birlikte münevverlerin de asker sınıfı olarak yetiştirilmesidir. Önceleri ‘kılıç ehli (ordu)’ ve ‘kalem ehli (ilmiye)’ olmak üzere iki ayrı kuvvet iken Batılı tarzda eğitimin ordu içine yayılmasıyla bu iki ayrı kuvvet birbirine karışmıştır. (Güngör, 1990: 226-229)

Dönemin inkılapçı münevverlerinin, modernleşme sürecinde takındıkları tavrın “entelektüalist” bir tavır olduğunu dile getiren Güngör; onların ekonomik ve toplumsal hayatı ‘modernleşme prospektüsü’ne göre şekillendirmelerini eleştirmiştir. Bu münevverlerin kağıt üzerinde, formaliteden ve masa başında oturarak icraatlarını gerçekleştirmelerinin yanlış bir tavır olduğunu ileri sürmüştür. Zira kitapta yazılanlar ile hayatın gerçekleri birbiriyle örtüşmemiş; bu durum, onların bir çatışmanın ortasına düşmelerine sebep olmuştur. Bu görüşleri doğrultusunda Güngör, dönemin inkılapçı aydınını şöyle tanımlamıştır: “İnkılapçı sosyal olayı bir zihin olayı olarak ele alan ve bu yüzden, zihinden geçenlerle cemiyette meydana gelen olaylar arasında bir intibak bulunması gerektiğini zanneden adamdır.” Yaptığı tanımlama ile birlikte inkılapçıların aynı zamanda “egosantrik” bir düşünce yapısına haiz olduğunu da belirtmiştir. Öyle ki ona göre inkılapçı, kendi kafasındaki ile gerçeklik arasında çıkan uyuşmazlığı öznel ve kişisel sebeplere bağlamış, kafasındaki şablona oturmayanları ise cahillikle suçlamıştır. İçinde bitmek bilmeyen yenilik aşkıyla sürekli her yeni bulduğu şeye sarılma ihtiyacı hissetmiş ve böylelikle her başladığı işi yarım bırakmıştır. (Güngör, 1989: 47-48) Yani ona göre, münevverlerin ilmi meselelere şahsi arzu ve emellerini katması işleri daha çok yokuşa sürmüştür.

Güngör, entelektüalist aydınlara yönelik eleştirilerinin yanı sıra dönemin milliyetçi aydınları hakkında da tenkitlerde bulunmuştur. Ona göre milliyetçilerin temel amaçlarından biri; fikirlerini destekleyen ve benimseyen büyük kitleler oluşturmak, yani halka yakın olmaktır. Milliyetçiler, milli kültürün temsilcisi olmalarından ötürü “yerli bir formül” geliştirmeleri sebebiyle, halk ile aralarındaki köprüyü kolay bir şekilde kuracaklarını sanmışlar ve halkın desteğine kolaylıkla erişebileceklerini düşünmüşlerdir. Fakat Güngör’e göre milliyetçilerin bu konuda atladıkları bir ayrıntı vardır ki bu ayrıntı; onların halktan ayrı ‘seçkin’ bir kitle olarak, “modernleşmemiş bir cemiyet karşısında modernizmi temsil etmeleri”dir. İşte bu noktada milliyetçilerin; halkın henüz kavrayamadığı, yabancı olduğu bir olguyu (modernizmi) ve onun değerlerini temsil ediyor olmaları, milliyetçiler ile halk arasındaki bağla ilgili birtakım sorunlar yaratmıştır. (Güngör, 1989: 52)

Bu eleştirilerinin yanı sıra Güngör, aydınlarla ilgili yorumlarını İslam dini perspektifiyle de değerlendirmiştir. Bir zamanlar Batı tarafından barbarlık, cehalet ve

hurafelerle dolu bir din olarak anılan İslam diniyle ilgili birtakım olumsuz tutumlar, Güngör'e göre esasen Batı medeniyetinin kendi otoritesinden başka hiçbir otoriteyi kabul etmeyişi işaret eder. Bu dönemde Batı'nın menfi tavırlarından etkilenen İslam dünyasının aydınları da kendini aşağı görme hezeyanına kapılmıştır. Fakat daha sonra İslam'ın uyanışıyla birlikte, Batı modernizminin açtığı bunalımlara kendi içerisinden yani Batı'dan da tepkiler gelmesiyle birlikte Batı tarafından İslam, eskisi gibi görülmemeye başlanmıştır. İslam aydınları da, -tıpkı Batı'nın olumsuz tesiriyle kendi medeniyetinden uzaklaştıkları gibi- İslam medeniyetinin aslında çok büyük bir öneme ve kıymete sahip olduğunu Batı'dan öğrenir hale gelmiştir. Güngör, bununla ilgili ifadelerini şöyle sürdürür: “Batı bizim musikimize değer verdiği için biz de değer vermeye başladık, Batı bizim el sanatlarımızı, mimarimizi, gösteri sanatlarımızı, klasik edebiyat ve tefekkürümüzü takdir ettiği için bizde de onlara karşı geniş bir ilgi uyanmıştır. Nihayet, bizim bazı aydınların vaktiyle tek yol dedikleri Batı medeniyetinin bizzat Batılılar tarafından yapılan şiddetli tenkitleri sonunda, kendimize müstakil bir hüviyet, bir şahsiyet aramamız gerektiğine inanmış bulunuyoruz.” (Güngör, 2000: 193-194)

“Her şeyimizle Batılılar gibi olmalıyız” düşüncesinin esiri olmuş Türk münevverleri, Batılıların bizatihi kendi medeniyetine yaptıkları yoğun eleştirilerin etkisiyle Batı'nın gerçek yüzünü yavaş yavaş görmeye başlamıştır. Art arda yaşanan dünya savaşları, nükleer savaş tehditlerinin artması gibi birçok olgunun etkisiyle Batı aydını, kendi medeniyetinin ilim ve teknolojisinin oluşturduğu o ‘mükemmel’ atmosfere ket vurmuştur. Bu durum, bizim aydınlarımızı da Batı'nın biricikliği konusuna daha objektif bakmaya meylettirmiştir. (Güngör, 2000: 24-26) Bunun neticesinde Türk münevveri, bir bunalım dönemi içine girmiş ve müphemliklerle dolu bir atmosfere dahil olmuştur. Münevver, Batılı gibi yaşamak adına kendi geçmişini inkara kalkışmış lakin Batılı olmayı veya Batılı gibi düşünmeyi de yakalayamadığı için çok kutuplu/ambivalent bir doğanın içinde kalmıştır. Çiftçi'nin de analiz ettiği üzere münevverlerimiz, “sömürge zihniyeti”, “inkılapçı zihniyet” ve “geleneğeçi zihniyet” gibi ayrımlarda saf tutmuştur. Bu farklı tipolojilere göre sömürge münevveri; yıllarca sömürge idaresiyle yaşadığını düşünerek kendinden üstün gördüğü Batı'ya hoş görünmek uğruna eski “Türk tipinden” ve geçmişten kurtulduğunu kanıtlama çabasına girişmiştir. Aşağılık kompleksine kapılan sömürge münevveri, Batı'nın Türk

nefretinden sıyrılmak için kimliğine ait her şeyden vazgeçmiştir. İnkılapçı münevver de Batılı olmayan tüm yerli unsurları geride bırakıp topyekun bir değişme girişiminde bulunmuştur. Gelenekçi zihniyete sahip münevverler ise, genel olarak muhafazakar bir tutum içerisindeyken makro düzeyli değişmeler karşısında reaksiyoner bir tavır sergilemiştir. Bilhassa kültür değişmesiyle ilgili tedirginlik yaşayan bu münevverler, bozgun psikolojisiyle sadece geçmişi yaşatmayı istemiştir. (Çiftçi, 2018: 70-75)

Bu bunalım döneminin neticesinde Türk münevverlerinin kendileri için bir kimlik arayışına girdiğini söyleyen Güngör, onlara bu konudaki en kuvvetli alternatifin Türk milli kültürü olduğu hususunda yol göstermiştir. Onun bu hususta önerdiği politika ve görüşler şu yöndedir: “Şimdi karanlıkta el yordamıyla yakaladığı bazı ipuçlarının hakiki kıymeti anlayabilmesi ve parçaları bir bütün haline getirebilmesi için ona ışık tutmak gerekiyor. Bu ışık milliyetçi bir eğitim politikasıyla verilebilir. Türk münevveri yüz yıl önceki Türkçeyi kullanmayacak, ama bin yıl önceki Türkçe metinleri bile anlayacak; yeni harfleri kullanacak, ama üniversite kapısı önündeki kitabeyi görünce alık-alık bakmayacak, demokrat olacak ama atalarının siyasi ve idari dehasından faydalanmasını bilecek; bir Osmanlı Türk’ü gibi ayakları yerde, başı dik, gönlü geniş, kalbi metin olacak, hiçbir zaman basitliğe düşmeyecek. Ve nihayet milletin büyüklüğünü anladığı zaman artık fuzuli kurtarıcılık ve akıl hocalığı yapmaktan vazgeçecek.” (Güngör, 1990: 131-132)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME KONTEKSTİNDE EROL GÜNGÖR'ÜN KÜLTÜR ANLAYIŞI

Tezimizin son basamağını oluşturan bu bölümde ise; küreselleşme sürecinde, modernleşme sürecinde ve Erol Güngör'ün fikirleri kontekstinde “kültür” ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Yani tezimizin bu bölümünün temel hareket noktası “kültür”dür. Bu minvalde ilk alt başlığımızda, hareket noktamız olan kültür; küreselleşme süreciyle birlikte ele alınmıştır. İkinci alt başlığımızda ise kültür; Erol Güngör'ün belli başlı kavramları eşliğinde çalışmamıza aktarılmıştır. Üçüncü ve son alt başlığımızda ise; küreselleşme, modernleşme ve Erol Güngör'ün anlayışının sentezi doğrultusunda kültür yorumlamalarına yer verilmiştir. Yani tezimizin ana başlığını teşkil eden bu son bölüm; küreselleşme ve modernleşme kontekstinde Erol Güngör'ün kültür anlayışını izah ederek, çalışmamızın nihayet ermesini sağlamıştır.

İçinde bulunduğumuz dönem, modernleşmenin devamlılığını üstlenen bir “küreselleşme” dönemidir. Dünya, artık modernitenin dizaynını da aşan ve fütursuzca ilerleyen bir sürece; “küreselleşen modernleşme” sürecine dahildir. Yerküre üzerinde yaşayan toplumların tarihsel kontekstte ilerleyişine bakıldığı zaman, tarihin hiçbir döneminde toplumların bu denli hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşadığı görülmemiştir. Nitekim yaklaşık on bin yıllık tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş; sanayi toplumundan enformasyonel toplumuna geçiş kadar hızlı yaşanmamıştır. Pek doğal olarak bu durumda; tarihsel süreç içerisinde oluşturulan bilgi, gelişme, ilerleme ve insan icatları birikiminin yeri büyüktür. Aynı şekilde küreselleşme sürecine hız kazandıran önemli etmenlerden biri de modernite ve modernleşme sürecidir. Zira küreselleşme, sil baştan bir devir inşa etmemiştir; moderniteyle yaşanan gelişmeler, edinilen bilgi ve tecrübelerle bu seviyeye ulaşmayı başarmıştır. Buna örnek olarak teknoloji verilebilir. Bilgi teknolojisi, modern teknolojinin ürünüdür. Aynı zamanda bilgi teknolojisi, enformasyon toplumunun temelini oluşturur ve küreselleşmenin hız kazanmasını sağlayan en mühim araç olma özelliğini taşımaktadır.

Gerek modernleşme sürecinde gerekse küreselleşme sürecinde toplumu oluşturan en önemli unsurlardan olan kültür, süreçsel değişimlerden nasibini almıştır. Böylelikle modernleşme ve küreselleşme süreci, kültürel bir süreci de beraberinde getirmiştir. Kültür, bir toplumun hem karakteristik hafızası hem de dışsal dinamizmidir. Bu haliyle değerlendirilirse kültür, ne kadar sağlam temellere sahip olursa olsun, büyük çaplı sosyal depremlerde sarsıntıya uğrayacaktır. Bu ne tamamen yıkılması demektir ne de hiç hasar almaması anlamına gelmektedir. Yani bir kültürün tamamıyla baştan aşağı değişime uğraması güçtür; aynı şekilde çok kuvvetli temelleri olan bir kültürün de sarsıntıya uğramayacağına garantisizdir. Hemen her kültür, makro düzeyli değişimlerden etkilenir. Tabii ki sağlam kökleri olan kültürler, daha zayıf olanlara nazaran daha az etkilenebilir.

Nitekim modernleşme ve küreselleşme süreçlerinin alt yapılarında kültürel bir saha bulunmaktadır. Yani bu süreçlerin sebeplerinde de sonuçlarında da bir kültür faktörü mevcuttur. Tıpkı Tomlinson'un dediği gibi; "modern kültürün merkezinde küreselleşme, küreselleşmenin merkezinde de kültürel pratikler yatar." Ona göre kültür ile küreselleşme arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu bakımdan, günümüz küreselleşme sürecinde meydana gelen toplumsal değişimlerin muhakkak kültür ile bağdaşık bir biçimde değerlendirilmesi lazımdır. Aynı şekilde, bu değişim ve dönüşümler vasıtasıyla kültürel alanda yaşanan etkileri ve modern-küresel hayatta kültürün nasıl bir anlama haiz olduğu da anlaşılabilir. (Tomlinson, 2014: 11-12)

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜR VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME

Bir süreç olarak küreselleşmenin, en çok etkilediği ve etkilendiği alanlardan biri kültürdür. Benzeşmelerin, ayrışmaların, hibritleşmelerin yoğun ve bir arada yaşandığı, karmaşıklaştırılmış global dünyada; kültürel etkileşimler, her hususta son derece belirleyici bir konuma sahiptir. Büyük bir hızla yaşanan değişim ve dönüşümler uydusunda hayatın her alanında değer yargılarının, alışkanlıkların, yaşayış tarzlarının farklılaştığı görülmüştür. Bu süreçte, tüketim alışkanlıkları, giyim-kuşam, gelenek-görenek, örf-adet gibi birçok kültürel unsur kimi zaman evrensel boyutta birbirine benzetilmeye çalışılmıştır. (Çelik, 2012: 69)

Genel anlamıyla küreselleşme; ekonomik, politik, kültürel, toplumsal, askeri, inancaşal vb. anlamda yaşadığımız gezegenin bir entegrasyon süreci olarak karşımıza çıkmıştır. Bazıları bu geniş kapsamlı sürecin, kültürü homojenleştirmesine işaret etmiş; bazıları ise küreselleşmenin çeşitli şekillenmelere, farklılaşmalara fırsat tanıdığını izah etmiştir. Günümüz dünyasının artan rekabetçi koşulları içinde değerlendirilirse, küreselleşmenin yalnızca diğer devletlerin ekonomik ve politik alanına değil aynı zamanda sosyo-kültürel alanlarına da sirayet ettiği görülmektedir. (Öğüt-Kocabacak, 2008: 145)

Küreselleşme, toplumları heterojenleştirme ile homojenleştirme arasında git gele uğratmıştır. Bu süreçte gelişen serbest piyasa ekonomisi ‘farklılaşmalarının’ ve küreselleşmenin ‘bütünleşmeyi hedefleyen tavrının’ tezatlığı gözle görülebilmektedir. Söz konusu tezatlık, özellikle küreselleşmenin doğurduğu yerelleşme ve bölgeselleşme arasında sıkışıp kalan milletlerin kültürü üzerinde daha belirgin olmuştur. Küreselleşme sürecinin bu ayrıştırıcı ve benzeştirici boyutu bir milletin yerel kültürü için mühim bir tehdittir. Ayrıştırıcı boyut; etnik kültürel milliyetçiliklerin ayyuka çıkması gibi kültürü parçalara bölme tehdidini karşımıza çıkarır. Bütünleştirici ya da benzeştirici boyut ise; dünya üzerinde tek bir kültürün (Amerikan kültürü vb.) idame etmesi gibi milli kültürlerin yok sayılması tehdidini gündeme getirir. Kimine göre sınırları kaldıran bir süreç, kimine göre çok uluslu yapılanmaların ve parçalanmaların yolunu açan bir süreç olan küreselleşme, genel olarak kültürel anlamda yaşanan teknolojik gelişmelerin bir çığ gibi büyümesiyle dünyayı küçülmüştür.

Dünyanın mekansal olarak küçüldüğü konusunda çoğu teorisyen veya düşünür hemfikirdir. Misal olarak kültürle ilgili çalışmalarıyla dikkat çeken ve küreselleşmenin ekonomik boyutundan ziyade kültürel boyutunun önceliğine vurgu yapan Roland Robertson da böyle düşünür. Fakat o, aynı şeyi kültürel yeknesaklaşma için söylemez. Birçok düşünürün müşterek olduğu küresel hegemonya ile ilgili söylemlere karşı bir tavır alarak küreselleşmenin bütünleşmeyi değil farklılaşmayı besleyen bir süreç olduğunu ileri sürer. Robertson’a göre küreselleşme sürecinin dünya üzerinde tek ve bütünleşik bir kültür kurma hedefi gerçekçi değildir. Şüphesiz ki bu süreç içerisinde kültür, merkezi bir öneme sahiptir ve böyle bir merkezde kültürel farklılıklar devam etmektedir. Yani küreselleşme, bütünleştirici bir küresel kültür yerine; farklılıkların

uyumlu bir bağlantı içinde sürdürüldüğü bir küresel kültür meydana getirmiştir. (Robertson, 1999: 16-57; 220-224)

Tomlinson da küreselleşmeyle beraber dünyanın tek bir mekan haline geldiğini söyler. Bununla birlikte ona göre, küçülen dünyada sosyokültürel ilişkiler daha sıkı, yoğun ve karmaşık bir hal almıştır. Onun “karmaşık bağlantılılık” olarak adlandırdığı küreselleşme; modern hayatın karakterini oluşturan, durmadan ilerleyen ve gittikçe daha kesif bir ilişkiler ağı meydana getiren kompleks bir durumdur. Böyle bir ortamda olaylar, karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yani; modern hayata dair pratikler, tecrübeler, siyasi ilişkiler, kültürel etkileşimler, iktisadi olaylar, çevresel ortamlar, vb. gibi birçok şey farklı biçimlerle birbirine bağlanmış haldedir. Bunun yanı sıra küreselleşme yalın ve durağan değil; birtakım spekülasyonlar, varsayımlar, kuvvetli imgelerle dolu ve oldukça dinamik bir süreçtir. (Tomlinson, 2014: 12-24)

Günümüz dünyasında küreselleşmenin belirli kültürel unsurları evrensel boyutlara taşıdığı muhakkaktır. Kuşkusuz ki bu evrensel kültürel unsurları meydana getiren ya da belli başlı kültürel değerlerin global bir hal almasını sağlayan en önemli modern araç, teknolojidir. Teknoloji bilhassa bilgi teknolojisi, küreselleşme sürecinin en mühim koludur. Öyle ki içinde bulunduğumuz global momentte teknolojik gelişmelere karşıt bir yol izlemek imkansız hale gelmiştir. Zira teknoloji öyle bir plan ve düzen sistematiğine sahiptir ki ona ayak uydurmayanları acımasızca gerisinde bırakır ve tarihin tozlu sayfalarına hapseder. Hızla akan teknoloji nehrine kapılmadan denize ulaşmak imkansız görünmektedir. O temel amaca, yani modernleşme ve küreselleşme denizine ulaşmayı reddederek nehrin kenarına çekilenler bir fosil kalıntısı olarak yok olmaya yüz tutacak duruma düşerler.

Küreselleşmenin her yerde kolu mevcuttur; ekonomide, siyasette, kültürde, ekolojide, teknolojide ve daha birçok toplumsal alanda. Bilhassa teknolojik anlamda yaşanan gelişmeler (bilgisayar teknolojisi gibi) kapsamında herkesin aynı imkanlara sahip olma idealinin ne derece eşitlikçi, kapsayıcı ve özgürlükçü olduğu tartışmaya açıktır. Bilgi teknolojisinin en mühim icadı olan ‘İnternet’ aracılığıyla dünya üzerinde yaşayan herkesin bu imkana sahip olabileceği söylenir. Denilebilir ki bu icada ulaşma imkanı yakalayanların hayatı, bu icatla birlikte kolaylaştırmıştır. Fakat yoksul bir bölge

için böyle bir icadı sunmak ne kadar işlevseldir? Bu soru bizi küreselleşmenin büyük sloganlarını tekrar sorgulamaya itebilir.

Her ne kadar teknolojiye sahip olma hususunda bir adaletsizlikten bahsedilse de, temel ihtiyaçlarının bile karşılanamadığı yoksul ülkelerde İnternet erişimini sağlamanın ne derece yerinde olduğu tartışma konusu olsa da, bahsi geçen bu adaletsiz düzene rağmen global kültür ve teknoloji tüm dünyayı etkisi altına almaya devam etmiştir. Bu süreçle birlikte besinden müziğe, hayat tarzından moda alışverişine kadar baştan aşağı benzeşik tüketicilerin ortaya çıktığı görülmüştür: “Nescafe içen, Benetton’dan giyinen, Hyundai marka arabası ile McDonalds’a doğru yol alırken, Amerikan-İngiliz rock müziği dinleyen tüketici, internette ‘chat’ (sohbet) yapan, bunalıma girdiğinde anti-depresan ilaç kullanan ‘Küresel İnsan’.” (Bayhan, 2010: 114)

Şu durum su götürmez bir gerçektir ki; küreselleşme sürecinde bilhassa kültürel kontekstte başrolde oynayan ülke, ABD olmuştur. Ekseriyetle Amerikan kültüründen beslenen küreselleşme süreci, zaman içerisinde kendi kültürünün de inşasını gerçekleştirmiştir. Bu küresel kültür; genellikle ABD’den alınan yaşam tarzlarıyla oluşturularak, hiyerarşik sırada bir ‘üst kültür’ olmayı başarmış ve özellikle teknolojik vasıtalar aracılığıyla son derece hızlı bir şekilde yayılma göstermiştir. Bu anlamda denilebilir ki, insan zihnine “en güçlüye benzeme” ideolojisini kazıyan ABD ve teknolojisi; tekdüze ve küresel bir kültürün yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Eğitim, beslenme, müzik, dans, giyim-kuşam, yaşayış ve davranış biçimleri vb. birçok bireysel alana özellikle ABD’ye özgü kalıplar nüfuz etmiştir. Hemen hemen her ülkede “McDonalds” olması, “Disney World”ün izlenme ve ziyaret sayısı, özellikle Batılılara benzemek için insan görünüşüyle oynayan “estetik operasyonlar”ın ön plana çıkması, “anti-depresan” ilaçlar, “sanal dünya”nın yalnızlaştırdığı insanlar, “jean modası”, “Coca-Cola/hamburger beslenme şekli” bu tekdüze sürece kültürel bağlamda örnek olarak gösterilebilir. (Bayhan, 2010: 114) Hiç kuşkusuz, toplumun temelini teşkil eden kültürel unsurların, ahlakın, geleneklerin, adetlerin, davranışların bu kadar yakınına büyük bir hızla yaklaşan ‘kültürel küreselleşme’, boyutsal bakımdan en tehlikeli olandır. (Akgönenç, 1998: 125)

Ekonomisi en güçlü ülkeler aynı zamanda iletişimi ve ulaşımı da iyi kullanabildikleri için kendi kültürlerini kolayca diğer ülkelere karşı baskın ve

hegemonik bir hale getirebilmiştir. Hegemonik kültürün tesiri altında kalan diğer kültürler ve toplumlar, isteyerek ya da istemeyerek bir şekilde birçok yabancı unsuru bünyelerine geçirmiştir. Bir toplum için en tehlikeli durum olan bu basamakta, geleneğe aykırı olmayanların seçilerek, aykırı olanların elenmesi ve engellenmesi son derece güçtür. Zira en kolay empoze olan, bir kültüre asalak gibi yapışan unsurlar; genelde milli kültürle bağdaşmayanlardır. Bu noktada milletlerin kendilerine münhasır yerel kültürlerinden global olan genel kültüre geçişinde; fertlerin moda olana, güncel olana, popüler olana ayak uydurarak toplum içinde beğeni kazanma isteğinin de payı vardır. “Bu değerleri ihraç eden ülkeler bu husustan adeta ‘ihraç malları artmış kadar’ memnun olmakta ve durumu teşvik etmektedir.” Sözü edilen bu mantaliteye sahip ülkeler, etki alanlarını büyütme ve kendilerine yeni sempatanlar kazanma amacı gütmektedir. (Akgönenç, 1998: 125)

Toplumların paradoksal bir biçimde değiştirilip dönüştürüldüğü global dünyada, birey ve toplum açısından sağlam bir zemin oluşturan kültür unsuru, bu süreç içinde olumlu-olumsuz her bakımdan nasibini almıştır. Bu doğrultuda, düalist bir biçimde hem yeknesaklaşan hem de ayrışan güncel dünyada küreselleşmenin kültür bağlamında iki boyutu ortaya çıkmıştır: “Objelerin yaygınlaşması” ve “Değerlerin yaygınlaşması”. Bunlardan ilkinin, yani objelerin (internet, telefon, fast-food vb.) yaygınlaşmasının daha çok yaşandığına, hatta birçok toplumun küreselleşmeden sadece bunu anladığına şahit olunmuştur. Fakat asıl küreselleşme, değerlerin yaygınlaşmasında olumlu sonuçlar verebilir. Yani parlamento demokrasi, çevre bilinci, insan hakları, eşitsizliğin ortadan kaldırılması, teknolojinin gelişmesi, mal ve hizmet kalitesinin artırılması gibi değerlerin yaygınlaşması çok daha elzemdir. (Bayhan, 2010: 115)

Tüketimin kültürle bağdaşık bir şekilde ilerlediği, “tükettiğin kadar varsın” gibi sloganlarının bolca mevcut olduğu küresel dünyanın tüketim toplumunda; tüm metasal araçların fonksiyonellikleri kadar kültürel değerlerinin de olduğu muhakkaktır. Anlam, bu aşamada son derece önemli bir yere haizdir. “Kültür ekonomisinde özgün meta (bu bir televizyon programı ya da kot pantolon olabilir) bir metindir, popüler kültürün temel bir kaynağını oluşturan potansiyel anlamlar ile potansiyel hazların söyleme dayalı yapısıdır. Bu ekonomide tüketiciler yoktur, yalnızca anlamları dolaşıma sokanlar vardır, çünkü bu süreçte metalaştırılmayan ya da tüketilemeyen yegane ögeler anlamlardır:

Anlamlar, yalnızca kültür diye anlamlandırdığımız, süreklilik arz eden bu süreçte üretilebilir, yeniden üretilebilir, dolaşıma sokulabilir.” (Kocadaş, 2010: 159) Bu noktada bahsedilen anlamlar ve kültürleri, bir anda içine düştüğümüz ve bir türlü ne yapacağımızı bilemediğimiz küreselleşme sürecinde iyi kavrayabilmek; aidiyetimizi oluşturan birçok kültürel unsurun muhafazası için son derece önem taşımaktadır.

Nitekim küresel dünyada etkileşimlerin oldukça yoğunlaştığı ve özellikle teknolojik, kültürel, ekonomik minvalde duvarların kaldırıldığı düşünülürse; var olan küresel emperyalizme karşı ülkelerin gardını alması gerekmektedir. Zira sınırları aşarak kapımıza dayanan küresel emperyalizm, kendine ayak uydurmayanları gerisinde bırakan bir güce sahiptir. En basit örnek üzerinden değerlendirilirse; dünyanın her noktasında insanlar arasındaki etkileşimlerin hız kazandığı yeni dünyada mekan kavramı ortadan kalkmıştır. Artık geleneksel mekanların yerini teknolojik mekanlar almış, herkesin bir araya toplanarak gerçek sohbetler ettiği ortamdan sanal alem sohbetlerine (hiçbir emek veya hazırlık yapmadan) geçiş yapılmıştır. Bu durum şu anlama gelmektedir: Bir şeyleri birebir, canlı ve reel bir şekilde hissederek anlamlı kılmak varken; sanal dünyanın anlamsızlığında kaybolma tehlikesi içindeyiz. Kültürel anlamda bir insan tiyatroya gidip o atmosfere canlı bir biçimde tanık olmak yerine, TV karşısında -sözde- “canlı” olan yayımları amiyane tabirle ‘göbeğini kaşıyarak’ seyretmeyi daha çok tercih ediyor. Eski değerlerden arınmış yeni dünya düzeni; insanlara TV kültürü, İnternet kültürü, mobil teknoloji kültürünü empoze ediyor.

Esasına bakılırsa küresel dünya, “plastik toplumlar”dan oluşturulmuş dünyadır. Tıpkı gündelik hayatın küresel kültürünün hızlılık ve pratiklik mantığıyla meydana getirdiği tek kullanımlık plastik tabaklar, bardaklar, poşetler, eşyalar gibi global hayat ürünü olarak “plastik toplumlar” da meydana getirilmiştir. Bu toplumlar, maddi olanların yanı sıra manevi değerlerin de “kullan-at” zihniyetiyle harcandığı, çabuk eskijen ve yenisi de -daha adaptasyon fırsatı bile sağlanmadan- büyük bir hızla hayatımıza giren unsurların oluştuğu toplumlardır. Hiçbir şeyin anlamının kalmadığı böyle bir ortamda, manayı yakalayabilmek adına miras bırakılan değerlere ve kıymetlere sahip çıkmak son derece elzemdir.

2. EROL GÜNGÖR'DE 'KÜLTÜR'

Erol Güngör, her şeyden önce, yaşadığı çağın nabzını çok iyi bir şekilde tutmayı başarmış, büyük bir özveriyle toplumun hayati fonksiyonlarının tek tek analizini ve sentezini yapmıştır. Hiç şüphesiz, onun nazarında toplumun hayati fonksiyonlarından en önemlisi “kültür”dür. O, bir “kültür münevveri”dir; fikri yapısının temelini kültür üzerine inşa etmiş bir mimardır. Güngör'de kültürün mahiyeti şu şekildedir: “Kültür, bir cemiyetin kendi problemlerini çözenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi vasıtaların bir terkididir. Bütün bu davranışların gerisinde çok defa açıkça görülmeyen birtakım inançlar, normlar ve kıymetler vardır ki manevi kültür dediğimiz bu zihni unsurlar kültürün temel yapısını teşkil eder.” (Güngör, 1990: 31)

Kültür hususunda büyük bir özen ve titizlikle analizler yapan Güngör, döneminin düşünürlerine göre çok daha özgün bir konumda yerini almış ve birçok kişi de onun bu özgünlüğünü tasdiklemiştir. Sözelimi Işık'a göre, Güngör ile birlikte Türkiye'de ilk defa milli kültür, bir “bütün” olarak ele alınmıştır. Işık, söz konusu ifadelerini şöyle sürdürmüştür: “Şahısların ve şahsî temayüllerin, kalıplaşmış sloganların dışında, objektif ve ilmî bir üslûp ile ortaya konuyordu. Bizim olanla bize yabancı olan kültür unsurlarının neler olduğunu açık seçik tanımak imkânı buluyorduk. Sayende aktarma ve taklid olmayan bir ilim görüşüne kavuşuyorduk.” (Işık, 1998: 274)

Analizlerinde milli kültürü bir “bütün” olarak işleyen Güngör, bilhassa Batılılaşma hareketleri kapsamında kültüre dair çok kayıp verdiğimizizi söyler. Onun kültüre verdiği ehemmiyet, belki de bu kültürel kayıpların ve tahribatın izlerini taşıyan bir dönemde yaşamasından ileri gelmektedir. Nitekim Güngör, “müzelik eşya” haline getirilen kültürü, müzeden çıkartarak hayatın merkezine yerleştirmek istemiştir. Bunun da kültüre kazandırılacak bir hamle gücüyle gerçekleşeceğini dile getirmiştir. Ona göre bu hamle ise bir “milli kültür davası” olarak, milli değerlere tutunarak sağlanmalıdır.

Velhasıl kelim bu alt başlığımızda, en genel anlamda, Erol Güngör'ün muhayyilesi eşliğinde onun üzerinde durduğu temel konular ile kültür anlayışının irtibatı kurulmuştur. Kültür anlayışı sırasıyla; milliyetçilik, din, kültür-medeniyet değişmesi ve milli karakter anlayışlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

2.1. BİR KÜLTÜR HAREKETİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK: KÜLTÜR VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

“İmparatorluğun sadece dıştan değil, içten de yabancı milliyet hareketleriyle yıkılmış olması, Türk Milleti’nin ister-istemez kendi kaderiyle baş başa kalması, modern bir millet olmak için sağlam bir milli kültüre dayanmak zarureti o devirde milliyetçiliği kamçılayan başlıca faktörler olmuştur. Fakat milliyetçiliğimizin en büyük objektif temeli, yeni Türk devletini kurarken doğrudan doğruya millete dayanmış olmamızdır.” (Güngör, 1984: 98-99)

Onun ifadesine göre, ‘20. yüzyılın en büyük politik gerçekliği’ milliyetçiliktir. Milliyetçilik anlayışı, Türkiye’nin içinde bulunduğu o sıkıntılı dönemde sıkıca tutunduğu bir dal görevi görmüştür. Milliyetçiliğin bu görevinin son derece mühim olduğunu vurgulayan Güngör, en temelde millete dayanan ve milli kültür politikası güden bir milliyetçilik anlayışından bahsetmiştir. Bu anlayış kontekstinde ise, Cumhuriyet inkılapçılarının attığı adımların menfi ve müspet tesirlerini tartışmıştır. (Güngör, 1984: 98)

Güngör’e göre milliyetçilik hareketlerinin ortak noktası, halkçılıktır. O, milliyetçilik ile halkçılığın birbirinden ayrılamayacağını, ikisinin bir bütün olduğunu söyler. Ona göre milliyetçiliğin asıl amacı; “geniş kitlenin iradesine dayanan bağımsız bir siyasi idare ve bu siyasi birlik içinde milli bir kültür meydana getirmek”tir. Milliyetçiliğin ana programı ise; bir toplumda milli kültür kurulduktan sonra ulus-devlete geçilerek hem siyasi anlamda hem de kültürel manada modern bir birlik oluşturma çabasını içermektedir. Bu noktada Güngör, her milliyetçiliğin bir halkçılık hareketi olduğunu fakat her halkçılık hareketinin bir milliyetçilik hareketi olmadığını da belirtmiştir. Bu ikinci duruma, yani her halkçılık hareketinin bir milliyetçilik hareketi olmadığına örnek olarak da Marksist hareketleri vermiştir. (Güngör, 1990: 23)

Ona göre, kültürel değerler ve yeni milliyetçi hareketler hususunda yürütülen politikalar bağlamında milliyetçilerin bazı sorumlulukları vardır. Öncelikle milliyetçiler, milli bir tarih şuuruna sahip olmalıdır. Milli tarih şuuru; bir millete has olan tarihsel geçmişin basit olaylardan ibaret olmadığını, bugünün çizgisini belirleyen anlamlı olaylar bütününden oluştuğunu ifade eder. Bu milli tarih şuurunu kendi toplumuna aşlamakla görevli olanlar ise; milliyetçi politikacılar, ilim adamları, sanatçılardır. Onlar, bir “millet birliği” oluşturmak için ilk önce, toplumu bu birlik bilincine ikna

etmelidir. Zira “eski”; deneyim ve tecrübesiyle bir olayın nasıl sonuç vereceğini bizlere az çok sunar, fakat “yeni”de bu sonucu kestirmek imkansızdır. Buna ek olarak eskinin kişisel bağlantılardan arınık yapısı, onu, yeninin arındırılmayan şahsi değerlerinden daha kuvvetli yapmıştır. Bu sebepten ötürü milletin geçmişine olan sevgisi, saygısı, sadakati ve inancı daha sağlam bir kenetlenme ve birlik sağlayacaktır. Sağlanacak olan birlik, sadece var olan değerler üzerinde değil aynı zamanda yeni oluşturulan değerler üzerinde de bir temel oluşturacak ve o değerlere meşruluk kazandıracaktır. Velhasıl Güngör, tarihin bu anlamda bir “sosyal hafıza” olarak daima bizimle birlikte olmasının gerekli olduğunu söylemiştir. (Güngör, 1989: 74-76; 79-80)

Kendinin de sahip olduğu milliyetçilik anlayışını kültür ile temellendiren Güngör, özellikle de milliyetçilik bağlamında en mühim noktada bulunan iki ismin, yani Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan’ın geleneğini devam ettirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Yani onun milliyetçiliği, yer aldığı gelenekten faydalanarak yüzünü kültüre çeviren bir kültür milliyetçiliğidir. Kendisi için son derece mühim bir konu olan “kültür milliyetçiliği”nin başlangıcını ise Güngör; dünya üzerinde milliyetçi fikirlerin ve siyasetin yaygınlık kazanması ile İkinci Abdülhamid’in saltanat yıllarına dayandırmıştır. Bir kültür milliyetçisi olarak nitelendirilen Güngör de bu minvalde, değerlerine ait hiçbir şeyden ödün vermeden milli kültürün taşıyıcılığını üstlenmiştir. Dünya üzerindeki kültürel yeknesaklaştırma eğilimlerine karşın ise o yine, kültürel milliyetçiliği savunmuştur. Ona göre eğer tüm dünya birbirinin aynısı olursa hiçbir şeyin anlamı kalmaz, zira dünyayı zenginleştiren ve ayakta tutan şey kültürel miraslarda gizlidir. (Güngör, 1990: 20)

Güngör’e göre milliyetçilik cereyanının en önemli iki kolu olan ve kaynaklarını Gökalp’tan alan “Türkçülük” ile “Anadoluculuk” hareketlerinin ortak gayesi; tarihimizin ve milletimizin devamlılığını sağlamak olmuştur. Yani bu hareketler, kültürel bir amaca haizdir. Türkçüler; inkılapçıların “Avrupacı” tavrına karşı çıkarak Türkiye’nin kültür temellerinin, Batı’dan değil eski kültürümüzden faydalanarak oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Anadolucular ise; Gökalp’in çizgisine daha yakın bir anlayışla Türkçülere nazaran daha gerçekçi bir çerçevede hareket etmiştir. Anadoluculuk, Anadolu’daki bin yıllık ‘milli hafızamız’dan yola çıkarak tezahür etmiş, bu cereyanla birlikte Türk milleti denilince bugünkü topraklarda yaşayan fertler

düşünülmüştür. Bahsedilen cereyanların ortaya çıkış tarihleri, Türkiye'nin çok partili hayata geçişine ve demokrasiyi benimseyişine tekabül etmiştir. Bunun yanı sıra bizatihi Anadolucuların demokrasiye geçiş hareketinde önemli katkıları olmuştur. (Güngör, 1984: 149)

1950'lerden sonra yaşanan hızlı değişimler ekseninde fikrî çerçeveler de genişlemiştir. Bu yıllardan sonra, Anadoluculuk fikrinin önemini kaybetmesiyle birlikte bu sefer de Türkçülüğün önünü açmıştır. Anadoluculuktan kalan boşluğu doldurmak için milliyetçi cemaat, saflarını genişletmiş ve 1950-1960 arasında İslami değerlere önem verenler ile Türkçüleri birleştirme gayreti sergilemiştir. Bu süreçte memleket meselelerinde başarısızlığa uğrayan inkılapçılar da sol kesime doğru kaymıştır. İnkılapçıların karşısındakiler (yani milliyetçiler) ise, yeni Türkiye'nin milli kültür müdafaasını yapmak için; "Türk milletinin kültür kıymetlerini ortaya çıkarma ve onlar etrafında bir milli birlik kurma"nın gerekliliğini savunmuşlardır. Yani Güngör'e göre inkılapçılar ile milliyetçiler aynı gaye ile hareket etmemiştir. İnkılapçılar, Türk milletinin dinamiğini anlamaktan ziyade onu istedikleri gibi şekillendirme gayreti sergilemişken milliyetçiler, Türk milletini anlayarak ve dinamiklerini kavrayarak halkın istediği kalıbı oluşturma gayesi taşımıştır. Bununla birlikte yüzünü millete çeviren bu milliyetçiler, toplumun iki temel özelliğine şahit olmuşlardır: İslam dininin, milliyetçiliğin en önemli kıymetini oluşturması ve bizi diğer İslam ülkelerinden ayıran en temel vasfın Türklük olmasıdır. O yüzden Güngör de milliyetçilik anlayışında, Türklük ile Müslümanlığı birbirinden ayırmadan görüşlerine entegre etmiştir. (Güngör, 1984: 150-151)

1960'lardan sonra yeni Türkiye'de, Türk milli kültürünü dışarıya karşı korumak, geliştirmek ve onun varlığını kanıtlamak maksadıyla gelişen bu yeni milli kültür hareketleri; kültürün devamlılığını esas alarak, kendi özüne yani halka dönük bir biçimde kültürel mirasa sahip çıkmayı öncelemiştir. Bu sayede hem Türk münevverleri kendi tarihi ve milletiyle barış içinde yaşayacak hem de geçmişteki şahsiyetli kimliğimiz yeniden kazanılacaktır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır; milli kültür, geçmişte yaratılan bir yapı olmasıyla birlikte halkın içinde canlılığını korumaya, 'canlı bir realite' olmaya devam etmektedir. Bundan dolayı yeni milliyetçi hareket, ideoloji haline getirilmiş bir iktisadi kalkınma değil; iktisadi hayatı,

sadece sosyal hayatın bir kolu olarak gören ve iktisadi değişmeden ziyade kültür değişmelerinin ehemmiyetine dikkat çeken bir yapıya sahiptir. Bu minvalde yeni hareketin fikrî mimarları ise; Türk milletinin orijinal bir medeniyete sahip olduğunu savunarak bu medeniyetin değerlerini; sinema, roman, ilmi araştırma ve dini eserler gibi kültürel alanlara yansıtmışlardır. (Güngör, 1990: 15)

Bunların yanı sıra, milli kültürün taşıyıcılığını üstlenen milliyetçiler, bilhassa kültür kontekstinde birtakım eleştirilerle de karşılaşmıştır. Sözgelimi Güngör, milliyetçilik anlayışının “milli kültür davası”na karşı çıkan iki iddianın mevcut olduğunu dile getirmiştir. İlk iddia; milli kültürlerin birlik ve bütünlüğe zarar vererek onu bozduğu ve ona engel olduğu üzerinedir. Bu noktada, milliyetçiliğin bütünleştirici özelliğinden ziyade ayrıştırıcı bir hareket olduğu iddia edilmiştir. İkinci iddia ise; milli kültürlerin varlığını muhafaza etmenin gerçek-dışı olacağı, Batı medeniyeti karşısında kültürel değerlerin muhakkak yok olacağı inancına dayanarak bu koruma çabalarının fuzuli olduğuna dairdir. Güngör, bu iki iddianın da milliyetçilik hakkındaki yanlış bakış açılarından kaynaklandığını savunur. Zira milliyetçiliğe Avrupa’nın ve Batının kendi çerçevelerinden bakılırsa, faşizm ve nazizm gibi yıkıcı ideolojilerle karşılaşılır. Fakat milli gücün ön plana taşınması kimi cemiyetlerde istilacı bir politikaya sebebiyet verebilirken kimilerinde bağımsızlık hareketi olarak çıkabilir. Sömürülmekten yakasını sıyıran bir millet için milliyetçi anlayış, sömürge düşmanlığına karşı bir panzehir olarak doğabilir ve bu şekilde kullanılabilir. (Güngör, 1990: 109)

2.2. KÜLTÜRÜN MEMBAI OLARAK DİN: KÜLTÜR VE DİN İLİŞKİSİ

“İnsanoğlu bugün doğru sayılanın yarın yanlış çıktığı, bugün güzel görünenin yarın çirkin ilân edildiği bir dünyada, kendisini bu sonsuz dalgalanmalardan kurtaracak değişmez değerlere sarılmak zorundadır; dinin başlıca fonksiyonlarından biri ise bu türlü ezeli ve ebedi değerler getirmektir.”
(Güngör, 2000: 205)

Kültür, geçmişten günümüze kadar yaşanan gelişmeler ve günbegün ilerleyen teknolojiyle birlikte meydana gelen insan eseri bir birikim olarak kabul edilebilmektedir. Bu kontekstte değerlendirilirse; dinlerin, özellikle de İslam dininin, kültürün alt başlığı olarak ele alınması pek doğru olmayabilir. Fakat bu, din ile kültürün birbirinden bağımsız olduğu anlamına da gelmemektedir. Demek istenilen şudur;

kültürün dine etkilerinden ziyade, dinin ve dinsel inançların kültüre etkisi çok daha fazladır. Nitekim din olgusu, insanlık tarihi kadar eskilere dayanan köklü bir altyapıya sahiptir. Dinin kültüre olan etkisi kuşkusuz ki yadsınamaz lakin kültürün, vahiy temelli İslam dinini kapsaması pek muhtemel değildir. Aynı şeyi diğer dinler için, özellikle de Hıristiyanlık dini için söylemek, günümüz dünyası doğrultusunda mümkün görünmeyebilir. Zira Batı temelli Hıristiyanlık dini, ilk ortaya çıkışındaki salt vahiy ve maneviyat temelli özelliğini, yaşanan materyalist devrimler ve gelişmelerle birlikte kaybetmiştir. Güngör'ün kültür ve din anlayışlarını da bu bilgiler ekseninde değerlendirmek daha uygun olacaktır. Nitekim Güngör de; din adamlarının, dinin ezeli ve ebedi boyutlardaki soyut değerleri (dini değerler) ile insanlık tarihinde herhangi bir zamanın tesiriyle oluşturulmuş yeni değerleri (sosyal manevi değerler) birbirinden ayırması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre aksi takdirde din adamları, din adına hata yapmış olurlar. (Güngör, 2000: 207)

İnsanlarda çok kuvvetli bir duygu olarak var olan din ve inanç olgusu, Güngör'e göre sürekli bir olgudur. Yaradılışın mükemmel gizemi karşısında her akıl kayıtsız kalır ve ondan kopamaz. Kendini dinden soyutlayanlar dahi bu duyguyu bir şekilde sanatta, ilimde, edebiyatta, vs. bir yerlerde yansıtırlar. Dinden uzaklaşanlar da soluğu başka yerde almaya çalışırlar fakat hiçbir soluk, onlara dinin verdiği tatmini sağlayamaz. Din dışındaki neredeyse tüm kıymetler ve değerler değişebilir, ilim bile birbirinin yerini dolduran teorik şemalardan oluşturulmuştur. Oysa din olgusu, sarsılmaz bir niteliğe sahiptir ve bu özelliğiyle insana güven verir. Buna rağmen dinden uzaklaşanlar da olabilir lakin bu durumun altında yatan ayrı bir mesele vardır. Güngör'e göre insanların dinden uzaklaşma sebeplerinden en önemlisi, sosyal değişmelere bağlı olarak din adamlarının dini bir "sosyal müessese" olarak değil de "ideolojik perspektif" olarak değerlendirmeleridir. (Güngör, 2000: 204-205)

Sarsılmaz niteliğe haiz olan din olgusu, aynı zamanda bir kültürün kaynağını da teşkil eder. Güngör de Türk kültürünün en temelde İslam'a dayalı olduğunu ve İslami gelenekle oluşturulan unsurların Türk kültürü açısından çok kıymetli olduğunu söyler. Bunun yanı sıra Güngör'e göre din, dünya üzerinde her yerde ve her dönemde görülen kültürel alışveriş ve temaslarda önemli bir yere sahiptir. Bu alışverişler vesilesiyle İslam da, getirdiği yeni dünya görüşü ve sosyal düzen anlayışı ile toplumun yapısını ve

işleyişini de hesaba katarak aynı anda hem idealist hem de realist bir inanç sistemi oluşturmuştur. İslam'ın bu özelliği, onun benimsenme katsayısını artırarak kültürel alışverişlerde daha çok rol oynamasını sağlamıştır. Böylelikle İslam cemiyeti, başka sistemlerden bazı unsurları sosyal bir zaruret ve dini bir izin çerçevesinde kendine dahil etmiştir. (Güngör, 2018: 49-50)

Bu kültürel bağlamda Güngör ayrıca, millet anlayışının bizde ve Batı'da tamamıyla farklı tabanlara oturtulduğunu belirtmiştir. Ona göre bizdeki millet anlayışı tıpkı kültür gibi İslam temelli bir yapıya sahiptir. “Millet de zaten maddi bir varlığa mana veren bir manevi bağlantı sisteminin adı değil midir?” diyerek Güngör, milletin kültürel ve manevi yönünün ağırlığına vurgu yapmıştır. Batı'da ise her şey pozitivist ve materyalist emeller üzerine inşa edildiği için Batı'nın millet anlayışı da bu minvalde oluşturulmuştur. Bizde ise; ümmet için millet olma, yani kabile kültüründen ziyade farklı Türk topluluklarının İslam medeniyeti ile birbirine bağlanması söz konusu olmuştur. (Güngör, 1990: 197; 200)

Bununla birlikte Güngör, Batı'da oluşan kültürel ortam ile din ilişkisi hakkında görüşler ileri sürmüştür ve bunu da Batı pozitivismi üzerinden yorumlamıştır. Ona göre, bilimin maddi-manevi her türlü ihtiyacı karşılayacağına olan pozitivist inanç; peş peşe yaşanan dünya savaşları, manevi kıymetlerin çözülmesi, anomi (sosyal çözülme) hali gibi ciddi toplumsal sarsıntıları da beraberinde getirmiştir. Manevi birliği kaybolan cemiyetlerin bu tip sarsıntıları atlatalmaları için de Güngör'ün ifadesiyle, “Faşizm” ve “Komünizm” gibi iki yeni modern din ortaya çıkarılmıştır. İlmi bakımdan bir dayanağa sahip olmayan postülalarla doğan bu iki ideoloji, insanlığın bir kadere bağlı olduğunu iddia etmesiyle bir din gibi hareket etmiştir. Buradan yola çıkarak Güngör, insanların dinden tamamen koptuklarını zannettikleri fakat aslında bir dinden ayrılıp başka bir dine geçtiklerini ifade ederek insanlardaki din duygusunun hiçbir zaman öldürülemeyeceğinin altını çizmiştir. Ona göre sosyal müesseseler içinde din, en köklü ve evrensel müessesedir. Misal olarak, toplumumuzun geleneksel kültüründe dinin yeri çok büyüktür. Bunun yanı sıra dinsel ihtiyaçlar hiçbir zaman değişmemektedir, sadece bu ihtiyaçların tatmin şeklinin değişmesi söz konusu olabilir. (Güngör, 1990: 171-173)

Bilhassa İslam Tasavvufunun, geleneksel kültürümüzde önemli bir yer teşkil ettiğini söyleyen Güngör, kültürümüzün önemli simalarının çoğunu mutasavvıfların

oluşturduğuna da dikkat çekmiştir. Türk kültürünün seçkin şahsiyetlerinden olan Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş, Hacı Bayram gibi sufilere duyulan saygıyla birlikte kimse onların milletimize hizmetlerini inkar edemez. Fakat Güngör, tasavvufta yapılan birtakım yanlışların olduğunu ve bu yanlışların İslam kültürünü menfi yönde etkilediğini belirtir. Bu menfi etki; tasavvufun, “en kaliteli zihinleri, en parlak zekaları kültür hayatının dışına çekmesi ve onları kısırlığa mahkum etmesi”dir. Oysa bir topluma ait olan kültür, sürekli olarak o toplumla organik bir ilişki halindedir. Fakat bazı mutasavvıflar, öğretilerine dayalı olarak toplumu hep arka plana atmış ya da yok saymışlardır. Güngör bunlara örnek olarak Gazali, Mevlana gibi önde gelen isimleri vermiştir. Ona göre mutasavvıfların asıl amacı, bir “metafizik teorisi” geliştirmek değildir ki bunu zaten filozoflar da yapmaktadır. Onların en temelde; “insanın iç hayatına muazzam bir zenginlik kazandırmaları ve imanın tam manasıyla yaşanması hususunda bize bir çeşit öğretmenlik yapmış olmaları” lazımdır. Zira İslamiyet, insanlara iç ve dış diye iki ayrı hayat tanımaz; iman sahibi biri, varlığını tümüyle iman aşkıyla doldurmalıdır. Dış dünya da tıpkı iç dünya gibi bir gerçeklik teşkil ettiği için ikisi bir bütündür; bu yüzden tamamıyla iç dünyaya kapılarak dış dünyaya sırt çevirmek de doğru bir hareket değildir. Bir mutasavvıf, aynı zamanda İslam toplumunun dünya üzerindeki meselelerine yönelik adımlar da atmalıdır. (Güngör, 2018: 151-159)

Mutasavvıflara yaptığı eleştirilerin yanı sıra Güngör, cumhuriyetin ilk dönemindeki inkılapçı aydınların, kültür politikaları kapsamında dine karşı takındıkları menfi tavırlarını da eleştirmiştir. Zira o dönemin Batılılaşma cereyanı doğrultusunda yürütülen kültürel politikaları; dini toplumsal hayattan alıkoyan, daha pozitivist ve seküler bir havaya haizdir. Sahip olunan bu pozitivist ve seküler tavır Güngör, şöyle izah etmiştir: “Batıcılık adına o zaman Türk aydınları arasında hayli yaygın olan pozitivist anlayışa büyük yer veriliyor ve Pozitivizm daha çok vülger bir materyalizm şeklinde anlaşılıyordu. Mesela devlet okullarında öğrencilere dinin bir vicdan işi olduğu, devletin buna müdahale etmeyeceği söylenirken hürriyetçi ve laik bir tavır gösteriliyor, buna karşılık maddi tabiatın dışında insan zihninin tasavvur ettiği her şeyin uydurma olduğu söyleniyordu.” (Güngör, 1984: 102)

Dönemin bu çelişkili pozitivist ve sekülerist doğasına karşı çıkan Güngör, din olgusunu maneviyat temelli olarak şu şekilde tanımlamıştır: “Din bir ahlak sistemidir,

tabiatın kör kuvvetlerine değil de, sosyal kıymetlere öncelik verir. Bu yüzden dinde mesela biyolojik tekamüle ait bilgilere değil, Adem ve Havva istiaresine rastlıyoruz. Bu istiare insan organizmasının nasıl meydana geldiğini değil, insanın dünyadaki yerini ve önemini bildirir.” (Güngör, 1990: 185) Yani ona göre, sosyal değerlerle örülü dine pozitivist bir anlayışla yaklaşamaz.

Bu görüşleri doğrultusunda Güngör, Batı ile mücadele neticesinde ortaya çıkan İslami reformların Türkiye’ye sirayet edişiyile ilgili yorumlamalar da yapmıştır. Ona göre bu reformlar, Batı’daki bilimsel ve rasyonalist tavırların İslam dünyası üzerinde manevi bir tahakküm kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise; meşrutiyetle birlikte, din ile bilim uzlaşısının sağlanabileceğine ve İslamiyet’in modern medeniyete kolay bir şekilde ayak uyduracağına dair görüşler baş göstermiştir. Ona göre bu aşamada bizzat yapılmak istenen; Sünni Müslümanlığın akılcı geleneğini belirgin hale getirmektir. İslam mütefekkirlerinin çoğu; modern medeniyete dahil olma amacıyla bilim ve fen alanlarının İslamiyet’e yabancı unsurlar olmadığını ve İslamiyet’in her türlü hurafeden ya da akıl dışı şeylerden uzak olduğunu öne sürmüştür. Ve bu şekilde davranılarak Güngör’e göre şöyle bir tablo ortaya çıkarılmıştır: “Böylece Batı medeniyetinin o çağda adeta ilah haline getirdiği ‘müsbet ilim ve fen’ Müslüman mütefekkirler için de en büyük değer olmuş, o kadar ki ‘müsbet düşünce’ adına kültürün ilk bakışta müşahhas bir fayda veya fonksiyonu görülmeyen tarafları derhal feda edilmeye hazır olunmuştu.” (Güngör, 2018: 6-7)

2.3. “ÂLEMŞÜMUL” VE “HAYATİ” BİR MESELE: KÜLTÜR-MEDENİYET DEĞİŞMESİ

“Önümüzdeki yıllarda medenî gelişmemizin daha süratlenmesi beklenebilir, ama kültür problemine çâre bulunmadıkça medeniyetteki yeniliğimiz bizi dağılmaktan kurtaramayacaktır.” (Güngör, 1990: 120)

Öncelikle belirtmelidir ki; Güngör’de kültür-medeniyet ayrımı, dönemin önde gelen düşünürleri tarafından yapıldığı gibi ele alınmıştır. Yani kültür, toplumun manevi değerleri; medeniyet de teknik ya da teknoloji gibi daha somut unsurlar olarak kabul edilmiştir. Bu minvalde Güngör, kültür-medeniyet ayrımında kültürü daha mühim görüp ön plana çıkarmış; kültür-medeniyet değişmelerinde de esas noktanın kültür

değişmelerinde yattığını ileri sürmüştür. Ona göre bilhassa toplumsal değişmeler ekseninde, kültür ve medeniyet ayrımı yapmak son derece yanlış bir tutumdur. Zira onun anlayışına göre, medeniyetin temelinde kültür barınmaktadır. Bu sebepten ötürü, kültürü bırakıp sadece medeniyeti alma gibi bir durum söz konusu olamaz. Güngör bu noktada, Gökalp'ın keskin ayrımına karşı çıkan bir tavır sergileyerek, kültür ve medeniyetin iç içe geçmiş meseleler olduğunu defaatle dile getirmiştir.

Sosyal camiada, kültür tanımları üzerinde az çok ortak bir kanaate varıldığını dile getiren Güngör, aynı şeyi medeniyet için söylemenin güç olduğunu belirtmiştir. Medeniyet kavramına sosyolojik manada bizde ilk değinen Ziya Gökalp'tır ve Güngör, onun medeniyet tarifini şu şekilde izah etmiştir: “Medeniyet kültürler arasında öğrenme yoluyla birbirine geçen ve bu suretle ortak hale gelen unsurlara denmektedir.” Yani Gökalp'ın, medeniyeti, milletlerin ya da toplumların birbirine benzer yanlarıyla; kültürü de milletleri ya da toplumları birbirinden ayıran yanlarıyla ifade ettiği anlaşılmıştır. Lakin Güngör, bu tanımlamaların bir yere kadar doğru olduğunu söyler. (Güngör, 1990: 76-77) Bu minvalde Güngör'ün medeniyet tanımı ise esasen şöyledir: “Bir medeniyet her şeyden önce bir değerler, inançlar sistemidir. Müesseseler bu değer ve inançların birer eseri olarak ortaya çıkar.” (Güngör, 1998a: 93)

Ortaya atıldığı günden beri tartışma konusu olan kültür-medeniyet ayrımı, kimilerine göre yapay bir ayrımken kimilerine göre daha da keskinleştirilmesi gereken bir ayrımdır. Güngör bu ayrımı, yalnızca bir kavram meselesi olarak değil; “millet hayatına nasıl bir yön vereceğimiz konusundaki isteklerimize objektif veya ilmi destek bulma gayreti” olarak görür. Bundan dolayı bu ayrım, toplum için hayati bir önem taşımaktadır. (Güngör, 1989: 9) O, ilk olarak Ziya Gökalp'ın çıkardığı bu ayrımın temelini, Türkiye'nin pratik endişesine bağlamıştır. Bu endişenin kaynağını da; Batı'nın medeni ve teknolojik unsurlarıyla beraber onun sosyo-kültürel özelliklerinin, inançlarının, geleneklerinin de benimsenip benimsenmeyeceği problemi oluşturmuştur. Bu kontekste münevverlerin çoğu, sadece maddi ve teknolojik unsurların değiştirmesinden yanayken daha az bir kısmı, hem teknolojik unsurların hem de kültürel kıymetlerin değişmesi taraftarıdır. (Güngör, 1989: 10-11)

Güngör, bu iki kavramın Gökalp'tan sonra da sosyal bilimlere meşgul ettiğini söylemiştir. Antropolojide kültür tanımı maddi ve manevi olmak üzere ikiye bölünerek

yapılmış; maddi kültür değişiminin ve etkileşiminin daha kolay olacağı savunulmuştur. Bu değerlendirmeye göre bir kültürden diğerine en kolay aktarılanlar, iletişimi en kolay olanlar yani maddi unsur ve davranışlardır. Fakat Güngör, bu görüŖe katılmayarak kültür konusunda bir ayırımın varlığına dikkat çekmiştir. Ona göre kültür; “inançlar, bilgiler ve heyecanlar bütünü”dür ve maddi unsurlar olarak sayılamaz. Bu manevi kültür, ancak uygulamalar yoluyla maddi şekillere dönüşürler. Buna örnek olarak Güngör, namaz kılma ibadetini vermiştir. İslam dini ve inancı, manevi boyutu teşkil ederken; camiler, dini kıyafetler, namaz kılarken yapılan fiziksel aktiviteler; maneviyatın maddi ve somut olarak yansıyan halleridir. Burada biraz da Webervari anlamacı sosyoloji devreye girer. İslam inancına tamamıyla yabancı olan biri, namaz kılan birini dışarıdan bir gözle izlediğinde spor yaptığını düşünebilir. Aslolan bu hareketin ardındaki manevi inancı, manayı kavrayabilmekte gizlidir. (Güngör, 1989: 15)

Güngör, ilim adamları tarafından kültür ve medeniyet arasındaki farkın, gaye ile vasıta arasındaki farka bağlanmasını da değerlendirmiştir. Onlara göre; medeniyet, beşeri hedeflere ulaşmak için kullanılan vasıtalar iken kültür, bu hedeflerin ta kendisidir. Mesela bir ‘tuval ve yağlı boyalar’ medeniyete dahil olan şeyler iken ‘resim yapma sanatı’ kültüre dahil olan kısmı teşkil eder. Kültürde söz konusu olan şey, insan ihtiyaçlarının bir şekilde tatmin edilmesi ya da karşılanmasıdır. Bu değerlendirmeler hususunda Güngör bizi bir noktada uyarmak ister; sözü edilen bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmamalıdır. Zira kültürün medeniyet potasında eritilerek kullanılması ya da kültürün “milli eğitim” yerine kullanılması gibi ‘kültür kavramı kargaşalığı’, ona göre Türk kültürünün yitirilmesine yol açan en mühim sebeplerdendir. (Güngör, 1990: 116-117) Bunun yanı sıra Güngör, kültür ya da manevi nizam ile medeniyet ya da maddi nizam arasında keskin bir çizginin olmadığını belirtmiş, bunların karşılıklı olarak etkileşimde bulunduğunu da eklemiştir. Yani ona göre, kültür ile medeniyet arasında tek yönlü bir etkileşimden bahsedilemez. (Güngör, 1989: 16-17)

Kültür ve medeniyet değişimi hususunda ise Güngör, eski-yeni ayırımının medeniyet üzerinde doğru bir kullanıma sahip olduğunu fakat aynı kullanımın kültür için yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre kültürdeki eskilik-yenilik ile medeniyetteki eskilik-yenilik aynı anlama haiz değildir. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte kültürün de ilerlediği ve bunun neticesinde de eski kültür-yeni kültür diye bir

ayrıştırmanın ortaya çıktığı algısı yanlış bir algıdır. Zira medeniyet, daima ileriye giden bir gelişme seyrederek fakat medeniyet ile kültür her zaman el ele yürütülemediği için aynı şey kültür için söylenemez. Ayrıca kültürde yeni olanın eskisinden daha ileriye dönük, daha iyi ve daha mükemmel olması söz konusu değildir. Nitekim bir kültürdeki eski kıymetler, yenilerinden daha iyi de olabilmektedir. (Güngör, 1990: 117-118)

Güngör'e göre kültür değişmesi, medeniyet değişmesinden çok daha zordur. Zira bir kültürde hangisinin daha iyi olduğu konusu, ispata değil inanca dayanır. Bu ölçümler ancak ve ancak, insanların kıymet hükümleri ile yapılabilir. Bu yüzdendir ki vasıtalar hususunda kolaylıkla eskisini bırakıp yenisini alan insanlar, aynı hareketi inançları hususunda gösteremezler. Bazı durumlarda ise; medeniyet değişmesi ne kadar iyi olursa olsun, eğer bu değişim kültür kıymetlerinde ciddi bir soruna yol açacak nitelikteyse toplum tarafından ya hiç alınmaz ya da milli kültür kalıbına sokularak girer. (Güngör, 1990: 119)

Bizdeki kültür-medeniyet değişmesi hususunda ise Güngör; Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçince kazancımız ve kaybımızın ne olacağını cevabını, kültür-medeniyet ayrımında aramıştır. (Güngör, 1989: 11) Yani ona göre bu âlemşümül ayrım meselesi, bizim için sadece akademik bir spekülasyon değil; değişmeler paralelinde alınacak tavır belirleyecek "hayati" bir meseledir. (Güngör, 1998a: 76) Bu ayrımında Güngör, kültürün altında topladığı unsurların değişmesinden ziyade gelişmesinden yana olmuş; medeniyetin altında topladığı unsurların ise kültürün gelişmesine engel olduğu müddetçe değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Güngör, Gökcalp'ın bu ayrımını önemli bir çatışmayı gidermesi bakımından övgü ile alkışlarken; anlık ihtiyaçların reçetesi şeklinde ele alış biçiminden dolayı hataların ve çelişkilerin bulunduğunu da belirterek kısmen eleştirmiştir. Bir yanda kültürel geleneklerine bağlı olanlar diğer yanda yenilik ve değişim ihtiyacı ile yanıp tutuşanlar arasında Gökcalp, böyle bir ayrım ile bu kargaşalığa bir nebze de olsa son vermiştir. Ama aynı zamanda da misal olarak dini; bir yerde medeniyet unsuru, başka yerde kültürel kıymet olarak göstermesiyle de paradoksal bir durumun içine düşmüştür. (Güngör, 1989: 12-13)

Ona göre Osmanlı'ya kadar tarihimizin her döneminde hem kültür hem de medeniyet katlanarak ilerlemiş, medeniyet geliştikçe kültür de gelişmiştir. Fakat onun tabiriyle 'Batılı yeni Türkiye' ile geçmişin kültür birikimine rest çekilerek bu birikim

yok sayılmış ve Batılı tarzda yeni bir kültür oluşturmaya çalışılmıştır. (Güngör, 1990: 120-121) Mesela, Latin harflerinden oluşturulan yeni dil ile özellikle genç kesim, atalarının yazdıklarına yabancı kalmış; geçmişinden kalan kültürel mirasları ve tarihini anlayamadan geleceğe doğru yol almaya çalışmıştır.

Yani, “Batılı yeni Türkiye” ile birlikte biz “kaybedilmiş bir medeniyetin çocukları” haline geldik. Güngör’ün burada anlatmaya çalıştığı şey; eski görkemli Osmanlı medeniyetini inkar ettiğimiz için sahipsiz birer çocuk gibi ortada kalmış olmamız ve yeni medeniyeti inşa ederken bu sahipsizliğin verdiği başıboşluktan dolayı bir şey hissetmeyişimizdir. Güngör’e göre, Osmanlı İmparatorluğuna ait Türk-İslam medeniyetini inkar ederek ve gelişmemizin önündeki en mühim engel olarak görerek bu medeniyeti kendi ellerimizle kaybetmiş bulunmaktayız. Güngör bu durumu ‘saldırganla özdeşleşme’ olarak adlandırdığı psikolojik analizle açıklamıştır. Yani biz, düşman olan Batı’nın bize karşı tutumu ve tavrı karşısında içine düştüğümüz mağlubiyetin tesiriyle farkında olmadan Batı’ya benzeme çabasına giriştik. Düşmana benzeyerek kendimize düşmanın gözüyle baktığımız zaman ise; otomatikman kendimize de düşmanlık besledik. Güngör’e göre, kendi özünü inkara sürükleyen bu tavra karşı yapılması gereken; bilinenlere (Batı medeniyetinin temel değerlerine, bilim anlayışına) karşı şüphe etmektir. (Güngör, 1984: 138-139)

Ayrıca Güngör, Avrupa’nın kültür ve medeniyetinin birbirine eşit kavramlar olmadığını fakat bu iki kavramın Batı’da son derece kaynaşık/bütünleşik hale geldiğini söyler. Mekanikleşme, çalışma disiplini ve rasyonel düşünceyle harmanlanan modern teknik sisteminin iş ahlakına, sosyal ve kültürel ahlaka da yansımalarıyla Avrupa’nın maddi ve manevi değerleri birbirine karışmıştır. Bundan dolayıdır ki, Protestan inancı ve ahlakı, bu dünyada insanlara çok kazanmanın ve sermaye birikimi yapmanın öbür dünyada cennet vaat ettiğini aşılır. Burada böyle bir bütünlük kazanan bu iki kavramın Batı dışında bir yere aktarılması, mana değişimine yol açar. Güngör, bu olaya “değiştirerek bünyeye alma” ya da “özümleme” adını vererek; “herhangi bir unsur hangi bütünün bir parçası oluyorsa o bütün tarafından özümленir” diye açıklamıştır. (Güngör, 1989: 24) Yani başka bir millettен alınan herhangi bir unsur, bize şeklen ne kadar benzer olursa olsun asla aynı mahiyetle geçemez. Çünkü her milletin beden ölçüsü ya da

popüler bir tabirle ‘proporsiyonu’ farklı olduğu için alınan unsurlar, topluma göre yeniden muhteva kazanır.

2.4. KÜLTÜREL TABİATIN VASIFLARI: MİLLİ KARAKTER ANLAYIŞI

“Türk milletinin yakın tarihe kadar geliştirmiş olduğu vasıflar, onun büyük bir kültür değişmesi içine girerken ne durumda bulunduğunu göstermek bakımından büyük bir önem taşımaktadır.” (Güngör, 1989: 162)

Güngör, milli kültürümüzün doğası ile Türk milli karakteri arasında sıkı bir ilişki kurmuştur. Bu minvalde onun, Türk milli karakter özelliklerine değinme amacı; milli kültürün gelişmesine katkıda bulunan niteliklerini belirtmek ve Türklerin bu nitelikleri yakın tarihlere kadar ne kadar iyi koruduğunu göstermek olmuştur. Bu amaçlara ek olarak Güngör şu cümleye de yer vermiştir: “Kültür değerleri esas itibariyle ideal değerlerdir; her kültür, kendi mensuplarını bu ideallere azami derecede yaklaştırmaya çalışır.” Dolayısıyla, Türklerin kültürel değerleri aracılığıyla sahip olduğu vasıflar, onu diğerlerinden ayıran en önemli göstergeleri oluşturmaktadır. (Güngör, 1989: 162)

Güngör, Türk milli kültürünü oluşturan en temel üç unsurun; din, dil ve tecrübe olduğunu söylemiş, bununla birlikte Türk milli karakteriyle ilgili bir dizi özellik saymıştır. Ona göre Türkler, neredeyse ilk zamanlardan beri aynı değer ve inançlara haizdir. Misal olarak; Göktürklerin “Gök Tanrı” inancı ile Osmanlı İmparatorluğunda padişahlar için kullanılan “Zıllukkah-i fi’l -arz” (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) inancının birbirine benzer olduğunu söylemiştir. Güngör bu inancın, Türk toplumunun hem askeri hem de medeni yapıları üzerinde etkisi olduğunu da belirtmiştir. Ona göre, Türklerin hakimiyet ve fetih fikri de bir milli karakter niteliği taşır. Zira Türkler, göçebe kültürün etkisiyle katı ve sağlam bir disiplin içinde yaşadıkları için onların kazandığı “dinamik savaşçı” vasfı, hakimiyet ve fetih fikrine ön ayak olmuştur. Türklerin yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte ise bu düzen, devlet üstünlüğü şeklinde devam etmiştir. Ayrıca Türk toplumunun bu hakimiyet özelliği, İslamiyet’ten önce de sonra da din temelli bir nitelikte olmuştur. Mesela İslamiyet’in kabulünden sonra hakimiyet fikri ‘gaza’ ve ‘cihad’ anlayışlarına dayandırılmıştır. Nitekim bu anlayışlar; sömürgeci zihniyetten tamamen uzak bir şekilde yaratıcının ve İslam’ın şanını her yere duyurma maksadı taşımıştır. (Güngör, 1989: 136-138)

Onun ifadesine göre Türkler; Müslüman olduktan sonraki yeni hayat düzenini, eski geleneklerinin önemli bir kısmını sürdürmeye devam ederek inşa etmişlerdir. Bu yeni hayat düzeninde İslam inancı, hem sosyal hayatı hem de politik-iktisadi hayatı şekillendirmiş ve böylelikle yeni bir Türk-İslam medeniyeti kurulmuştur. Türkler, kurulan yeni medeniyetin çatısı altına dahil olmakla birlikte diğer milletler ile kültürel alışverişlerde bulunmaya da başlamıştır. Yeni medeniyetin temelini oluşturan İslam inancının yeri, Türkler açısından hayli büyük olmuş ve bu inanç Türklerin tarih sahnesindeki konumunu üstlere taşımıştır. Güngör'e göre bu güçlü İslam medeniyetinin doğuşunda kuşkusuz ki İslamiyet'in; yerleşik hayat içinden çıkması ile bu hayatı düzenleyen bir sistem olması ve Türklerin en köklü devletlerini ekseriyetle yerleşik hayatla birlikte kurması yatmaktadır. Dolayısıyla buradan hareketle, toplumsal yapıların siyasi yapılar üzerinde ne derece etkili olduğu da anlaşılmıştır. (Güngör, 1996: 159-160) Türklerin bir İslam medeniyeti kurması neticesinde ise; bu dönemde felsefe, ilim, sanat, musiki, mimarlık, edebiyat gibi birçok alanda özgün kültür adamları yetiştiği ve kıymetli eserler verildiği görülmüştür.

Türklerde din ile birlikte yürütülen devlet anlayışının üstünlüğünü sağlayan bir başka özellik, itaat ve disiplindir. Türklerin en köklü ve sürekli niteliklerinden biri olan disiplinin; eski Çin tarihinde, Türklerin savaşlarda galip gelmesini sağlayan bir vasıf olduğuna işaret edilmiştir. Bu anlamıyla disiplin, özellikle Türk orduları bakımından önemli bir konuma sahip olmuştur. (Güngör, 1989: 138-150) Çevrelerinde daima düşmanları bulunduğu için Türklerin son derece disiplinli bir biçimde birlik ve beraberlik içinde yaşamak zorunda kalmaları, onların milli karakterlerini de bu yönde şekillendirmiştir. (Güngör, 1996: 57)

İtaat vasfına gelinirse; Türklerde devlete olan itaat, aynı zamanda İslam'a olan itaat sayılmıştır. Güngör de devleti, bireyleri koruyup gözetleyen bir baba ocağına benzetmiştir. Hakimiyet duygusuna bağlı olan diğer özellik ise, Türklerin hoşgörülü olmasıdır. Zira Türkler tarih boyunca azınlıklara tanıdığı çeşitli imtiyazlarla sulh içinde yaşamayı başaran bir millettir. Nitekim Türk tarihinde zorla din değiştirme olayına da din propagandalarına da çok fazla şahit olunmamış; hatta diğer ülkelerde dini baskılarına maruz kalanlara bu topraklarda rahat bir istihdam sağlanmıştır. İslam medeniyetinin manevi üstünlüğü ile birçok sistemi mağlup eden Türkler; cesaret, şecaat,

sadelik, teşkilatçılık gibi milli kabiliyetleriyle İslam medeniyetinin maddi yönünü de kuvvetlendirmiştir. (Güngör, 1989: 138-148)

Bunlara ek olarak Güngör, Türklerin istiklal ve hürriyetleri için devleti gerekli görmelerini; onların göze çarpan en önemli vasıflarından biri olan güçlü teşkilatçılık yeteneğine haiz olmalarına bağlamıştır. Zira minimum iki bin beş yüz yıllık tarihlerinde Türk toplumunun devletsiz kaldığına şahit olunmamıştır. (Güngör, 1996: 54) Tarihin her döneminde muhakkak bir Türk devletinin var olduğu düşünülürse, Türk milletinin ne kadar zengin ve köklü bir mirasa sahip olduğu da bu hususta bir kez daha belirtilebilir.

Güngör'e göre Türk milletinin ayırt edici bir başka karakteri ise; kadere rıza göstermek ve tevekküldür. İnsanın kendi iradesiyle hareket eden ve davranışlarının sorumluluğunu taşıyan bir varlık olmasıyla beraber Türk milletinde, İslamiyet'ten önce de sonra da tüm olayların bir yaratıcının iradesiyle gerçekleştiğine dair inanç mevcuttur. İnsan, kader rıza göstererek tevekkül eder; yani yaratıcının takdirini sabır ve sükûnetle karşılar. Kader olgusu, sadece bilgisizlik noktasında kullanıldığında insanı yanlışla sürüklemiştir. Bilgisizlikten uzak durulduğu sürece bu vasıf, insanlar ve toplumlar için hiçbir sorun teşkil etmeyecektir. (Güngör, 1989: 157-158)

Bizatihi Osmanlı Türklerinin milli karakterlerinde “vekar”, “ağırbaşlılık”, “durgunluk” gibi vasıflar barındığını söyleyen Güngör, dünya üzerinde bu denli sükunetli bir milletin eşi benzerine rastlanılmadığını dile getirmiştir. Ona göre ağırbaşlılık, Türklerde eski kültürden beri var olan bir karakterken İslam kültürü ile birlikte daha çok pekiştirilmiştir. Vekarın da ciddiyetin de toplumun en üst tabakasından en alt tabakasına kadar Türk milleti olarak herkesin müşterek karakteri olduğunu da bu düşüncelerine ilave etmiştir. Türk milleti, vekara verdiği önemden ötürü, dilini bile tüm yabancı unsurlardan arınık tutma gayreti göstermiştir. Ayrıca Güngör'e göre Türk milletinin hem ordu-millet anlayışında hem de sosyal tabakalaşma anlayışında tecrübe ve liyakat esasına dayalı bir sistem vardır. Bundan dolayı da Türk siyasi ve idari sistemi, eşitlik anlayışı üzerine kurulmuştur. Güngör, özellikle İslamiyet'ten sonra herhangi bir tabakalaşmanın mevcut olmadığını ve her makam için sadece üç şartın aradığını; bu üç şartın: “Müslüman olmak”, “Türkçe konuşmak” ve “mesleğinin ehli olmak” olduğunu dile getirmiştir. (Güngör, 1989: 152-156)

3. KÜRESELLEŞEN MODERNLEŞME KONTEKSTİNDE GÜNGÖR'ÜN KÜLTÜR ANLAYIŞI

Elinizdeki bölümde, öncelikle Erol Güngör'ün modernleşme ile ilgili görüşleri çerçevesinde kültür değişmesi anlayışı ele alınmıştır. Yani Batılılaşma adı altında milli kültürün ne gibi tesirlere maruz bırakıldığı, Güngör'ün perspektifiyle değerlendirilmiştir. Daha sonra ikinci alt başlıkta ise; Güngör'ün kültür-medeniyet ve teknoloji anlayışı, küreselleşme açısından yorumlanmaya çalışılmıştır.

Birçok düşünürün mutabık olduğu görüşe göre küreselleşme, kavram olarak güncel olmakla birlikte içerik olarak çok eskilere dayanmaktadır. Bu perspektifle küreselleşme, tarihsel kontekstte üç temel dalgadan oluşmaktadır. En genel anlamda ilk dalga, tarım toplumuna; ikinci dalga, sanayi toplumuna; üçüncü dalga ise, günümüz bilişim ve teknoloji toplumuna tekabül etmektedir. Bu şekilde üç döneme ayrılan küreselleşme süreci; esasında en fazla yoğunluğunu üçüncü dalga olan bilişim çağında göstermiştir. Güngör'ün yaşadığı dönem ise, ikinci dalga küreselleşme sürecine denk düşmesiyle birlikte; onun bilhassa kültür-medeniyet ve teknolojik değişmelere getirdiği yorumlar, şimdinin üçüncü dalga küreselleşmesiyle de ilgili mühim imalar taşımaktadır.

İnsanlar ve toplumlar üzerinde derin tesirler bırakan modernleşme ve küreselleşmenin değişim rüzgarında, nereye savrulacağını bilmeyenlerden olmamak adına kültürel sahaya yoğunlaşmak önem arz etmektedir. Yani bu süreçlerin kültürü bertaraf edici ya da kültürel tehditler oluşturucu boyutlarına karşın, toplumu toplum yapan kültürel değerlerin ve insanı insan yapan manevi kıymetlerin üzerine düşmek gerekir. Nitekim küreselleşen modernleşmeyle birlikte maneviyatın yerini maddi şeylerin aldığı bir ortama doğru sürüklenen toplumlar, değerini kaybeden birçok şeyin içinde bir yerlere tutunma ihtiyacı hissederler. Manasını kaybetmiş böyle bir devirde, Erol Güngör gibi bir “mana adamı”nın bize kılavuzluk etmesi, bu tutunma ihtiyacında bizlere yardımcı olacaktır. Zira Güngör; inancına, imanına, değerlerine bağlı bir şahsiyet olmakla birlikte aynı zamanda kültürün taşıyıcısı ve yaşatıcısıdır. Öyle ki, o dönemlerde tarihî ve kültürel bağlamından koparılan Türk düşünce dünyasında bir sığlaşma yaşanmışken; Güngör'ün kopan bağlar arasına inşa ettiği köprü sayesinde düşünce dünyası yeniden derinlik kazanmıştır. Kendi kültüründen ve tarihinden utanan epistemik cemaat karşısında Güngör, ‘kendinden utanmayan bir aydın’ olarak

geleneğine, inancına, geçmişine ve kültürüne sahip çıkan bir kaygıyla duruşunu sergilemiştir.

Bu minvalde üçüncü ve son alt başlıkta ise, Erol Güngör'ün *Dünden Bugünden: Tarih-Kültür-Milliyetçilik* kitabında bulunan bir bölüm ekseninde, yabancı kültür ile yerli kültür karşılaşmasına dair verdiği ipuçlarına değinilmiştir. Yabancı kültür iktibas sırasında milli kültür ile ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar, Güngör'ün fikri kontekstiyle beraber bu başlığa aktarılmıştır. Bu aktarımın; günümüz küreselleşme ve modernleşme sürecindeki kültürel etkileşim ve dönüşümler hakkında bizlere yol göstereceği düşünülmüştür.

3.1. GÜNGÖR'DE MODERNLEŞME, BATILILAŞMA VE KÜLTÜR DEĞİŞİMİ

“Pek çok kimse eski medeniyetimizi bıraktığımızı, ancak yenisini de benimseyemediğimizi söyler ve asıl problemin Batılılaşmamış olmamızda yattığını iddia eder. Kısacası, aydınlarımızın Batıcı olanları kadar muhafazakâr görünenlerinde de ortaklaşa kabul edilen nokta eski medeniyetimizin yetersizliği, yenisinin ise bir türlü alınamayışıdır. Halbuki bizim burada anlatmaya çalıştığımız düşüncede, bizzat bu Batı medeniyeti denen şeyin bir sorguya çekilmesi ve eski medeniyetimizle ilgili harcıâlem görüşleri bir tarafa bırakıp onu yeniden değerlendirme gereği üzerinde ısrarla durulmaktadır. Şimdiye kadar hep önce iman sonra şüphe yolunu tuttuk, şimdi de şüphe ile başlayarak imanı arayalım.” (Güngör, 1984: 140)

Güngör, bizim modernleşme çabamızı, babasına özenen ve onun gibi hareket etmeye çalışan bir çocuğa benzetmiştir. Bu benzetmede, toplumumuzun kendini Batı'dan aşağı görmesi söz konusudur. Zira Türk toplumu nazarında Batı, yetişkin ve olgunken bizler çocukluk çağındaydık. Böyle bir algının olduğu ortamda Güngör'e göre yapılması gereken şey, peşin hükümlerden kurtularak modernleşme meselesini yeniden düşündürmektir. Nitekim ona göre: “Eğer medeniyet Batıda görülen kültür malzemesinden ibaret değilse, medeniyetsizlik denince onların zıddını anlamayacaksak, o halde bir Türk medeniyeti de vardır ve başlıbaşına bir kıymet ifade eder. Üstelik bu medeniyet bizim sosyal karakterimizin eserdir ve onu aksettirir.” Yani Batı medeniyeti ile Türk medeniyeti, birbirinden bağımsız iki ayrı kıymettir. Bu nedenle, Batı medeniyetini tamamen reddetmek de topyekun kabul etmek de mümkün değildir. Her şeyden önce kendi medeniyetimize dönmeli ve onu, Batı medeniyetinin kıymet hükümlerinden ayrı

bir şekilde incelemeliyiz. Bu yolda bazı Türk tarihçilerinin ve aydınlarının yaptığı gibi, Batı’da değerli olan şeylerin Türk tarihindeki benzerlerini bulma çabasına düşülmesi son derece yanlış bir tutum olacaktır. Aynı şekilde, Batı’nın Türk milletinde övgüyle bahsettiği şeyler aracılığıyla ileri bir toplum olduğumuzun farkına varmak gibi bir hataya da kapılmamak gerekir. Zira Türk medeniyeti, kendi başına bir değerler ve kıymetler bütünüdür. (Güngör, 1984: 143-144)

Modernleşmeyle ilgili olarak Güngör öncelikle bize şu soruyu sorar: “Biz Avrupalılaşmak mı istiyoruz yoksa medenileşmek ya da gelişmek mi? Türk milleti önce buna karar vermelidir. Avrupalılaşmak, düpedüz Batı taklitçiliği anlamına gelmektedir. Ona göre, bizim modernleşme sürecimiz de bu istikamette ilerlemiştir. Zira Güngör, Türk modernleşmesinin bir “Batılılaşma politikası” olduğunu savunur. Bu politikada, Batı taklitçiliği yoluyla Batı’nın şekilsel tezahürleri bize aktarılmaya çalışılmış ve milli kültür olumsuz tesirlere maruz bırakılmıştır. O halde, Güngör’ün Batılılaşma politikası olarak gördüğü Türk modernleşmesi, aynı şekilde kültürel minvalde radikal bir proje olarak da kabul edilebilmektedir.

Güngör, bizde, Batı düşüncesinin ve medeniyetinin girmeye başladığı dönemin; İkinci Meşrutiyet dönemine tekabül ettiğini ve Batı düşünce geleneğinin oluşturulduğu dönemin ise, cumhuriyetten sonraki devreye denk geldiğini söyler. Ona göre cumhuriyet dönemindeki yeni nesil, geçmişle bağı koparılmış bir nesildir. Bu yüzden bu nesil, tepeden inme bir şekilde her şeyi yeniden icat etme zorunluluğuna düşmüştür. Eski kültür geleneğine yabancı olan yeni cumhuriyet nesli, dedelerinin yazdıklarını ve atalarının bıraktıkları mirasları hiçbir şekilde anlayamamıştır. Bu nedenle Türk düşünce geleneği de sekteye uğramış ve bazı sorunlar meydana gelmiştir. Mesela, cumhuriyet dönemindeki yeni nesiller, Türk milli kültürünün anahtarını kaybettiği için bu konu hakkında bilgi sahibi olamamıştır. Böyle kısır bir düşünce ortamı içinde kalan yeni nesillerin ilerleyebileceği tek bir yol kalmıştır; direkt olarak “Batı kültürüyle temasa geçmek.” Hâl böyle olunca, milli kültüründen kopuk olan bir toplumun yabancı kültüre sarılması ne kadar yarar sağlayabilirse Türk toplumu da o kadar ilerleyebilmiştir. Güngör, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “En kıymetli yıllarımızı Batı medeniyetini ve kültürünü öğrenmek yerine, bu medeniyetin uzak geçmişte hep Türkler tarafından yaratıldığını ispat etmekle geçirdik.” (Güngör, 1998a: 299-300)

Modernleşme serencamında zuhur eden kültür ve medeniyet değişmesinde ise Güngör, Batı'dan neyin alınıp/bırakılmasından ziyade alınanların ve alınamayanların bilançosunu çıkarmaya gayret göstermiştir. Bu doğrultuda, cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki modernleşme hareketlerinin aynı olmadığını; önceki ıslahat hareketlerinin Türk toplumunun noksan yanlarını tamamlamak adına atılan adımlar olduğunu, fakat cumhuriyet dönemi inkılaplarının bizzat kültür ve medeniyet değişmesi olarak gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Ona göre cumhuriyet inkılapları, teknolojik ve iktisadi değişmeleri olabildiğince yavaş tutarak ikinci plana atmış ve kültürel değişmeyi birinci sıraya yerleştirerek taklitçi bir tutum sergilemiştir. (Güngör, 1989: 40-41)

Sözü edilen kültürel değişmeler, akademik camiada da ses getirmeye başlamış ve konuyla ilgili çeşitli değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Bu görüş ve değerlendirmeler, Güngör'e göre en temelde üçe ayrılmıştır. Münevverlerin çoğunun dahil olduğu ilk görüş; Batı medeniyetinden milletimiz adına "sadece lazım olanların" alınmasına yönelik görüştür. Fakat bu lazım olanlar konusunda, ortak bir anlaşma söz konusu değildir. İkinci görüş ise; Batı medeniyetine ait unsurların seçilerek değil de "bir bütün halinde" alınabileceği, zira bu unsurların birbirinden ayrılamayacağına dair görüştür. Üçüncü görüşe göre ise; "milli kültür olduğu gibi kalmalı", bu kültüre Batı unsurları dahil edilmemelidir. (Güngör, 1990: 99)

Güngör, bu üç görüşte de birtakım hataların olduğunu söyler. Ona göre birinci görüşteki hata; kültür değişmelerini birer ihtiyaç listesi gibi hazırlamaya kalkışmaktan ileri gelir. İkinci görüşteki hata; bu görüşün tamamıyla Avrupalılaştırma anlayışından doğmuş olmasıyla ilgilidir. Güngör'e göre aslında 'Avrupa' diye tek ve ortak bir kültür ya da medeniyet mevcut değildir; Avrupa medeniyetini temsil eden şey, onun kendi milli kültüründen oluşturulmuş unsurlardan ibarettir. Burada Güngör, Batılılaşma ve Batılılara benzeme adına yapılan hareketleri eleştirerek bir milletin, asla başka bir milletin kopyası haline getirilemeyeceğini vurgulamıştır. Aynı medeniyete mensup olanların dahi her şeyiyle birebir benzeşik olamayacağını savunan Güngör, bu duruma örnek olarak; İslam medeniyeti altındaki Türklerin ve Arapların birbirinden farklı Müslümanlık anlayışlarına haiz olmalarını vermiştir. Üçüncü görüşün hatası ise, ilmi kaynağa sahip bir hatadır. Milliyetçi bir anlayışla ele alınan bu görüş, hiçbir kültürün saf ya da katıksız olamayacağını ve saf kültür isteğinde direktmenin bir milleti yerinde

saydıracağı ihtimalini göz ardı etmiştir. Zira bir kültür, ancak çoğunluğa göre şekillenerek saf ve milli bir karakter kazanabilmektedir. (Güngör, 1990: 101-104)

Bunun yanı sıra Güngör, kültür hadiselerinde sebep-sonuç ilişkisini irdelemenin son derece güç olduğunu belirterek Türkiye’de başarısızlıkla sonuçlanan kültür değişmelerinde iki temel unsurun etkili olduğu söylenmiştir. Bunlardan ilki, yabancı kültür unsurlarının ve Batı medeniyetinin zihniyet yapısındaki “pozitivist hakimiyet”tir. İkincisi ise, bu değişimin Türkiye’de “zorlayıcı bir şekilde” uygulanmış olmasıdır. Zira pozitivist ilkelere dayandırılmayan unsurlar, yani kolayca kavranamayan sosyal kıymetler ve bu kıymetlerin elini değdirdiği her şey; “akıldışı baskılar ve gericilikler bütünü” olarak algılanmıştır. (Güngör, 1990: 37-38) Bu zihniyetin neticesinde ise, sosyal ve kültürel unsurlar, ait oldukları toplumsal bağlamından soyutlanmaya çalışılmıştır.

Kültürel anlamda yaşanan bu olumsuz seyirlerin altında yatan nedenleri kavramak adına Güngör; Batılılaşma ekseninde yaşanan kültür değişmelerini hem sosyolojik hem de psikolojik bir analize tabi tutmuştur. Bu süreçte kendini daha zayıf gören kesim, kendisinden güçlü gördüğü kesimin boyunduruğu altında, onun dış özelliklerine daha çok ehemmiyet vererek asıl mahiyetin farkına varmamaya başlamıştır. Bu durumu Güngör, en genel anlamda şu şekilde izah etmiştir: “Kültür değişmeleri üzerinde şimdiye kadar yapılan araştırmalar göstermiştir ki, bir kültürün mensupları kendilerini karşıdakilerden daha aşağı gördükleri nispette yabancı kültürün daha ziyade prestij yaratan dış görünüşlerine önem vermekte, karşıdakilere hakim bir tavırla baktıkları zaman da daha çok gerçek ihtiyaçlarını giderecek unsurları almaktadır.” (Güngör, 1989: 140-141)

Ayrıca Güngör, modernleşmenin Batı’daki seyriyle ilgili de değerlendirmeler ortaya koymuştur. Bu hususta bilhassa Batı dünyasının modernite dinamiklerinden olan “kapitalizm” ve “Protestan ahlakı”ndan önceki toplum ile sonraki toplum arasında bir kritik yapmıştır. Ona göre, kapitalizm ve Protestanlığın ortaya çıkmasından önceki dönemde, belirli bir hudut çerçevesinde çizilen hayat nizamı vardı. İnsanlar; ailesine, akrabasına, çevresine, yaşadığı muhite, politik otoriteye ve kiliseye bağlı bir yaşam sürdürürken özgürlük duygusundan uzak da olsa bir mutluluğa sahipti. Zira yaşadığı hayatın bir anlamı, dünya üzerinde belli bir yeri mevcuttu. Fakat sosyal ve iktisadi

gelişmelerle özgürlüğe kavuşan insanlar; yavaş yavaş kültürel ve toplumsal bağlarından koparak yalnızlaşmaya, inançsızlaşmaya, ümitsiz olmaya başlamıştır. Mesela şehir hayatı; aile ve akraba bağlarının kesilmesine, kan bağı olan iki insanın birbirine yabancı olmasına yol açmıştır. Güngör'ün betimlemesiyle “yer ile gök arasında tutunacak hiçbir sağlam yer bulmadan” yalnızlığa sürüklenmiş modern insan, bir kıymet buhranı ve sosyal dengesizlik yaşamıştır. Bahsedilen kıymet buhranını Türkiye’de de derin bir şekilde yaşayan aydın zümresi, ilerleme hareketlerinde yanlış adımlar atmış; Batı toplumunun değişmesini sağlayan nedenleri araştırmadan değişimin sonuçlarını neden olarak göstermiştir. (Güngör, 1998a: 108-109)

Bu kontekstte Güngör, modernleşmenin bir tarifini veya metodunu vermek yerine; onun getirdiği yanlışları gözler önüne sererek, yapmamamız gerekenleri gün yüzüne çıkarmıştır. Güngör'ün fikriyatına göre bu yanlışlardan en büyüğü, modernleşmek yerine taklitçilik esaslı Batılılaşmayı temel almamızdır. Nitekim ona göre modernleşme; milletlerin kendi başına ayakta kalabilmeleri için ilim ve teknik seviyesine yükselerek bunlarla kurulacak yeni sosyo-kültürel ortamların oluşturulması demektir. Onun gerçekleşmesini istediği modernleşme şekli budur. (Güngör, 1990: 87) Yani en genel anlamda onun modernleşme tahayyülü; kendimize özgü bir gelişme hamlesi çizmektir. Bu güzergâhta ilk önce, Batılılaşma politikasıyla zayıflayan ve geçmişle bağı koparılan kültürü yeniden ayağı kaldırmamız lazımdır. Toplum tarihinden, medeniyetinden, inancından ayırmadan kültür ile bütünleştirmeli; daha sonra ise, sonuçları öngörülmeven teknik gelişmelere kendi değerler sistemimizle örülü “manevi bir yön” verilmelidir.

Özetleyecek olursak Güngör; yanlış bir modernleşme yaşadığımızı ve bu yanlış girdabın, bizim kimliğimizi oluşturan unsurların işlevini kaybetmesine yol açtığını düşünür. Bilhassa cumhuriyet dönemi inkılaplarıyla birlikte milli kültürel alan da kaybolmaya başlamıştır. Nitekim inkılapçılar, topyekun yeni bir sistem inşa etmişler ve toplumun her tabakasını bu yeni sisteme göre dizayn etmişlerdir. Böylelikle eskiye ait kültürel miraslar, yeni ve “modern” değerlerle elimizden alınarak geri plana atılmıştır. Bu durum ise; bir aidiyetsizlik oluşturarak modern kültürel değerlerin tepeden inme bir şekilde iktibas edilmesi nedeniyle bir uyumun sağlanamamasına ve toplumsal buhrana yol açmıştır. Bu sürece dair yaptığımız en büyük hata; Batı'nın ilminden-tekniğinden

ziyade kültürüne öncelik tanınması, yani bir nevi taklitçi politikalar güdüldüğüdür. Oysa bir ülkede kültürel sorunlar çözülmedikçe o ülke medeniyet bağlamında ne kadar ilerleme kaydederse kaydedsin dikiş tutturamayacaktır. Modernleşmek için, medeniyetin temelindeki zihniyeti ve kültürel değerleri kavrayarak onları kendi çerçevemiz içinde yeniden değerlendirmek ya da millileştirerek ilerleme kaydetmek gerekir.

3.2. KÜRESELLEŞME KONTEKSTİNDE GÜNGÖR'ÜN KÜLTÜR-MEDENİYET ANLAYIŞI

“Avrupa Ortak Pazarının kıyruğu mu, yoksa Ortadoğu'nun başı mı olacağız? Bize düşman olan ve düşman kalacak olan bir medeniyetin çöpçülük hizmetini mi, yoksa kendi medeniyetimizin öncülüğünü mü yapacağız? Türk münevveri bu konuda derhal bir karar vermelidir. İktisadî kalkınma ve teknolojik gelişme ile Avrupalılaşmayı aynı şey sayanlar herhalde birinci yolu tercih edeceklerdir, ama biz onları denedik ve hiçbir şey kazanamadık.” (Güngör, 1990: 272)

Güngör, yaşadığı dönem itibariyle ikinci dalga küreselleşme sürecine tanık olsa da onun sosyal olaylarla ya da süreçlerle ilgili muhakeme gücü ve öngörüsü sayesinde, üçüncü dalga küreselleşmeye de atıfta bulunduğu söylenebilir. Özellikle de onun kültür-medeniyet ile ilgili düşünceleri ve medeniyet kapsamında ele aldığı teknolojik gelişmelerle alakalı fikirleri, günümüz globalliğini anlamada bizlere yardımcı olacaktır.

Kültür-medeniyet ayrıştırmaları noktasında Güngör'ün fikirleri, eleştirel bir muhtevaya sahiptir. Zira Güngör, -önceki başlıklarda da bahsettiğimiz gibi- böyle bir ayrımın pek sağlıklı olmadığını; bu iki kavramın birbirinden keskin bir biçimde ayrılamayacağını savunmuştur. Ona göre; kültür-medeniyet hususunda bir ayrım ya da eleme yapmak yerine milli kültürel değerlerimiz korunaklı hale getirilmeli ve sağlanmalıdır. Kuşkusuz ki gelişmek için medeniyet unsurlarına ihtiyaç vardır ve teknolojik gelişmelere karşı bir bariyer oluşturmak neredeyse imkansızdır. Bu konuda bizim takınmamız gereken tavır; kendi öz benliğimize ve dinamiklerimize bakmak olacaktır. Nitekim Güngör, sını ve teknolojik ilerlemelerin meydana getirdiği tekdüze sisteme karşı, toplum olarak “milli bir portre” çizmemiz gerektiğini vurgular.

Teknoloji ve modern hayat, insanlara birçok kolaylıklar sağlamış ve özellikle orta sınıfın oluşması, refah seviyesini kısmen de olsa artırmıştır. Fakat her refahın bir

bedeli olduğu unutulmamalıdır. Bu bedel, ne yazık ki bizleri çok zor ve meşakkatli bir yol olan manevi kültürel alanlardan ya da insanın mana yönünden vurmuştur. Güngör de bu minvalde, bizatihi Batılılaşma hareketlerinin milli kültür üzerindeki olumsuz tesirlerinden son derece rahatsızlık duymuştur.

Güngör, Avrupa medeniyetinin Türkiye’de 1823-1850 yılları arasında yayılma gösterdiğini söyler. Türkiye’ye teknolojik medeniyetin girişi ise, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki yıllara tekabül eder. Bu yıllarda, sanayileşmenin siyasal ve iktisadi çevrelere yayılmasını sağlayanlar; Batıcı olmayan milli karaktere haiz muhafazakar kesimlerdir. Bu kesim, Türkiye’nin modernleşme hareketlerine öncülük ederken inkılapçıların yaptığı gibi ideolojik fikirlerin ve uygulamaların arkalarına sığınmamış; sosyalistlerin kendi anlayışları doğrultusunda kendilerinin oluşturduğu “modernleşme doktrini” hatasına düşmemişlerdir. (Güngör, 1989: 42)

İkinci Dünya Savaşından itibaren hızla yayılan teknoloji, sadece Türkiye’de değil; neredeyse tüm insanlık tarafından arzu edilmeye başlanmıştır. Zira modern hayat ve teknolojisi, ilk ortaya çıktığı zamanlarda meydana getirdiği gelişmeler ve sunduğu kolaylıklarla insanlar üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığı için, insanların geleceğe yönelik umutlar beslemesini de sağlamıştır. Nitekim herkesin kafasında, her türlü sıkıntıya derman olacak, geleceğe hiçbir dert bırakmayacak bir ‘teknolojik ütopya’ oluşmuştur. (Güngör, 1989: 32) Fakat bu umutlar ve idealler, gerçekliğe yakın bir seyir izleyememiştir.

Bir ütopya hayali kurduran bu modern teknolojinin kaynağında, Güngör’e göre modern bilimin değerler sistemi vardır. Söz konusu sistemin değerleri ise; rasyonalite, doğaya hakim olma, üretkenlik ve verimlilik anlayışı gibi temel prensiplerden oluşur. Bu prensipleri doğuran Batı medeniyeti ve onun sanayi inkılabı; aslında kültürel değişmelerin maddi hayata sirayet etmesiyle alakalıdır. (Güngör, 1989: 37) Fakat Güngör burada, ‘bilginin pratiğe aktarıldığı’ teknoloji ile modern teknolojiyi birbirine karıştırılmaması gerektiği hususunda bizleri uyarır. Bilginin pratikleşmesi anlamındaki teknoloji, insanın var oluşundan bu yana mevcut olan bir araçken modern teknoloji, Batı medeniyetine ait olmakla birlikte bu medeniyeti diğerlerinden ayıran bir olgudur. Bu olgu; işbirliğine ve makineleşmeye dayanan bir dakiklik, üretim artışı, zaman-mekan daralması, standartlaştırılmış üretim gibi birçok özellikten ibarettir. Bahsedilen

özelliklere sahip modern teknolojinin günden güne daha hızlı ilerlemesi ise, milletler arasındaki güç dengelerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece Batı dışındaki ülkeler, bu dengeyi sağlamak adına kendi kültürlerini bir kenara itmiş ve bu uğurda varını yoğunu ortaya koymuştur. Bunun sonucunda ise modern teknoloji, cemiyete hakim olmuş; böylelikle cemiyet de daha çok merkezileşerek demokrasinin önüne set çekmeye başlamıştır. Ayrıca insan ile onun elinden çıkan iş arasında bir anlam ve bağ kopukluğu oluşturan modern teknoloji, insanın emeğine yabancılaşmasına neden olmuştur. (Güngör, 1989: 34-35)

Modern teknolojiyle ve makinelerin dinamizmi vasıtasıyla gelişmiş milletlerde çalışma saatleri düşürülmüş, daha fazla para ya da metaya sahip olmanın önü açılmıştır. Böylelikle oluşan refah seviyesi, aynı zamanda boş zaman kavramını da doğurmuştur. Fakat boş zamanlar, insanın içindeki boşluğu dolduramamış; bir huzursuzluk, belirsizlik ve yabancılaşma ortaya çıkmıştır. Üretim ise, insan ihtiyacı kapsamında uzaklaşarak endüstriyel grupların kendi rantlarına göre şekillenmeye başlamıştır. Yeni bir form kazanan bu ihtiyaçlar da, reklam ve propaganda gibi türlü yollarla insanın gerçek ihtiyacıymış gibi tanıtılmıştır. Yani artık; “makineleşmenin bir parçasını teşkil eden modern kitle haberleşme vasıtaları, insanların kıymet sistemlerini istediği gibi yoğurmaktadır.” (Güngör, 1998b: 196-197)

Modern teknolojinin ortaya çıkardığı bu olumsuzluklar karşısında hemen herkes, ‘modern teknolojiden kaçma veya kurtulma imkanına sahip olunamayacağı’ konusunda hemfikirdir. Fakat Güngör’e göre, modern bunalımdan kurtulmak için yapılması mümkün olan bir şey vardır: Yaşamın asıl kaynağını teşkil eden insani değerlere ulaşmak ve bu değerleri yeniden canlandırmak için modern teknolojiyi bir araç olarak ne şekilde kullanacağımızı öğrenmektir. Zira manevi gelişme, maddi gelişmelerin çok gerisinde kaldığı müddetçe toplum olarak daha çok çıkmaza sürüklenilecektir. Teknolojik gelişmeler, insani değerleri nasıl etkileyebiliyorsa aynı şekilde insani değerler de modern teknolojiyi etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu ikisi arasındaki karşılıklı ilişki, makineleşmenin olumsuzluklarına karşı bariyer niteliği görebilir. (Güngör, 1998b: 200-201)

Dolayısıyla, teknolojinin bir vasıta olduğuna ve onun hangi yönde ne şekilde kullanılacağına insana kalmış bir durum olduğuna dair genel bir kanı oluşmuştur.

Güngör de bu kanıya katılarak konuyla ilgili şu cümlelere yer vermiştir: “Nükleer teknolojinin ürettiği enerjiyi bomba yapmakta kullanan da biziz, kanser tedavisinde kullanan da. Uçak teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler sayesinde insanları dünyanın bir ucundan öbür ucuna götürebiliyoruz; ama aynı teknolojinin eseri olan Amerikan ve İngiliz bombardıman uçakları, İkinci Dünya Savaşında Alman ordularının bütün savaşlarda öldürdüğü askerden daha çok sayıda kadın, çocuk ve ihtiyar Alman’ı öldürmüştür. Bugün kainattaki insan varlığının tepesinde Demokles’in kılıcı gibi asılı duran nükleer savaş tehlikesi teknolojik medeniyetin bir eseridir. Teknoloji sayesinde zirai ürünlerimiz çok arttı, ama sularımız ve havamız canlı neslini tüketecek kadar tehlikeli bir şekilde kirlenmeye devam ediyor. Yapı teknolojisindeki gelişmeler sayesinde toprak damlardan kurtuluyoruz, ama yeni meskenlerimizin fare deliğinden pek az farkı var. Sağlık teknolojisindeki gelişmeler sayesinde ölümler büyük ölçüde azaldı, ama dünyanın artan nüfusu çözülemeyecek kadar büyük görünen problemler yaratıyor.” (Güngör, 1989: 35-36) Bu cümleleriyle Güngör, teknolojinin tek başına yarar veya zarar vermediğini; onu yararlı ya da zararlı hale çevirenin insan olduğunu vurgulamıştır.

Güngör’e göre teknolojik değişimler kültürü bozmamaktadır; onu bozan şey, manevi değişimin gelmemesidir. Yani ona göre; hızla yayılan teknolojik değişimlere uygun olan, aynı zamanda da kültürel mirasımıza sahip çıkan ‘manevi değişimler’i hayata geçirmemiz gerekir. Esasında, hayatımıza dahil olan her teknoloji, kendine özgü semboller ya da değerler ile girdiği için kültüre birtakım tesirlerde bulunur. Mesela ‘CD teknolojisi’ bu duruma örnek gösterilebilir. Zira dil de bir kültürdür ve CD teknolojisi, ait olduğu coğrafyanın diliyle toplumumuza girmiştir. Bu durum da göz önünde bulundurulursa, Güngör aslında teknolojik değişimlerin kültürü bozmadığını ifade ederken teknolojinin akabinde manevi değişimlerin gelmemesinden yakınmıştır. Onun burada vurgulamak istediği esas nokta; kültürün bozulmadığı değil, kalkınmak için gereken değişimleri yakalayamadığımızdır. Nitekim Güngör, kültürün olumsuz tesirlere maruz kaldığını mütemadiyen dile getirmiştir. Teknolojik değişimlerin ardından gelmesi gereken ama gelmemiş olan “manevi değişimler”den kastı ise; teknolojinin altyapısını oluşturan dinamizmin kavranması ve aktarılmasıyla ilgilidir. Yani manevi değişimler; Batı’nın ayakta durmasını ve gelişmesini sağlayan değerler sisteminin (sanayileşmeyle birlikte oluşturulan iş ahlakı gibi) anlaşılması ve kendimize uygun bir

forma dönüştürülerek iktibas edilmesi gibi olumlu bir anlama haizdir. Batı kültürünün iktibası gibi olumsuz mahiyette değildir. Güngör, bu konuyla ilgili sözlerini şöyle tamamlar: “Teknolojik gelişme kaçınılmazdır, daha doğrusu geriye döndürülemez; asıl mesele teknolojik gelişmeye nasıl bir manevi gelişme ile istikamet verileceğidir.” (Güngör, 1998a: 81-82)

Velev ki toplum olarak, Batı'nın teknolojik hadiselerine verdiği 'içsel ve kendine has' istikamet gibi bir sistem geliştirilirse yani Güngör'ün dediği gibi teknolojik hadiselerine yön verecek olan manevi gelişmeler yakalanabilirse, Batı medeniyetinin tahakkümüne de son verilebilir. Hiçbir medeniyetin ve hakimiyetin ilelebet devam etmeyeceğine dikkat çeken Güngör; bir gün Batı'nın dışında, onun noksanlarından kurtulmayı ve gelişimini tamamlamayı başarmış yeni bir medeniyetin doğabileceğine dair umutludur. (Güngör, 1998a: 82) Eğer gereken manevi gelişme elde edilirse, bu yeni medeniyet bizden de pekâlâ çıkabilir. Üstelik dünyada bizim kadar kadim bir mirasa ve şanlı medeniyet geçmişine sahip bir millete az rastlanıldığı düşünülürse, bu durum kuvvet de kazanır.

Ayrıca Güngör, kültür değişmesinin teknolojik gelişme ve ilerlemelere oranla çok daha yavaş olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan ona göre bir kültür, ait olduğu limandan ne kadar uzaklaşırsa o denli orijinal doğasını kaybederek dejenere olur ve basit bir taklitten başka mahiyeti kalmaz. (Güngör, 1990: 111) Yani ona göre teknolojik gelişme sosyal gelişmeden hızlıysa, insani değerler açısından tehlikeli bir durumun ortaya çıkması da muhtemeldir. “Teknoloji ne kadar göz kamaştırıcı bir şekilde ilerlerse, insana verilen kıymet o nispette azalır.” Makineleşme, insanın beynine değil bedenine hükmettiği için, mekanik bir hale gelen insan, benlik kaybı yaşamaya başlar. Çarkın dişlilerinin biri haline gelen bu insanlar; neyi ne için yaptıklarından, üretiminde emek harcadıkları ürünlerin ne işe yaradığından bir haberlerdir. Bununla birlikte insani değerlerle oluşturulan kültür, sanat, din, edebiyat gibi alanlarda artık eskisi gibi nitelikli eserler de verilememektedir. Öyle ki artık: “Müzik sabahtan akşama kadar rutin bir işte çalışan kalabalıkların kendilerini unutturmasına çılgınca dans etmeleri için hazırlanıyor, roman ve sinema sadece insanın işten artakalan zamanını kapatabilmek için ona vakit geçirtmeyi hedef alıyor, edebiyat yerini gitgide resimli macera romanlarına bırakıyor, din (şimdilik batıda) bir haftalık sosyal toplantı haline geliyor.” (Güngör, 1998b: 197-

199) Güngör'n içinde bulunduğu dönemin atmosferiyle dile getirdiği bu analizler, günümüz dünyası için de geçerliliğini korumaktadır.

Teknolojik gelişmeler minvalinde, Batı medeniyeti ve kültürel iktibas ile ilgili olarak Güngör, şu ifadelere de yer vermiştir: "Bugün yapılacak iş, Batı medeniyeti için en uygun sansürün veya kontrol mekanizmasının ne olduğunu aramak yerine -ki böyle bir şey zaten mümkün değildir- Türkiye'de sağlam bir milli kültür kurmanın yollarını araştırmaktır. Batı ile -veya herhangi bir yabancı ülke ile- bu derece yakın ve kesif bir münasebete giriştikten sonra, oradan istenilen şeylerle birlikte istenmeyenlerin de gelmesi kadar tabii bir şey olamaz. Üstelik nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu kararlaştırmaya kalkmak, ister-istemez antidemokratik ve gayrı ilmi yolların denenmesini gerektirir. nemli olan, yerli kültürün bunlarla kolayca yer değiştirecek şekilde zayıf kalmasını önlemektir." (Güngör, 1989: 46)

Zira Batı medeniyetine sahip olmak isteyen ülkelerin ortak özelliği; Batı medeniyetinin bozucu etkilerine karşı yerli kültürlerinin hazırlıksız ve güçsüz luşudur. Güngör, Türkiye'yi sağlam bir kültürel mirasa sahip olmasından ötürü bu ülkelerden ayırır. Ona göre bizim asıl sorunumuz; medeniyet değişimi esnasında milli kültürün içeriden yıpratılması sonucunda modernleşmenin yıkıcı etkilerine karşı güçsüz hale getirilmesidir. (Güngör, 1989: 46) O halde Güngör'n modernleşmeyle ilgili tavrını günümüz ekseninde de kullanabiliriz. Bu minvalde çıkaracağımız ders şu olur: Küreselleşme sürecinin dayattığı bozucu ve yozlaştırıcı unsurlara karşı, milli kültürümüzü koruyarak onun gelişimine destek sağlamak.

Nihayetinde teknolojik değişmeyle ilgili olarak Güngör, dört temel sonuç ortaya koyar: (Güngör, 1989: 28-29)

- Teknolojik değişmeler, devamlılık esasına dayanır; bir toplum kültürel anlamda dönem dönem gerileme yaşayabilir ancak teknoloji bir yerde adımıını durdursa da başka bir yerde ilerlemeye devam eder.
- Teknoloji, çeşitli etkileşimler dolayısıyla kültürel değerlerle bir çatışma halindedir; kültür, kati surette teknolojik değişmenin komple reddini gerçekleştiremez.

- Aralıksız bir şekilde ilerleyen teknolojik değişmelerin etkileri kaçınılmaz nitelikte değildir; toplumlar teknolojinin özellikle de dolaylı etkilerini birtakım kontrol mekanizmalarından geçirerek bunlara müdahale edebilirler.
- Teknoloji, kültürün ilerlemesi ve gelişmesi adına önemli olanaklar da sağlayabilir; kültürün teknolojiyle birlikte yeni vasıtalar kazanması, onun geniş kitlelere yayılmasını sağlayarak ifade potansiyelini artırır ve teknolojinin makineleşen üretimi sayesinde insanlara daha fazla zaman fırsatı sağlamasıyla kültüre ayrılan zaman da artırılmış olur.

Teknolojik değişme ile ilgili sonuç analizi yapan Güngör'ün Ortadoğu fikirleri de küreselleşen modernleşme kontekstinde önemli bir muhtevaya sahiptir. Onun "koptuğumuz dünya" olarak adlandırdığı Ortadoğu terimi siyasi bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte anlam kazanmıştır. Zira imparatorluk yıkılmadan önce bu bölge, İran hariç olmak üzere Osmanlı'nındı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra ortaya çıkan "petrol buhranı" tüm dünyanın sorunu haline gelmiş ve Avrupa bu kaynaktan yararlanmak için Araplarla çeşitli paktlar, anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. Türkiye ise bu sıralarda, imparatorluk zamanında kendi bölgesi olan Ortadoğu'ya düşman gözüyle bakarak 'bana dokunmayan yılan bin yaşasın' mantığıyla hareket etmiştir. Oysaki Türkiye, artık tam tersi bir şekilde Ortadoğu'yu oluşturan devletlerden biri haline getirilmiştir. (Güngör, 1990: 261-263)

Güngör'ün "Müslüman devletler bloğu" olarak tarif ettiği Ortadoğu, bu nedenle Batılıların düşmanı haline gelmiştir. Medeniyetleri de kültürleri de Hıristiyanlık temelleriyle oluşturulan Batı, İsa'yı çarmıha gerenler Yahudiler olmasına rağmen Müslümanlığa karşı düşmanlık beslemişlerdir. Nitekim kendilerine rakip olarak gördükleri Yahudiler değil, Müslümanlardır. Ezelden beri var olan bu İslam düşmanlığı özellikle petrol ile daha çok artmıştır. Onların medeniyet çarkı da, petrol anlaşmalarıyla elde ettikleri bu Ortadoğu kaynağıyla döndürülmüştür. (Güngör, 1990: 251) Özellikle Batı'nın petrol gibi Ortadoğu kaynaklarını sömürmek için hazırladığı anlaşmalar, paktlar (Bağdat Paktı, CENTO, RCD, vb.) aslında Batı'nın lehine işletilen ve ona hizmet eden suni kuruluşlardır. Güngör'e göre bu konuda yapılması gereken şey,

Ortadoğu'ya sırt çevirmek yerine orada güçlü bir Ortadoğu Paktı kurmak, Türkiye ile Ortadoğu arasında kültürel temasları artırmaktır. (Güngör, 1990: 268-271)

3.3. YABANCI KÜLTÜR KARŞISINDA GÜNGÖR'ÜN MİLLİ KÜLTÜR ANLAYIŞI

“Milli kültürümüze yabancı kültürler karşısında bağımsız ve itibarlı bir şahsiyet kazandırmanın birinci ve en önemli şartı, bu kültürü çağdaş standartlar karşısında değerlendirebilecek insanlar yetiştirmek, bu insanlardan meydana gelen araştırma kurumları ve eğitim müesseselerine her türlü resmî ve özel imkânı sağlamak, bunları yaparken de modern insanın kültürel ihtiyaçlarına cevap vermek durumunda olduğumuzu hiçbir zaman akıldan çıkarmamaktır.” (Güngör, 1984: 174-175)

Güngör'ün *Dünden Bugünden: Tarih-Kültür-Milliyetçilik* adlı kitabının “Yabancı Kültürler Karşısında Milli Kültür” bölümü, içinde bulunduğumuz küreselleşen modernleşme süreci ekseninde yolumuza ışık tutacak ve bizlere yardımcı olacak birtakım fikirler içermektedir. O yüzden bu başlıkta, Türk kültürünün yabancı kültürlerle -bilhassa Batı kültürüyle- olan karşılaşmalarının ve temaslarının ana hatlarına değinilmiştir.

Yerli-yabancı kültür hususunda Güngör ilk önce, milli kültür ile yabancı kültürün tamamen ayrı ve bağımsız şeyler olmadığını söylemekle başlamıştır. Tarihin herhangi bir noktasında kültürler, temas halinde bulunarak birbiriyle az da olsa kaynaşmıştır. Fakat şu da unutulmamalıdır ki; her kültür birbirinin aynısı değildir zira her kültürü kendine has yapan ve onları birbirinden ayıran özel vasıflar bulunmaktadır. (Güngör, 1984: 157)

Milli kültür hususunda Güngör, milli kültürün subjektif ve objektif olmak üzere iki temel yaklaşımından bahsetmiştir. Her iki yaklaşım da ayrı ayrı öneme haizdir, ikisi birlikte de değerlendirilebilir veya ayrı ayrı da ele alınabilir. Güngör ise, bu konudaki görüşlerini objektif perspektifle değerlendirmeyi tercih etmiştir. Subjektif yaklaşımda; “milli kültürün nasıl olması gerektiği hakkındaki düşüncelere dayanarak gerçek durum hakkında birtakım değerlendirmeler yapılır, bazı şeyler ilave edilir, bazı şeyler çıkarılır.” İdeolojik olan bu yaklaşıma, genellikle ciddi değişmelere şahit olan bir ülkede daha çok rastlanılır. Milli kültürün nasıl olması gerektiği hususunda sağ ve sol grupların

farklı fikirleri bu yaklaşıma örnektir. Objektif yaklaşım ise; “herhangi bir anda toplumun bir kesitini aldığımız takdirde büyük çoğunluğun benimsemiş olduğu kültür unsurları ve komplekslerinin milli kültürü teşkil ettiğini söyler.” Yani bu yaklaşımda, milli olan şeyler ile topluma mal olan şeyler aynıdır. (Güngör, 1984: 158)

Yaşadığımız modernleşme sürecinde kültür sürekli bir değişim içinde olduğu için, her zaman ve her koşulda geçerli olan, değişmez bir milli kültür şablonu oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle, kültürü millileştirmekten ziyade milli kültüre bir karakter kazandırmak, bu süreçte yapılması en doğru olan şeydir. Milli kültür ile yabancı kültür teması geçince; milli kültürün yabancı kültürden neler aldığı, ona neler verdiği ve kendi yapısında ne gibi değişimler yarattığı sorgulanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, hem Batı medeniyetine uyum sağlamaya hem de kendi kültürünün özelliklerini korumaya çalışmıştır. Milletler arası kültür karşılaşmalarında alıcı konumda bulunan Türkiye, Batılılaşan bir ülke olarak Avrupa'nın teknolojisini ve değerlerini alma gayreti göstermiştir. Yani bu demek oluyor ki, ülke ve millet olarak yaşadığımız teknolojik değişimler, sosyo-kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu kültür değişimlerinde, takip edilmesi ve anlaşılması zor olanlar kültürün iç tezahürlerini; kolay olanlar ise dış tezahürlerini oluşturmuştur. Dış tezahürler, adından da anlaşılacağı üzere dışarıdan kolayca fark edilebilen kılık-kıyafet gibi unsurlardan oluşur. İç tezahürler ise, kültürün içsel ve manevi dinamikleriyle ilgili olanlar; kıymetler, değerler, duygu yüklü tepkilerden oluşmakla birlikte oldukça zor ve geç değişen, zor ve geç fark edilen alanlardır. (Güngör, 1984: 158-159)

Şekilsel kültür değişimlerinden olan kılık-kıyafet, bizde bizatihi Batı'dan alınan modellere göre şekillenmiştir. Her toplumda standartlaşan kılık-kıyafetler, hem milli kültür unsuru olmaktan çıkmış hem de milli kültürün diremediği bir unsur haline gelmiştir. Bu unsurun, teknolojik değişimlerle bağlantılı olduğu kesinkes doğru sayılamaz. Fakat bununla birlikte kılık-kıyafetler, insanların kendilerini özdeşleştirdiği insan veya toplumların kıyafetlerinin kendileri için bir sembol değeri taşımasından ötürü yaygınlaşmıştır. Zira yabancı kültürlerden iktibas edilen çoğu unsur, sembolik bir anlam taşır ve kültür değişimlerinde semboller, iktibas edilen topluma benzeme amacına sahiptir. Sembollerin ve de benzeme çabalarının en sık rastlanıldığı yer olan merasimler yani yılbaşılar, doğum günleri, düğünler, davetler, kokteyller

genellikle Batı'dan örnek alınan seremonilerdir. Kılık-kıyafet ya da merasimler gibi plastik sanatlarda da belirgin bir şekilde kültürel değişim görülmüştür. Türklerin hayatına giren Batı sanat formları, bilhassa mimari alanda tesirini hissettirmiştir. Bu alanda inşa edilen yeni milli yapılardan, Müslümanlıkla ilgili olan unsurlar çıkarılmıştır. Kültürün bir başka dış tezahürü olan beslenme şekli ve alışkanlığı da yabancı kültür tesirinden nasibini almıştır. Beslenme şekilleri, sunumları, tercihleri teknolojik gelişmelerle birlikte değişikliğe uğramış, bu konuda da örnek alınan model yine Batı kültürü olmuştur. Karbonhidrat ağırlıklı beslenmeden protein ağırlıklı beslenmeye, fincanda çay içme adetine, kahvaltılık kültürüne, misafir davetlerinde soğuk yemek ikramlarına kadar birçok noktada Batı'nın yeme içme alışkanlığı taklit edilmiştir. (Güngör, 1984: 159-161) Aynı şekilde bugün de kültürel küreselleşmenin fast-food adeti, beslenme alışkanlığımız üzerinde tehdit oluşturmaktadır.

Tüm bu maddi değişmelerin arkasında, manevi kültür değişmeleri mevcuttur. Yani, rahatça görülebilen maddi değişmeler, belli bir zihniyet ve tavırların neticesinde tezahür etmiştir. Güngör, bu manevi değişmelerin başında “insanın kendi kültürüne karşı takındığı tavırdaki değişmeler”in geldiğini söyler. Eskiden diğer milletlere nazaran daha üstün olduğunu kabul eden Türklerin, Batı ile yaptıkları teknoloji ve kültür alışverişlerinin bu üstünlüklerini etkilemediği görülmüştür. Türklerin bu tavrı doğrultusunda kültür aktarımları da minimum düzeyde tutulmuştur. Fakat daha sonra, teknolojik gelişmelerle birlikte Avrupa ülkelerinin fark edilme ve göz önünde olma oranı arttığı için Avrupalı kültür alışverişleri de artış göstermiştir. Görme imkanlarının artması, iki kültürün kıyaslamalarını ve bu kıyaslamaların değerlendirmelerini de artırmıştır. Bunun neticesinde ise, aydın ile halk arasında kopukluklar meydana gelmiştir. Aydınlar, ülkedeki noksanlıkların görgü ve muaşeretle ilgili olduğunu savunarak kültür değişmelerine ağırlık vermiş; halk ise, tam tersi bir şekilde teknolojik değişmelere ehemmiyet göstermiştir. (Güngör, 1984: 162-163)

Güngör'e göre; “kültür bir kavram veya teoridir; bize müşahhas olarak görünen şey o kültürü taşıyan insanlardır.” Güngör'ün bu yorumu; kültürü, insani değerlerle birlikte ele aldığını ifade eder. Bu bakımdan iki kültürün kıyaslanması, aynı zamanda iki insan tipinin kıyaslanması demektir. Halk ile aydın görüşlerinin birbirinden farklı olmasının sebebi de budur. Üst kademedeki insanın görüşleri daha marjinalken alt

tabakaya doğru daha homojen fikirler ön plana çıkar. Yani halk tabakasında daha benzer düşünceler hakimken her bir üst kademede düşünce sahaları daha da daralmış ve farklılıklar artmıştır. Bu nedendir ki halkın milli kültürü daima ayakta kalmayı başarır; aydınlar da milli kültür ile Batı kültürü arasında araf yaşarlar. Güngör bu noktada aydınları, milli kültür karşıtı olmaları dolayısıyla eleştirir. Zira Batı'nın karşısında milli kültürün hiçbir değer taşımadığını savunan Türk aydını, milli kültürle ilgili bilgiye de sahip değildir. Aynı zamanda milli kültüre yalnızca yabancıların takdirleri doğrultusunda sahip çıkan aydınların tek gayesi, Batı'yı tatmin etmek olmuştur. Türk halkı ise, milli kültürün asıl muhafazakarıdır; kültürün hem taşıyıcısı hem de yaratıcısı olarak milli şahsiyeti daima ayakta tutmuştur. (Güngör, 1984: 163-164)

Yabancı kültür iktibas, genellikle zihin değişiminden davranış değişimine doğru gerçekleştirilir lakin bazı durumlarda tam tersi de görülebilmektedir; davranış değişimi bir zihin değişimine de yol açabilir. Bu ikinci istikamet, özellikle mecburi kültür değişimlerinde, devlet idaresinin sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Türkiye'de Batı modeline uygun bir kanun değişikliği yapılmasından sonra örf-adetlerin değiştirilmesi buna örnek olarak verilebilir. Güngör, bu iktibaslar yapılırken Türkiye'nin nasıl bir manevi kültür değişimi içinde olduğunu sorgular. Ona göre manevi kültür: "Kolayca müşahede ve teşhis edilemeyen değerleri, inançları, düşünce tarzlarını ihtiva eder. Bunlar bazen o kadar derinde yer etmişlerdir ki bizzat o kültürün sahibi olan kimseler bile farkında olmaz." Bir olay karşısında verdiğimiz ortak tepkilerin ya da bir işin ortak yapılış nedeninin izahını yapamıyorsak o, büyük ihtimalle manevi kültürdür. Aydınların da bu kültürü önemsemeyişinin ve ona sahip çıkmayışının sebebi budur; açıklaması yapılamayan fakat körü körüne bağlanılan inançların soyutluğu. Bu nedenle de manevi kültür değişimlerinin fark edilmesi ve takip edilmesi çok zordur. Manevi kültür değişimlerinin takip zorluğunun yanı sıra bir diğer güçlük ise, Batı kültüründen gelenlerin ayırt edilmesiyle ilgilidir. İyi olan her şeyin Batı'dan geldiğini iddia edenler ile tüm felaketlerin Batı'dan iktibas edildiğini söyleyenler arasında yaşanan karmaşıklık ve zıtlıklar bu güçlüğü gözler önüne sermektedir. (Güngör, 1984: 165-166)

Batı kültüründen alınmak istenenler ile alınanlar arasındaki fark, başta Türkiye olmak üzere birçok Batı dışı ülkede, "Batılılaşma" ve "modernleşme" gibi aynı görünen fakat iki ayrı mahiyete sahip olan kavramların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu

ayrıyla birlikte Batı dışı toplumlar, Batı'ya karşı direnç göstermeye başlamış ve böylelikle milliyetçilik hareketleri güç kazanmıştır. Önceden bir 'dış politika' olarak işleyen milliyetçilik, bu zamandan sonra bir 'iç politika' haline (milli kültür politikasına) dönüştürülmüştür. Bu bağlamda Güngör, milli kültür ile iç içe olan milliyetçiliğin kültür anlayışına değinmiştir. Milliyetçiler, teknoloji hariç olmak üzere milli tarih içinde bir konuma sahip olmayan kültürel değerleri, milli kültüre dahil etmemiştir. Ayrıca onlar, teknolojik değişmelerle beraber değer değişmelerinin de geleceğini ve bu yüzden teknolojisine sahip olduğumuz ülkelerin kültürünü de almamız gerektiği anlayışına karşı çıkmışlardır. Zira onlara göre, kültür değişmesi ile teknolojik değişmeler farklı şeylerdir. Buna ilaveten, önce zihniyetin sonra teknolojinin değiştiği algısı da yanlıştır. Mesela bazı ülkelerde, teknoloji alınsa da manevi kültüre yabancı kalındığı ya da manevi kültür alınsa da teknolojiye uzak kalındığı görülmüştür. Milliyetçiler kültür anlayışı bağlamında, Batı kültür ve medeniyeti dışındaki tüm toplumların Batı-dışı ülkeler olarak topyekun aynı kefeye konulmasına da karşı çıkmıştır. Onlara göre kuvvetli bir medeniyet ve kültürel mirasa sahip Türkiye ile diğer sömürü ülkeleri aynı düzeyde değildir. (Güngör, 1984: 167-168)

Nitekim milliyetçilik hareketi, bir milleti diğerlerinden ayırarak ona bir kimlik kazandırma amacı taşımaktadır. Bundan ötürüdür ki Türkiye'de milliyetçiler, Batı'yı taklit etmek yerine milletin kendine has yerli kültürünü oluşturma ve gelişme gayreti göstermiştir. Bunların karşısında yer alan inkılapçılar ise, imparatorluğun cumhuriyet için bir antitez olmasından ötürü; geleneksel kültüre düşman bir tavır takınarak Batı kültürünü esas almışlardır. Öyle ki onlar: "Batı kültürü ile Türk kültürünün kök itibariyle aynı olduğunu, böylelikle Batı kültürünü almakla kendi özümüze dönmüş olduğumuzu söylemeye kadar varan yorumlara başvurdular." (Güngör, 1984: 168-169)

Güngör'e göre kültürün en mühim sorunsalı; "kendini devam ettirmek, yani kendini taşıyan ve geliştiren insanlara sahip olmaktır." Bundan dolayı farklı gruplarca yeni nesillerin hangi kültürle yetiştirileceği hususunda tartışmalar olmuş; bu noktada yabancı kültür ile milli kültür mücadelesi meydana getirilmiştir. İnkılapçılar ve devrimciler, yeni nesillerin Batı'yı model alan bireyler olarak yetiştirilmesi için çabalamıştır. Bu minvalde, milli kültüre sahip çıkma ve millete özgü yerli kültür inşa etme işi milliyetçilere bırakılmıştır. Dil alanında da hızlı değişimler gerçekleştiren

inkılapçılar, geleneksel kültüre ait sözlü ve yazılı kaynakları ortadan kaldırmaya çalışırken; milliyetçiler, ders kitaplarını Türk kültürüne göre düzenleyerek milli kültüre dayanan bir eğitim sistemi kurmaya çalışmıştır. (Güngör, 1984: 170)

Tüm bu menfi tavırlara ve desteksizliklere rağmen milli kültür, inanılmaz bir biçimde canlılığını devam ettirmeyi başarmıştır. Güngör bu canlılığın, milli kültür davasını ilmi temellere oturtmakta önemli bir rol oynayacağına inanmıştır. Yani kültürün zayıf ve gelişmiş, sert ve yumuşak taraflarının belirlenerek istenen değişmeler açısından kolaylık sağlanacağını savunmuştur. Güngör'e göre teknoloji, kültürün temel vasıtası olduğu için gelişmiş bir kültür ile gelişmiş bir teknoloji birbirinden ayrılamaz niteliktedir. (Güngör, 1984: 171-172)

Milli kültürün gelişmesinde mühim bir yere haiz olan milliyetçilere, bu zorlu süreçlerde iş düşmektedir. Güngör'e göre milliyetçiler bu süreçte, durağan değil dinamik olmalıdır. Zira milliyetçilik, kapalı ve stabil bir sistem değil; kendini sürekli yenileyen bir sistemdir. "Eskiye devamlı bir şeyler katarak onu her an yenilemediğimiz takdirde tıpkı bir müzede yaşayan insanlara benzeriz. Müzeler güzeldir, ama hayatın dışında şeylerdir." Milliyetçiliğin dinamik yapısına rağmen kültür, daha muhafazakar eğilimlidir ve kültürün temel hedefi az değişmeyle süreklilik sağlamaktır. Bu ikililik durumu, bilhassa Türkiye'nin Batı ile alışverişinin yoğun yaşandığı dönemlerde karşımıza çıkmıştır. Bahsedilen durumun, milli kültür açısından iki sonuç doğurduğuna şahit olunmuştur: Toplumun ya da kültürün bütünlüğü bozulmuş ve milli kültür kısır bir döngü içinde durağanlığa hapsedilmiştir. Güngör'e göre bu ikililik durumunda yapılması gereken şey; iktidarın mecburi kültür değişmeleriyle Batı kültürü lehine çalışmaması için, serbest kültür değişmeleriyle siyasi iktidarın uzak olduğu ve onun yerine kültür adamlarının hüküm verdiği bir ortam oluşturmaktır. (Güngör, 1984: 173)

Nihayetinde Güngör, milli kültür davasını, modernleşme veya Batılılaşmanın bir gereği olarak görmüş ve Batı'nın medeniyetini kendi kültür esaslarına göre şekillendirmesini örnek almamız gerektiğini vurgulamıştır. Batı'da bilhassa iyi ve yüksek derecede eğitim alanları oluşturularak kültürel değerlerin tespitini ve işlenmesini sağlayan iyi vatandaşlar yetiştirilmiştir. (Güngör, 1984: 174) Bizim de milli kültür davamızda bu atmosferi sağlamamız, hem geçmişimiz hem de geleceğimiz açısından yüksek mertebelere erişmemizin önemli bir basamağını teşkil edecektir.

SONUÇ

Genel itibariyle 17. yüzyıl, dünya ve insanlık tarihinin en önemli dönüm noktasını teşkil etmektedir. Zira tarih çizelgesine bakıldığı zaman, 17. yüzyıla kadar olan süreç içerisinde yaşam standartları, gelir kaynakları, hayat biçimleri bakımından aşağı yukarı aynı seyirde ilerleyen bir dünya tablosu mevcuttu. Köle ticaretleri, derebeylikler, tarıma dayalı ekonomik üretim şekilleri kapsamında birtakım farklılıklar ve tabakalaşmalar oluşsa da 17. yüzyıldan sonraki dönemde yaşanan uçurumlar ve gelir dağılımı adaletsizliği kadar büyük çaplı farklılıklar görülmemiştir. Nitekim sanayileşmeyle birlikte üretimin artması ve hız kazanması, daha sonra ise küresel ekonomi sistemlerinin egemen olması, gelir ve tüketim dengesizliklerin artmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde söz konusu yüzyıldan önce, insan ilişkileri ve bağları da daha yoğunken; sonrasında yavaş yavaş kopan bağlar ve yoğunluğunu kaybeden ilişkiler, inançlar, değerler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yeni yapılanmanın veya dönüşümün temelini oluşturan en önemli olgu ise modernitedir.

Modernite süreci olarak da bilinen ve Batı dışı ülkelerde esasen “radikal bir proje” olarak uygulanan modernleşmenin temel prensibi ‘akılcı’ olmaktır. Batı’da aydınlanma düşünürleri, akla aykırı ne varsa hepsini akıl ile eleştirmişler; ancak aklın kendisini eleştirmeye tâbi tutmamışlardır. Batı dışındaki modernleşme hareketlerinde görülen temel düşünce yapısı da bu şekildedir. Peki akılcı olmak; tüm değerlerden arınık ve katıksız bir aklın olduğuna mı işaret eder? Ya da akılcı olmaktan kasıt, herhangi bir durumu mantıklı bir değerlendirmeye tabi tutmak ise; bizim anladığımız “saf akıl” ne derece akılcıdır? İnsanın psikososyal bir varlık olduğu kabul edilirse, maddi ve manevi bütünlüğün vücut bulmuş hali olarak insan aklı, manevi muhtevasından kopuk olarak değerlendirilemez. Ekseriyetle insan; yaradılışı dolayısıyla her mantığın içinde bir duygu, her duygunun içinde de bir mantık barındırır. Aynı şekilde maddi olanı manevi olandan, manevi olanı da maddi olandan ayırmak son derece güçtür. Zira insan; bir saniye öncesinin bile tecrübesini yaşamamış, bir tarihi olmayan, geleceğe dair ideali veya hedefi olmayan bir “robot” değildir.

Küresel dünya manzarasına bakılacak olunursa da şunlar söylenebilir: Küreselleşme, amiyane bir tabirle, insanların mutabık olduğu herhangi bir şey

bırakmamaktadır. Nitekim küreselleşme, kendisinden kaçamadığımız bir belirsizlikler zinciridir. Günümüzde siyasal ve ekonomik anlamda tek kutuplu ilişkiler ağı oluşturma eğilimine haiz olan küreselleşme sürecinde; çok aktörlü güç savaşları, hızlı ve farklı yapılanmalar, çok kutuplu sistemlere de şahit olunmuştur. Benzer durum, kültürel anlamda da geçerlilik taşımaktadır. Zira küresel dinamizm; hegemonik kültür çatısı altına hemen her kültürü dahil ederek ve kültürel skalanın realitesini ortadan kaldırma eğilimiyle; Batı hegemonyasını meşrulaştıracak tek bir kültürün her yere yayılmasına imkan vermiştir. Aynı zamanda, bu eğilimlerine karşı oluşturulan etnik milliyetçilikleri de besleyerek, daha fazla parçalanmalara da sebebiyet vermiştir. Bu değişim dinamiği öyle yoğun, girift ve muğlaktır ki; içine hapsettiği insanların birçoğunun, değişim çerçevesine dahil olduğundan bile haberi yoktur. Bununla beraber, değişimler öyle kompleks ve öngörülemezdir ki, önümüzdeki yirmi yıl için bile tahminde bulunmak şaşırtıcı derecede zordur.

Teknolojik gelişmelerin bir çığ gibi büyüyen dünyanın küçüldüğü bu güncel ortamda, önümüzü görebilmek adına geçmişteki tecrübeler ve mütefekirlere kulak vermek son derece önemlidir. Özellikle de Türkiye'nin süreç deneyimleri kapsamında makro düzeyli değişimlerin analizini iyi yapmış münevverlerin fikirleri, bu konuda bizim yolumuzu aydınlatacaktır. Bu mühim münevverlerden biri olan Erol Güngör, tezimizin baş kahramanı olmuştur.

Güngör, her bakımdan terazisinin iki kefesini de denk tutan bir düşündürdür. Misal olarak ne tamamen akli eleştirir ne de büsbütün manaya yönelir. İkisinin kombinasyonunu son derece başarılı bir şekilde yapan Güngör, aynı başarısını milli değerlerimizi ve kültürümüzü korumak adına da sergilemiştir. O, birden fazla fikirsal sahada kültürel bağlar kurmuş ve kültüre farklı bir önem atfetmiştir. Bu yüzden tezimizde, onun kültüre verdiği önem çerçevesinde günümüz küreselleşme sürecinin kültürel emperyalizmi yeniden değerlendirilmiştir.

Güngör'ün dönemine göre modernleşme veya ikinci dalga küreselleşme sürecinde, şimdinin zamanına göre ise üçüncü dalga küreselleşme sürecinde; Batı ile etkileşimlerimizin hiçbir zaman kesilmediği ve kesilmeyeceği muhakkaktır. Öyle ki; görünür olan tarafıyla ekonomik ve politik ilişkiler ağı, daha az görünür olan tarafıyla da kültürel etkileşim ağları bizleri çepeçevre sarmıştır. Bilhassa hareket noktası Batı

olan bu sistem, değişmenin devamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi için elinden geleni yapmaktadır. Güngör ise, bu değişimin toplumumuza nasıl sirayet ettiğini her yönüyle yorumlamış; yabancı kültür ile milli kültür karşılaşmasının artılarını ve eksilerini gün yüzüne çıkarmıştır.

Türk toplumunun modernleşme ve küreselleşme serencamında Güngör, karanlıkta kalan tarafın ‘kültür’ olduğunu söyleyerek devasa dönüşümlerin tesirleri karşısında kültürü ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu minvalde o, yaşadığı dönemin modernleşme süreci doğrultusunda kültür ve kültürel değişme ile ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Nasıl ki modernleşme sürecinde, medeniyet çatısı altında manevi kültürel alan hasar gördüyse; günümüz küresel dünyasında da yerli kültürel kıymetlerimizin Batı modelli kültürlerden hasar görme tehlikesi mevcuttur. Yani, küresel kültür ve kültürel küreselleşme ile milli kültürde oluşması muhtemel tahribatlara karşı Güngör’ün kültür analizini bir daha değerlendirmek önem arz etmektedir. Bu büyük çaplı değişim ve dönüşümler noktasında onun bize işaret ettiği yol; milli kültürü korunaklı hale getirerek onu çağdaş düzeye taşımak olmuştur.

Ona göre, bilhassa beşeri ve ahlaki kıymetler bakımından Batı medeniyetinden üstün olan Türk milli kültürü, zorlu mücadelelere rağmen mukavemetli yapısı sayesinde ayakta kalmayı başarabilmiştir. Kuşkusuz ki onun “yaşama gücümüz” olarak gördüğü kültüre bu mukavemeti sağlayan şey; sağlam ve kadim temellere oturtulmuş olmasıdır. Fakat bizim radikal bir proje olarak yaşadığımız modernleşme sürecinde, kültürün bu mukavemeti zayıflatılmıştır. Esasında böyle bir dönemde herkesin bu soruna yoğunlaşması gerekirken, münevverlerin çoğu “Batıyı bütünüyle almak” ile “kültürünü bırakıp tekniğini almak” gibi tartışmalarda birtakım ayrımlara düşmekle meşgul olmuştur. Güngör’e göre bu tartışmalar yersiz ve gereksizdir. Zira teknolojik unsurların iktibası hiç kolay değildir ve bu iktibas henüz tam olarak gerçekleşmemiştir. Haliyle, gerçekleşmeyen bir durum üzerinden yorum yapmak da havanda su dövmek gibi bir şeydir. O bakımdan Güngör, bu tartışmalara hiç dahil olmayarak daha farklı bir yol izlemiştir. Bunları tartışmak yerine teknolojinin transferiyle ilgilenmek ve bu transferi en az paha ile gerçekleştirmek gerektiğini söyleyerek olaya, birçok münevverden daha gerçekçi yaklaşmıştır.

Her ne kadar öyle görünmese de Batı; kendi tarihiyle, kültürüyle, inancıyla ve geleneğiyle iyi bir bağlantı içindedir. Nitekim Batı, “kendine has” modernliğini de bu sayede elde etmiştir; yani aslında Batı “kendi kalarak” ilerlemiş ve gelişmiştir. Fakat Batı dışındaki toplumlar modernleşme uğruna kendi tarihlerinden, değerlerinden ve kültürlerinden vazgeçmiştir. Batı’nın kendi dinamikleriyle kurulu olan modernitesini olduğu gibi kendi toplumumuza taşıma çabasında karşılaştığımız her türlü toplumsal sorunların ve açmazların temelinde de bu durum yatmaktadır. Güngör’e göre, kendi dinamikleriyle başarılı şekilde milli bir kültür oluşturan ve geliştiren Batı’nın tecrübeleri, bizim de kendimize ait milli bir kültür inşa ederek gelişmemiz hususunda bize rehber olabilir.

Denilebilir ki Güngör, aslında moderniteye karşı biri değildir. Onun karşı olduğu şey, Türk modernleşmesidir. Yani onun yeniliklere, gelişmelere, ilerlemelere daima açık bir tavrı varken Güngör, bu yeniliklerin ve modern düşünce altyapısının Türk toplumuna aktarılamamasından yakındır. Ona göre milli kültürün gelişmesi için, Batı ile ilişkilerin azaltılmasından ziyade artırılması gerekir. Zira kültürlerin karşılıklı temaslar ve alışverişlerle gelişeceği, kapalı kültürlerin kısırlaşacağı unutulmaması gereken noktalardır. Burada en önemli husus; kültürümüzün Batı kültürü ile karşılaştığında bozulmayacak kadar sağlam olmasıdır. Güngör’e göre, yerli kültür ne kadar zengin olursa olsun, çağdaş gelişmelere uyum sağlayamadığı müddetçe gelişmeden olduğu gibi kalır. Milli kültürel unsurlarımızı ve sesimizi Batı’ya duyurabildiğimiz sürece gelişme kaydedebiliriz. Bu bakımdan kültürün, milliliğini sağlaması adına yaygınlaşması lazımdır ve bu yaygınlaşmayı gerçekleştirecek vasıta da modern teknolojiye aittir.

“Her nerede değilsem, orada mutlu olacaktım gibi gelir” der Baudelaire. Toplum olarak bizim küreselleşen modernleşme sürecindeki hissiyatımız ve tavrımız da buna benzetilebilir. Biz yıllardır kendimizi Batı’da görmek istedik ve mutluluğumuzun tek kaynağını, Batı’nın gelişim parametrelerine bağladık. Bir Batılı gibi yaşamak yegane gayemiz oldu ve Batı’da olmadığımızı anladıkça oraya daha çok bağlandık. Batı’nın gelişim güzergahını ve bu gelişmenin tabanını oluşturan etmenleri, kendi düşüncelerimizin bir basamağı olarak görmek yerine; bir Batılı gibi görünmeyi ve yaşamayı tercih ettik. Böylelikle, bu süreçte kendimiz olmaktan fazlasıyla ödün verdik.

Oysa, Dostoyevski der ki: “Dünyanın en zor hissi; kendini ait hissetmediğin bir yerde bulunma zorunluluğudur.” Biz de zamanla bu hisse kapıldık ve anladık ki biz artık ne Doğuluyuz ne de Batılı. Modernleşme hevesiyle kendimize ait değerlerden uzaklaştıkça Doğu’dan olduk, teknolojik gelişmeleri yeterli düzeyde yakalayamadıkça da Batı gibi düşünemediğimizi fark ettik. Halbuki bir toplumun belli bir değere, kültüre, hürriyete, inanca, sisteme ait olması; o toplumun varlığı için son derece elzemdir. Nitekim, bizi biz yapan ve ortak bir paydada birleştirerek bize aidiyet duygusu kazandıran en önemli unsur da kültürel hazinelerimiz ve inanç sistemimizdir. Ne zaman ki benliğimize nüfuz etmiş bu kıymetlerden uzaklaşırız; o zaman kapımız anomilerle dolu bir boşluğa açılır.

O halde biz de, küreselleşen modernleşmenin kültürel keşmekeşliğine Güngör’ün kaygısı ve duyarlılığıyla yaklaşarak modern dünyada benliğimizi kaybetmeden var olmanın yollarına bakmalıyız. Bu yolda ise; ilk olarak yüzümüzü, ait olduğumuz yere yani yuvamıza çevirmeliyiz. Hem ne demiş şair Novalis: “Bütün dönüşler yuvayadır.” Güngör de ilk önce kendimize dönmeyi daha sonra Batı ile başarılı bir bağlantı kurmayı uygun görmüştür. Yani öncelikli hedef; benliğimize ait unsurlara sahip çıkıp kendi dinamiklerimizin farkına vararak kültürel sahaya sağlamlaştırıcı bir kuvvet kazandırmaktır. Böylelikle, modernleşme ve küreselleşme süreci kapsamında Batı medeniyeti ile karşılaştığımızda kendimizden ödün vermeden, kültürel kayıplar yaşamadan muvaffakiyet elde etmiş ve gelişmiş oluruz. Bu minvalde belki de Güngör’ün dediği gibi; “Avrupa Ortak Pazarının kuyruğu” olarak “Batı’nın çöpçülük hizmetini yapmak” yerine, “Ortadoğu’nun başı” olarak “kendi medeniyetimizin öncülüğünü” yaparız.

KAYNAKLAR

ACUN Ramazan, “Bilim, Bilgi Teknolojisi ve Türkiye”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Milli Kùltürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 83-87.

AKGÖNENÇ Oya, “Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Milli Kùltürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 122-127.

AKYÜZ Hüseyin, *Kurumlar Sosyolojisi (Tanımlar, Kuramlar ve Uygulamalar)*, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2008.

ALPTEKİN M. Yavuz, “Erol Güngör (1938-1983)”, *Türkiye’de Sosyoloji II (İsimler-Eserler)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2008.

ARSLAN Hüsamettin, “İmparatorluğun Dansı”, *Derin Tarih*, Sayı: 61, Nisan 2017.

ARSLANTÜRK Zeki, “Türk Sosyolojisi ve Erol Güngör”, *Kùltür Ocağında Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, İstanbul: Kocav Yayınları, 2009.

ATASOY Fahri, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, 2.b., İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.

BAŞKAYA Fikret, *Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu*, 5.b., İstanbul: Öteki Yayınevi, 2015.

BAUMAN Zygmunt, *Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları)*, çev. Abdullah Yılmaz, 7.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

BAUMAN Zygmunt, *Modernite ve Holokaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, 1.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

BAUMAN Zygmunt, *Modernite ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003b.

BAUMAN Zygmunt, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, çev. F. Doruk Ergun, 1.b., İstanbul: Say Yayınları, 2013.

BAUMAN Zygmunt, *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yayınları, 2003a.

BAYHAN Vehbi, “Pax Americana ve Hayat Alanlarının Amerikanlaştırılması”, *Dünden Bugüne Küreselleşme, Yerelleşme ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2010, ss. 113-125.

BOULDING Kenneth, *Yirminci Asrın Mânâsı*, çev. Erol Güngör, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

CAN İslam, “Türk Sosyolojisinde Yeni Arayışların İmkânı ya da Bir Çıkış Yolu Olarak Erol Güngör Sosyolojisi”, Cilt: 6, Sayı: 1, Konya: *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017.

- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- CHALMERS Alan F., *Bilim Dedikleri (Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme)*, çev. Hüsamet Arslan, 1.b., İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.
- ÇAKICIOĞLU Erdal, *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Akvaryum Yayınevi, 2010.
- ÇELİK Mehmet Yunus, “Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme”, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi İİBF, 2012.
- ÇİFTÇİ Adil, *Erol Güngör*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- DEBORD Guy, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent, 1.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- DELLALOĞLU Besim F., *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*, 1.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012a.
- DELLALOĞLU Besim F., *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi*, 1.b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2012b.
- DEMİRCİ Rasih, “Küreselleşme ve İktisat”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Millî Kültürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 171-180.
- EISENSTADT S. N., *Modernleşme (Başkaldırı ve Değişim)*, çev. Ufuk Coşkun, 2.b., Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- ERBAY Yusuf, “Kavram Olarak Küreselleşme”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Millî Kültürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 145-152.
- FEYERABEND Paul, *Yönteme Karşı*, çev. Ertuğrul Başer, 2.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- GELLNER Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan, 3.b., İstanbul: Hil yayınları, 2018.
- GENÇ Mehmet, “Örnek Bir Aydın Olarak Erol Güngör”, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, İstanbul: Kocav Yayınları, 2009.
- GIDDENS Anthony, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- GIDDENS Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- GIDDENS Anthony, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel, 1.b., İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- GÖKALP Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, 7.b., İstanbul: Varlık Yayınları, 1968.

- GÖKALP Ziya, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, sadeleştiren: Yalçın Toker, 3.b., İstanbul: Toker Yayınları, 1997.
- GÜNER Âgâh Oktay, “İlim ve İrfan Adamı Erol Güngör”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.
- GÜNGÖR Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998b.
- GÜNGÖR Erol, *Dünden Bugünden: Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*, 2.b., Ankara: Mayaş Yayınları, 1984.
- GÜNGÖR Erol, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- GÜNGÖR Erol, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Editör: Şeyma Güngör, Ankara: Yer-Su Yayınları, 2018.
- GÜNGÖR Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989.
- GÜNGÖR Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Hazırlayanlar: R. Güler-E. Kılınc, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998a.
- GÜNGÖR Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.
- GÜNGÖR Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1990.
- GÜNGÖR Hidayet, “Erol Güngör’ün Hayatı, İlmî ve Fikrî Şahsiyeti”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.
- GÜNGÖRMEZ Bengül, *Modernite ve Kıyamet: Henri de Lubac, Karl Löwith, Jacob Taubes*, Ankara: Kadim Yayınları, 2014.
- GÜVENÇ Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, 3.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
- HABERMAS Jurgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, çev. Medeni Beyaztaş, 2.b., İstanbul: Bakış Yayınları, 2002.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, “Mütefekkir Erol Güngör”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.
- HASSAN Ümit, *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, 2.b., İstanbul: Alan Yayınları, 2000.
- HAZARD Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- HIRST Paul, Grahame THOMPSON, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, çev. Çağla Erdem-Elif Yücel, 2.b., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.
- HOBSBAWM Eric, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

HUBERMAN Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

IŞIK Emin, “İçimdeki Erol’a”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.

KAPLAN Mehmet, *Kültür ve Dil*, 35.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

KAYAYERLİ Müjdat, “Prof. Dr. Erol Güngör’de Tercüme Anlayışı”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.

KOCADAŞ Bekir, “Küreselleşme Tehdidi ve Türkiye”, *Dünden Bugüne Küreselleşme, Yerelleşme ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2010, ss. 157-176.

KORAY Meryem, “Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, *Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, 2001, ss. 25-49.

KOTTAK Conrad Phillip, *Antropoloji (İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış)*, çev. Serpil N. Altuntek ve diğerleri, Ankara: Ütopya Yayınları, 2008.

KÖKSAL Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti, Yayın No:5, 2006.

MARDİN Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

McLUHAN Marshall, Bruce R. Powers, *Global Köy (21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler)*, çev. Bahar Öcal Düzgören, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015.

MERİÇ Cemil, *Kültürden İrfana*, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

NEF John U., *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Erol Güngör, İstanbul: MEB Yayınları, 1971.

NİYAZİ Mehmet, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, 5.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

ÖĞÜT Adem, Ayşe Kocabacak, “Küreselleşme Sürecinde Türk İş Kültüründe Yaşanan Dönüşümün Boyutları”, Sayı: 23, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2008.

ÖKSÜZ İskender, *Millet ve Milliyetçilik*, 3.b., Ankara: Panama Yayıncılık, 2017.

ÖNDER EROL Pelin, “Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu”, Sayı: 33, Sosyoloji Dergisi, 2016, ss. 49-66.

ÖZAKPINAR Yılmaz, “Erol Güngör’ün Avrupa Medeniyetine Bakışı”, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, İstanbul: Kocav Yayınları, 2009.

ÖZARSLAN Ersin, “Prof. Dr. Erol Güngör (1938-1983)”, *Prof. Dr. Erol Güngör Anısına-Türkiye’de Değişim Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, 2010.

ÖZBEK Abdullah, “Prof. Dr. Erol Güngör’ün Eğitim Görüşleri”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.

ÖZDEMİR M. Çağatay (Derleyen), *Türkiye’de Sosyoloji II (İsimler-Eserler)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2008.

ÖZÖNDER Hasan, “Erol Güngör Hoca”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.

RITZER George, *Toplumun McDonaldlaştırılması*, çev. Şen Süer Kaya, 2.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

ROBERTSON Roland, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

SARIBAY Ali Yaşar, *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

SARITAŞ Müzeyyen, Süleyman Sarıtaş, “Son Yüzyılda Dünya’da ve Türk Dünyasında Bilim ve Teknoloji”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 61-81.

SEZER Baykan, “Erol Güngör’ü Anarken”, Sayı: 3-4-5, *Dağarcık Dergisi*, 1984.

SEZGİN Osman, “Bir İlim ve Fikir Adamı Olarak Erol Güngör”, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, İstanbul: Kocav Yayınları, 2009.

SIMMEL George, *Modern Kültürde Çatışma*, çev. Tanıl Bora-Utku Özmakas-Nazile Kalaycı-Elçin Gen, 11.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

SMITH Philip, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı-İbrahim Gündoğdu, İstanbul: Babil Yayınları, 2007.

SÖZEN Edibe, “Bir Geleneğin Yazarı: Erol Güngör”, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, İstanbul: Kocav Yayınları, 2009.

STIGLITZ Joseph E., *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, çev. Arzu Taşcıoğlu&Deniz Vural, 3.b., İstanbul: Plan B Yayınları, 2004.

ŞİMŞEK Osman, *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*, Ankara: Otorite Yayınları, 2008.

TOMLINSON John, *Küreselleşme ve Kültür*, çev. Arzu Eker, 2.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

TOPBAŞ Mümtaz Turgut, “Milletle İç içe Bir İlim Adamı”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.

TUNA Korkut, “Batı Yayılmacılığı, Küreselleşme ve Son Lokmalar: Milli Ahlak Meselesi”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 137-143.

TURHAN Mümtaz, *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

TÜRKDOĞAN Orhan, *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, 1.b., İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

TÜRKDOĞAN Orhan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, İstanbul: Turan Yayınları, 1996.

TÜRKÖNE Mümtaz’er, “Globalleşme, Milliyetçilik ve Demokrasi”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmî Kongresi: *Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yayınları, 1998, ss. 165-168.

ÜLKEN Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

ÜNAL Ahmet Zeki, *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik (Olgular-Kavramlar-Kuramlar)*, 1. b., Ankara: Birleşik Yayınları, 2011.

VAYNİ Cafer, *Türk Düşünce Hayatında Erol Güngör*, 2.b., İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014.

YAZGAN Tahsin, *Bozkırın Mefkuresi Erol Güngör (Din ve Toplum Anlayışı)*, 1.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2018.

YILDIZ Harun, “Erol Güngör’ün Hayatı ve Eserleri”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Yayına hazırlayan: Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1998.